

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Şeyma Nur SELÇUK

DEĞİŞEN ULUSLARARASI DENGELERDE ATATÜRK VE İNÖNÜ DÖNEMİ TÜRK
DIŞ POLİTİKASI

Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2022

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Şeyma Nur SELÇUK

DEĞİŞEN ULUSLARARASI DENGELERDE ATATÜRK VE İNÖNÜ DÖNEMİ TÜRK
DIŞ POLİTİKASI

Danışman

Prof. Dr. Şenol KANTARCI

Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2022

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Şeyma Nur SELÇUK'un bu çalışması, jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Dr. Öğr Üyesi Gözde TURAN

Üye (Danışmanı) : Prof. Dr. Şenol KANTARCI

Üye : Dr. Öğr Üyesi Ramazan İZOL

Tez Başlığı: DEĞİŞEN ULUSLARARASI DENGELERDE ATATÜRK VE İNÖNÜ
DÖNEMİ TÜRK DIŞ POLİTİKASI

Tez Savunma Tarihi : 29/04/2022

Mezuniyet Tarihi : 20/05/2022

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Değişen Uluslararası Dengelerde Atatürk ve İnönü Dönemi Türk Dış Politikası” isimli bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımda yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

(imza)

Şeyma Nur SELÇUK

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

16/05/2022

TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU BEYAN BELGESİ

Öğrenci Bilgileri	
Adı-Soyadı	Şeyma Nur SELÇUK
Öğrenci Numarası	20185238004
Anabilim Dalı	Uluslararası İlişkiler
Programı	Tezli Yüksek Lisans
Danışman Öğretim Üyesi Bilgileri	
Unvanı, Adı-Soyadı	Prof. Dr. Şenol KANTARCI
Yüksek Lisans Tez Başlığı	Değişen Uluslararası Dengelerde Atatürk ve İnönü Dönemi Türk Dış Politikası
Turnitin Bilgileri	
Ödev Numarası	1837420515
Rapor Tarihi	16/05/2022
Benzerlik Oranı	Alıntılar hariç: % 15 Alıntılar dahil: % 24
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE, Yukarıda bilgileri bulunan öğrenciye ait tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 95 sayfalık kısmına ilişkin olarak Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esaslarında belirlenen filtrelemeler uygulanarak yukarıdaki detayları verilen ve ekte sunulan rapor alınmıştır. Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir: (X) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylarım. () Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esaslarında öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.	
Gerekçe:	
Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlere uygun olarak tarafımca yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.	
Prof. Dr. Şenol KANTARCI	

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	i
KISALTMALAR LİSTESİ	iii
ÖZET	iv
SUMMARY	v
ÖNSÖZ	vii
GİRİŞ.....	0

BİRİNCİ BÖLÜM

ATATÜRK DÖNEMİ TÜRK DIŞ POLİTİKASI

1.1.Atatürk Dönemi Türkiye'nin Uluslararası ve Bölgesel Politikadaki Yeri.....	7
1.1.1. Milli Mücadele Dönemi Dış Politika Uygulamaları	10
1.1.1.1. Paris Barış Konferansı	11
1.1.1.2. Misak-ı Millî'nin Kabulü.....	13
1.1.1.3. Londra Konferansı ve İstanbul'un İşgali	13
1.1.1.4. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin (TBMM)Açılışı (23 Nisan 1920)	15
1.1.1.5. Sevr Antlaşması'nın İmzalanması	16
1.1.1.6. Milli Cephelerin Kurulması.....	19
1.1.1.7. Lozan Konferansı	21
1.1.2. 1923-1938 Dönemi Dış Politika Uygulamaları.....	26
1.1.2.1. Atatürk Dönemi Dış Politika Anlayışı	28
1.1.2.2. Atatürk Dönemi Dış Politika Gelişmeleri	35
1.1.2.3. Türk-Yunan İlişkileri.....	37
1.1.2.4. Türk-İngiliz İlişkileri	38
1.1.2.5. Türk-Sovyet İlişkileri	40
1.1.2.6. Türk-İtalyan İlişkileri	43
1.1.2.7. Türk-Fransız İlişkileri.....	45
1.1.2.8. Türkiye'nin Balkan Devletleri ile ilişkileri	47
1.1.2.9. Türkiye'nin Doğulu Devletlerle İlişkileri.....	51

İKİNCİ BÖLÜM

İNÖNÜ DÖNEMİ TÜRK DIŞ POLİTİKASI

2.1. İnönü Dönemi Türkiye'nin Uluslararası ve Bölgesel Politikadaki Yeri.....	57
2.1.1. İkinci Dünya Savaşı'nda İzlenen Dış Politika Uygulamaları.....	60
2.1.2. Müttefikler Arası Konferanslar ve Türkiye'nin Savaş Dışı Kalma Politikası	66
2.1.2.1. Casablanca Konferansı	67
2.1.2.2. Adana Konferansı	68
2.1.2.3. Quebec Konferansı	68
2.1.2.4. Moskova Konferansı.....	69
2.1.2.5. Tahran Konferansı	70
2.1.2.6. Kahire Konferansı	70
2.1.2.7. Yalta Konferansı.....	71
2.1.2.8. Potsdam Konferansı.....	72
2.1.2.9. İkinci Dünya Savaşı'nın Sona Ermesi	73
2.2. İnönü Dönemi Dış Politika Anlayışı.....	74
2.2.1. Aktif Tarafsızlık ve Batıya Yakınlaşma.....	75
2.3. İnönü Dönemi Dış Politika Gelişmeleri.....	76
2.3.1. Türk-İngiliz İlişkileri.....	77
2.3.2. Türk-Alman İlişkileri	79
2.3.3. Türk-Sovyet İlişkileri	80
2.3.4. Türk-Amerikan İlişkileri	81
2.3.4.1. Truman Doktrini	85
2.3.4.2. Marshall Planı.....	85
2.3.5. Türkiye'nin Doğulu Devletlerle İlişkileri	86
SONUÇ	91
KAYNAKÇA.....	96
ÖZGEÇMİŞ	106

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ
BDS	BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI
CHP	CUMHURİYET HALK PARTİSİ
DP	DEMOKRAT PARTİ
GATT	GÜMRÜK TARİFELERİ VE TİCARET GENEL ANLAŞMASI
IMF	INTERNATIONAL MONETARY FUND
İDS	İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI
MC	MİLLETLER CEMİYETİ
MKP	MİLLİ KALKINMA PARTİSİ
NATO	KUZEY ATLANTİK ANTLAŞMASI ÖRGÜTÜ
OEEC	AVRUPA EKONOMİK İŞ BİRLİĞİ TEŞKİLATI
SCF	SERBEST CUMHURİYET FIRKASI
SSCB	SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETLER BİRLİĞİ
TCF	TERAKKİPERVER CUMHURİYET FIRKASI
TDP	TÜRK DIŞ POLİTİKASI
TBMM	TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ
Uİ	ULUSLARARASI İLİŞKİLER

ÖZET

Uluslararası ilişkilerin şekillenmesinde büyük rol oynayan dış politika kavramının temelini milli menfaatler oluşturmaktadır. Dış politikanın amaçları arasında; uluslararası barışa katkı sağlamak, diğer devletlerle ülke çıkarları doğrultusunda ilişki kurmak, komşuluk ilişkilerini geliştirmek sayılabilir. Bu çalışmada, oluşum süreci itibarıyla Türkiye Cumhuriyeti'nin Birinci ve İkinci dünya savaşlarını kapsayacak şekilde karşılaştığı dış politika meseleleri, bu meselelere yaklaşımı, büyük devletlerle olan ilişkileri, geliştirilen ittifaklar ve imzalanan antlaşmalara yer verilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasında önemli katkıları olan ve tarih sahnesine isimlerini yazdıran Mustafa Kemal Atatürk ve İsmet İnönü'nün hem iç politikada hem de dış politikada takip ettikleri siyaset ve gösterdikleri çabalar detaylı bir şekilde kaleme alınmıştır. Bu liderlerin dış politika kararlarını etkileyen ve şekillendiren faktörler arasında devlet içi, bölgesel ve uluslararası dinamikler yer almıştır. Bu dinamikler ise dönemin fikirsel çerçevesi dâhilinde neoklasik realizm yaklaşımları dikkate alınarak analiz edilmiştir. Aynı zamanda uluslararası ortam içerisinde devletlerin birbirlerinden farklı dış politika uygulamalarının nedenleri de kurumsal bir çerçeve ile açıklanmış ve Türkiye'nin belli başlı dış politika kararları üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Türk Dış Politikası, Birinci Dünya Savaşı, Milli Mücadele Dönemi, İkinci Dünya Savaşı, Neoklasik Realizm

SUMMARY

TURKISH FOREIGN POLICY IN THE PERIOD OF ATATURK AND INONU IN CHANGING INTERNATIONAL BALANCES

National benefits form the basic concept of foreign policy, which plays a major role in shaping international relations. Among the aims of foreign policy are contributing to international peace, establishing relations with other states in line with the benefits of the country, and developing neighborly relations. This study includes the beginnings of the foreign policy issues that the Republic of Turkey faced in the First and Second World Wars, its relations with the great powers, the developed alliances, and signed agreements. This study represents the great effort of Mustafa Kemal Atatürk and İsmet İnönü, who made important contributions to the establishment of the Turkish Republic both in domestic and foreign policy. Regional and international dynamics have the power to affect the decisions of Leaders in foreign policy. These dynamics were analyzed within the intellectual framework of the period, taking into account the neoclassical realism approaches. At the same time, the reasons for the different foreign policy practices of states in the international environment are explained with an institutional framework and Turkey's main foreign policy decisions are emphasized.

Keywords: Turkish Foreign Policy, First World War, National Struggle Period, Second World War, Neoclassical Realism

TEŞEKKÜR

Öncelikle yüksek lisans tezimin ortaya çıkmasında gece gündüz demeden vaktini ayıran ve tezimi başından sonuna kadar inceleyen ve yöneten tez danışmanım çok değerli Prof. Dr. Şenol KANTARCI'ya çok teşekkür ediyorum. Ayrıca tezime çok değerli fikirleri ile katkıda bulunan ve desteğini hiçbir zaman esirgemeyen çok değerli hocam Prof. Dr. İhsan BALKAYA'ya ve uluslararası ilişkileri hayatımın bir parçası haline getiren diğer tüm hocalarıma teşekkürlerimi sunarım. Beni yetiştiren, eğitim hayatım ve tez süresince yanımda olan, maddi ve manevi hiçbir desteğini esirgemeyen, bana güvenen ve inancını hiç kaybetmeyen sevgili annem İmrane SELÇUK'a, babam Köksal SELÇUK'a ve biricik kardeşlerime teşekkürü bir borç bilirim. Anlayışı ile çalışmama destek olan ve bana duyduğu güveni her an dile getiren hayat arkadaşım Okan AKPINAR'a çok teşekkür ederim.

Şeyma Nur SELÇUK

ÖNSÖZ

“Değişen Uluslararası Dengelerde Atatürk ve İnönü Dönemi Türk Dış Politikası” adlı tez çalışmasında çeşitli kaynaklardan araştırmalar yapılarak Türk Dış Politikası’nda (TDP) yaşanan değişim ve dönüşümler ortaya konulmuştur. Çalışmanın ilk bölümünde Birinci Dünya Savaşı (BDS) sonrasında bozulan dünya düzeninin Türkiye Cumhuriyeti üzerindeki etkileri incelenmiştir. Bu bağlamda Atatürk döneminde uygulanan dış politikayı daha iyi analiz edebilmek için bu politikayı oluşturan şartları yani savaş sonrası Türkiye Cumhuriyeti’ni ve dünya siyasi durumu analiz edilmiştir. Atatürk, değişen dünya dengeleri karşısında yeni ve milli bir Türk Devleti kurmak amacıyla kendi dış politikasını oluşturmak için bir ortam hazırlamıştır. Atatürk’ün dış politikasını oluşturduğu ortam, 1919-1938 yılları arası ikili ilişkiler, dış politika ilkeleri, işbirlikleri, ittifaklar, uluslararası siyasi olaylar ve gelişmeler bağlamında ele alınmıştır. TDP’nin temel ilkelerinden “Yurtta Sulh Cihanda Sulh” ilkesiyle milletlerarası uyuşmazlıkları barışçıl yollarla ve uluslararası hukuka uygun olarak çözmeye çalışmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde İkinci Dünya Savaşı’nın (İDS) sistematik baskılarının net bir şekilde gözlemlendiği bir uluslararası gelişme karşısında Türkiye Cumhuriyeti’nin nasıl bir dış politika izlediği analiz edilmiştir. Bu dönemde İnönü dış politika temel yaklaşımını, 1938-1950 yılları arası Türkiye Cumhuriyeti’nin uluslararası arenada yerini korumak ve ikili devlet ilişkilerinde bir denge siyaseti üzerine kurmuştur. Dengeli dış politika anlayışı içinde Türkiye Cumhuriyeti’nin bağımsızlığının muhafazası ve hızlı kalkınmanın temini için denge politikasının izlenmesine büyük önem vermiştir. Bu bağlamda uluslararası ilişkiler (Uİ) içerisinde devletlerin birbirinden farklı dış politika uygulamaları gerçekleştirmelerinin nedeni kurumsal bir bütün içerisinde ortaya çıkmaktadır.

Şeyma Nur SELÇUK

Antalya, 2022

GİRİŞ

Mustafa Kemal Atatürk dönemi Türk dış politikası ile İsmet İnönü dönemi Türk dış politikasına bakış açısı birbirinden oldukça farklıdır. Mustafa Kemal Atatürk döneminin temel dış politika hedefi yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'ni uluslararası arenada tanıtmak ve bağımsızlıktan hiçbir zaman taviz vermemek üzerine kurulmuştur. Bunun yanı sıra İsmet İnönü dönemi Türk dış politikası ise aynı hedefler doğrultusunda Batı yanlısı politikalar takip edilerek şekillenmiştir. Tezin temel iddiası ise Mustafa Kemal Atatürk dönemi Türk dış politikası ile İsmet İnönü dönemi Türk dış politikasının farklılıklarını ve sebeplerini ortaya koymak kaydıyla karşılaştırma yapmaktır.

Çalışmanın ana zaman dilimi Cumhuriyetin ilanı (1923) ve İDS (1950) sonrasına kadar olan süredir. Bu dönemin seçilmesinin nedeni, hedeflenen konuya ilişkin verilerin daha belirgin olmasıdır. Böylece benzer uluslararası ortam içerisinde Türkiye Cumhuriyeti'nin farklı dış politika unsurları takip etmesinin sebepleri kuramsal bir bütün çerçevesinde açıklanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin dış politika kararlarının tespiti ve uygulanmasında ekonomik gereklilik algısı, iç politika kaygıları, dış destek ihtiyacı ve stratejik değerlendirmeler de göz önünde bulundurulmuştur. Aynı zamanda, Türkiye'nin dış politika kararlarını temsil eden örnek olayların yanı sıra karar vericiler üzerinde oluşturduğu etkiler de incelenmiştir.

Söz konusu çalışmada, Atatürk ve İnönü dönemi dış politikasının söylem analizi yapılarak tarihsel bir çalışma ortaya çıkarılmıştır. Uluslararası sistemin ülkelerin dış politikaları üzerindeki baskısı ve ilgili devletlerin yerel dinamiklere bağımlı olarak dış politika stratejilerini belirlemesi bu değerlendirme kapsamına alınmıştır. Dış politika faktörlerinin belirlenmesinde, liderlerin kişisel ya da psikolojik çözümlemelerine girilmeksizin dış politika tercihlerinin tespiti ve tutumları üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda dış politika tezin ana çerçevesini oluştursa da, iç politika kararlarının zaman zaman dış politika unsurlarını etkilemesi konuyu belirli ölçüde iç politikaya bağımlı kılmıştır. Şüphesiz, bu kapsamda çok sayıda örnek mevcuttur fakat burada söz konusu olaylar arasından bir kısmı ele alınmıştır. Seçilmiş örnek olaylar üzerinden, karar alıcıları yönlendiren başlıca yapısal faktörler kategorileştirilerek incelenmiştir. Farklı dönemlerde ve durumlarda alınan kararlar, liderlerin tutumunu farklı düzeyde etkilemiştir. Belli bir olayda ekonomik çıkar algısı nihai kararın alınmasında belirleyici olurken bir başka olayda, liderin kişisel özelliği karar alma aşamasında

etkili olmuştur. Dış politikanın iç politika ile ilişkisinin bir diğer yönü de, iktidarların ülke içinde siyasal meşruiyet ve seçmen desteği kaygısıyla dış dinamiklere yönelme arayışında bulunmasıdır. İç dinamikler bakımından kendisini dezavantajlı pozisyonda hisseden iktidarlar, durumu lehlerine çevirmek amacıyla önemli ve işlevsel gördükleri bir dış kaynağı, dış politikanın merkezine alırlar. Türkiye gibi kronik ekonomik sorunları zaman zaman fazlasıyla ağırlaşan ya da askeri darbeler nedeniyle siyasi istikrarı sarsılan bir ülkede böyle bir dış destekten yararlanma ihtiyacı neredeyse kaçınılmaz olmuştur. Dış politikanın iktidarlar üzerinde oluşturduğu bu etki, liderlerin iktisadi ve siyasi hayatları kapsamında bir literatür taraması yapılarak incelenmiştir.

Dış politika, uluslararası sistemdeki olay ve gelişmeler ile ülke içi yerel faktörlerin etkileşiminin bir ürünüdür. Uluslararası istemdeki gelişmeler devletlerin iç politik yapıları üzerinde etkili olurken benzer şekilde iç politikaya ait faktörlerde dış politika üzerinde etkili olmaktadır. Nitekim bu anlamda en çok etkilenen ülkelerden biri olan Türkiye Cumhuriyeti, yeni uluslararası yapıya ayak uydurmaya çalışmış ve Batı bloğunun liberal değerlerine göre dış politikasını şekillendirmeye başlamıştır. Bu bağlamda Atatürk ve İnönü dönemi uygulanan dış politikayı daha iyi anlayabilmek için bu politikaları oluşturan şartları yani savaş sonrasında dünya siyasi konjonktürü ve bu siyasi konjonktür içerisinde Türkiye Cumhuriyeti'nin durumu analiz edilmiştir.

Ülkeler arasında yaşanan siyasi ve ekonomik mücadeleler sonrasında patlak veren 1914-1918 yılları arasında gerçekleşen BDS ve 1939-1945 yılları arasında gerçekleşen İDS, savaşa sebep olan nedenleri ortadan kaldıramadığı gibi, hem yenen hem de yenilen devletler açısından siyasi, ekonomik ve sosyal sorunları da beraberinde getirmiştir. Bu sorunların birincisi; hükümetler arasındaki siyasi işbirliği arayışları yeni devlet anlayışını ortaya çıkarmıştır. İkincisi; savaş sonrasında ortaya çıkan propagandalar yeni çatışmaları beraberinde getirmiştir. Üçüncüsü; savaş döneminde ülkelerin ekonomik refahı sarsılmıştır. Dördüncüsü; dünyadaki güç dengeleri değişmiş ve ABD en güçlü devlet olarak ortaya çıkmıştır. Bu anlamda iki savaş arası dönemde meydana gelen hem uluslararası alanda hem de iç politika alanında gerçekleşen gelişmeler Türk siyasi hayatının demokratikleşme serüveni üzerinden değerlendirilmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin dış politika tutumu; Türk topraklarının yabancı devletlerce işgalini önlemek, devletin kurum ve kuruluşlarının yabancı devlet denetimi ve kontrolüne geçmesini engellemek ve tam bağımsız yeni bir Türk Devleti kurmak üzerine

şekillendirmiştir. Bu amaçla ilk olarak dış politika ve iç politika alanları arasındaki etkileşimin analizine yönelik Türkiye'nin dış politika esasları belirlenirken milletlerarası ilişkileri etkileyen ilkelerle ülke çıkarları göz önünde bulundurulmuştur. Türkiye'nin yeni kurulmuş bir devlet olması, coğrafi olarak önemli stratejik bölgeleri elinde bulundurması uygulanacak dış politikanın devletler arasındaki ilişkilerin gelişmesine göre şekillenmiştir. Türkiye için Türk vatani, Misak-ı Milli sınırları ile belirlenen ve bu sınırlar içerisinde milletin egemenliğini korumakta temel prensip olarak belirlenmiştir. Şüphesiz ki bu prensip şartlar ne olursa olsun milli çıkarları gerçekleştirmek için sonuna kadar direnmeyi öngören bir prensip olarak ortaya çıkmış ve bu çalışmada kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti kuruluşu itibariyle kendi gücüne dayanmayı bir dış politika prensibi haline getirmiştir. Türkiye kendi güvenliğinin sağlanması için gücünün yetmediği alanlarda komşuları ile güvenlik paktları yapmaktan da çekinmemiştir. Nitekim Türkiye, barışçıl politikaları benimseyen ve bu politikada ne kadar kararlı ve samimi olduğunu da UI'de dostluk ve uzlaşma siyasetini samimiyetle takip ederek ispat etmiştir. Bu bağlamda Türk dış politikasının temel ilkesi "*Yurtta Sulh Cihanda Sulh*" ilkesiyle formüle edilmiştir. Türk dış politikasının bu ilkesi devletlerarasında güvenliğin, dostluğun ve barışın bütün milletlerce kabul edilmesi ve uygulanması sonucunda sağlanacağı görüşüyle şekillenmiştir. Aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti'nin takip ettiği dış politika Batılı ülkelerle yapılan savaşa rağmen batı karşıtı bir tavır taşımamıştır. Aksine Batılı ülkelerle iyi ilişkiler içerisinde olmaya özen göstermiştir. Günümüzde Türkiye Cumhuriyeti'nin Batı ittifakı içerisinde yer almasının temelleri bu dönemlerde atılmış ve detaylı bir analiz yapılmıştır.

Nitekim BDS ve İDS gibi sistemik baskıların net olarak gözlemlenebildiği bir uluslararası gelişme karşısında Türkiye'nin yerel dinamiklerinin etkisiyle bu baskıları hangi yöntemlerle dış politika stratejilerine çevirdiği neoklasik realizmin bakış açısıyla ele alınmıştır. Bu anlamda neoklasik realizm, bir dış politika analiz yöntemi olarak açıklanmış ve bu çerçevede karar alıcılara, uluslararası sisteme ve yerel faktörlere dış politika analizinde önemli bir rol verilmiştir. Karar alıcılar bir devletin tüm dış politika kararlarını veren ve uygulayan aktörler oldukları için bu unsurların ne derece belirleyici oldukları, uluslararası sistemin yapısını nasıl algıladıkları neoklasik realizmin öngördüğü şekilde incelenmiştir. Aynı zamanda, bu dönem sadece dış politika gelişmelerinin iç politika üzerindeki etkisi değil, iç politikaya ait lider, siyasal kültür ve sistem gibi unsurların da dış politikaya etkisi yansıtılmıştır.

Dış politika analizi kuramları içerisinde Neoklasik realizm, dış politikanın anlaşılması konusunda önemli bir yer kaplamaktadır. Türkiye'nin iki savaş arası dönemde uygulanan dış politikasının analiz edilmesinde yararlı ve açıklayıcı bir bakış açısı sağlamıştır. Neoklasik realizm, Uİ disiplininin en temel uygulama alanlarından birisi olan dış politika analizinde yeni ve bütüncül bir yöntem olarak ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda, uluslararası sistemin devletlerin dış politikaları üzerindeki baskısı, uluslararası ortam içerisinde devletlerin birbirlerinden farklı dış politika uygulamalarını benimsemeleri kurumsal bir bütün içerisinde açıklanmaya çalışılmıştır. Neoklasik realizm temelde, devlet-toplum ilişkisini daha bilimsel bir düzeyde ele alarak uluslararası sistem yaklaşımıyla birlikte değerlendirir.

Neoklasik realizm kavramı ilk olarak Gideon Rose tarafından 1998 yılında kullanılmış ve şu şekilde açıklanmıştır; “Neoklasik realizm, klasik realist düşüncenin bazı temellerini yeniden düzenleyerek, içsel ve dışsal değişkenlikleri açık bir şekilde bir araya getirmektedir. Neoklasik siyaset bilimciler bir devletin dış politikasını belirleyen en önemli kriterin, o devletin uluslararası sistem içindeki konumu ve sistem içindeki göreceli güç dağılımı olduğunu kabul ederler. Bu yüzden onlar realisttir. Bununla birlikte, bu yazarlar, güç kapasitelerinin dış politika üzerindeki etkilerinin dolaylı ve karmaşık olduğunu ileri sürerler. Zira sistematik baskılar, aktör düzeyindeki mücadeleci değişken aracılığıyla anlamlandırılır. Bu yüzden bunlar neoklasiktir.”

Gideon Rose, devletlerin dış politikalarını belirlerken yalnızca uluslararası sistemin yönlendirmeleriyle benzerlik gösteren politikalar ortaya çıkarmak durumunda olmadığını, aynı zamanda devletlerin yerel dinamiklerinin de dış politikayı belirlemede etkili olduğu öngörüsünde bulunmuştur. Rose, dış politikayı belirleyen aktörler arasında bir denge söz konusu olduğunu, uluslararası sistem ve yerel dinamiklerinde bu denge çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiğini savunmuştur. Neoklasik realizme göre; bir devletin dış politikası bağımlı değişken olarak kabul edilmekle birlikte devlet davranışları da bu çerçevede analiz edilmektedir. Dış politikanın oluşmasında uluslararası sistem öncelikli unsur olarak kabul edilmekte ve bağımsız değişken olarak değerlendirilmektedir. Dış politikada kabul edilen bu unsurların anlamlı veriler olabilmesi için birey düzeyindeki ara değişkenler tarafından analiz edilerek değerlendirilmiştir. Bu anlamda Neoklasik realizm savları bu çalışmada daha detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

Neoklasik realizmde dış politika bağımlı değişken olarak değerlendirilirken, karar alıcıların algıları ve yerel faktörler ara değişken olarak değerlendirilmiştir. Bu bağlamda dış

politika, uluslararası sistem ve yerel faktörlerin etkisiyle ortaya çıkmakta, yerel faktörler devletin iç yapısındaki faktörlerden ve bağımsız değişken olan uluslararası sistemdeki değişim ve dönüşümlerden etkilenecek devletin dış politika çıktısını oluşturmaktadır. Burada karar alıcıların algılarının oluşmasında bu iki faktör ön plana çıkmış, karar alıcı veya lider rolündeki kişide oluşan algı neticesinde dış politika şekillenmiştir. Lider, dış politika yapım ve yönetimi süresince karar almaya yetkili olan ve kararları dış politikaya etki eden aktörler olarak tanımlanmıştır. Liderler, dış politika yapım sürecinin en önemli aktörleri olsa da uluslararası sistemdeki değişim ve dönüşümleri dikkate alarak süreci yönetmişlerdir. Bu bağlamda dış politika, ne tek başına liderin ne de tek başına bürokratik bir grubun ürünü olarak ortaya çıkmıştır.

Rose, Neoklasik realizm ile devlet davranışlarını açıklamaya çalışırken, diğer taraftan sistemsel uyarılar ile araştırmalarına devam etmiştir. Bu sistemsel uyarı ya da baskıların, birim düzeyindeki etkilerinin incelenmesi gerektiğini de savunmuştur. Rose'un bu yaklaşımı, teorinin kurduğu nedensellik ilişkisini de yansıtmaktadır. Rose, anarşik düzenin devlet davranışına olan etkisinin, lider algıları gibi ara değişkenler tarafından şekilleneceğinin altını çizmiştir. Aynı zamanda benzer sistemsel baskılar karşısında farklı tepkiler veren devletleri ara değişkenleri göz önünde bulundurarak açıklamaya çalışmıştır. Neoklasik realizm, devletlerin dış politikalarındaki ani değişimlerini ve kriz dönemlerindeki karar alma süreçlerini açıklamaktadır. Rose, Neoklasik realizm çerçevesinde sistematik baskıların birim düzeyindeki etkilerini ara değişkenler üzerinden inceleyerek ve bu değişkenlerden hangisi ya da hangilerinin dış politikadaki ani değişikliğe sebep olduğunu bulmaya çalışarak çalışmalarını devam ettirmiştir. Ara değişkenler dört ana kategoride toplanmıştır; liderlerin algıları, stratejik kültür, devlet-toplum ilişkisi ve iç kurumların düzenlenişi şeklinde ele alınmıştır.

Atatürk ve İnönü dönemindeki dış politika anlayışının esaslarını ve dinamiklerini göstermek suretiyle, Cumhuriyetin kurulmasının ardından iki liderin izlemiş oldukları dış politika karşılaştırılmış, TDP'nin belirlenmesi ve uygulanması süresince yapısal faktörlerin ne denli etkili olduğu ortaya çıkarılmıştır. Bu açıdan iki savaş arası dönemde Türkiye'nin iç ve dış politikası incelendiğinde iki savaş arasında bir etkileşim olduğu gözlemlenmiştir. Dış politikanın belirlenmesinde önemli role sahip olan lider algısı ise devlet-toplum ilişkisini etkileyebildiği gibi devletin stratejik kültüründe ya da iç kurumların düzenlenmesinde bir değişikliğe ya da devlette var olan düzenin daha da güçlenmesine neden olabilir. Stratejik kültürün devlet davranışını etkilediğini savunmak ve liderlerin yaptıkları tercihlerin

sebeplerini anlamaya yardımcı olan etkenler bütünü olarak değerlendirmektedir. Stratejik kültürün kaynağı ise devletin coğrafyası, doğal kaynakları, siyasi yapısı, savunma organizasyonları ve sahip oldukları sembollerdir. Bu unsurlar üzerinden oluşturulan stratejik kültür, devletin davranışına sebep olan aktörlerin bulunması noktasında oldukça önemlidir. Bu anlamda Neoklasik realizm, lider algısının ve devlet davranışının yalnızca uluslararası sistemden değil aynı zamanda devletin sahip olduğu stratejik kültürden de etkilenebildiği tezini öne sürmektedir. Neoklasik realizm çalışmalarında ele aldığı olayları incelerken devlet davranışlarını göz önünde bulundurarak, iç ve dış faktörleri birlikte incelemesi, stratejik kültür ile algı konusunu realist geleneğe dâhil etmesi, liderliği ön plana çıkarması gibi nedenler dolayısıyla, günümüz devletlerinin dış politika davranışlarını, kendisinden önceki realist yaklaşımlardan daha iyi açıklayabilmektedir. Bunun sebebi günümüzde dış politika karar alma süreçlerinde liderlerin iç ve dış politikada baskın rol oynamasına bağlıdır. Bu yaklaşım çerçevesinde Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecinde yaşanan bunalım ya da değişim noktası olarak kabul edilecek durumlar ve olaylar hakkında genel bir bilgi verilmiştir. Bu kapsamda çalışma, iki ana bölümde kaleme alınmıştır.

Birinci bölümde BDS sonrasında önemli bir dönüşüm içerisine girmiş uluslararası sistemin, yeni kurallar ve değerler bütünü ortaya çıkmıştır. Sistemin yeniden oluşum sürecindeki değişimler göz önüne alındığında dikkat çekici temel unsurları şu şekilde sıralamak mümkündür. İlk olarak çok uluslu imparatorluklar dağılmış ve bu imparatorluklardan ayrılan yeni devletlerin sisteme katılmasıyla birlikte birim sayısı önemli ölçüde artış göstermiştir. İkinci olarak sistem hiyerarşisinde en üst kademedede bulunan Avrupa Devletlerinin yanına ABD ve Japonya gibi Avrupalı olmayan devletler katılmıştır. İlerleyen dönemlerde ise savaş ve barış kavramları sistem içerisinde ki anlamını yitirmiş ve bu kavramların yeniden tanımlanması gerekmiştir. Bu süreçte uluslararası sistemin yeniden oluşum sürecindeki değişimlere uyum sağlayacak yeni kurallar ve değerler bütünü oluşturulmaya çalışılmıştır. Uluslararası sistem bu değerler üzerinden değişime uğrarken, SSCB ve Osmanlı Devleti bu sistem dışında kalmıştır. Osmanlı Devleti, Türkiye Cumhuriyeti'ne dönüşüm sürecinde ve sonrasında dış politikasını uluslararası sisteme entegre etmeye çalışmıştır. Türkiye Cumhuriyeti, 1919'dan 1923'e kadar devam eden Milli Mücadele dönemi süresince meşruluğu sağlayacak dış tanınmayı yoğun diplomasi uygulamasını ön plana çıkararak, uluslararası sistemin kurallar ve değerler bütününe uygun bir yaklaşımı dış politikasının temeline oturtmuştur. 1923'den 1932 sonrası dönemde ise uluslararası sistemin kurallar ve değerler bütününe uygulama dönemine girilmiştir. Türkiye'nin dış politika

yaklaşımı uluslararası sistemin kurallar ve değerler bütününe uyumlu hale geldiğinden sistem entegrasyonunu tamamlamıştır. Özetle birinci bölümde, Milli Mücadele Dönemi incelenmiş ayrıca 1923 ile 1938 yılları arasındaki dönemde Avrupa’da meydana gelen kritik gelişmeler ve bu kritik gelişmeler karşısında Türkiye’nin takip ettiği politikalar ele alınmıştır. Atatürk’ün tek adam rolü ile üstlendiği dış politika argümanları döneme damgasını vurmuş ve dış politika genelde Atatürk’ün belirlemiş olduğu eksen etrafında şekillenmiştir.

İkinci bölümde, 1938 ile 1950 yılları arasındaki dönemde dünyanın tekrar genel bir savaşa sürüklenmesi karşısında Türkiye’nin takip ettiği politikalar ortaya konulmuştur. İDS’nin başlamasıyla uluslararası sistem yeniden değişime uğramış ve Türkiye bir önceki dönemde yaşadığı sürecin tekrarını yaşamak zorunda kalmıştır. Uluslararası sistemin yeni baştan tek kutuplu yapısının değişerek çift kutuplu yapıya dönüşmesiyle TDP’de yeni bir uyum ve öğrenme sürecine geçilmiştir. Türkiye kuruluş süreci itibariyle uluslararası sisteme uyum sağlamak amacıyla sistemin evrilme sürecinde meydana gelen değişimlerle de bu uyum sürecini benzer şekilde tekrarlamıştır. Aynı zamanda dış politikanın belirlenmesinde önemli role sahip olan uluslararası sistemi kendisinden önceki realist yaklaşımlardan daha iyi açıklayabilen neoklasik realizm bu bölümde ön plana çıkarılmıştır. İki savaş arası dönemde ülkelerin karar alma süreçleri, dış politika davranışları ve uluslararası sistemde meydana gelen önemli dönüşümler de analiz edilmiştir.

Bu dönemde İnönü’nün İkinci Dünya Savaşı boyunca takip edilen politikanın tarafsız olarak tanımlanıp, Avrupa’da cereyan eden hadiseler etrafında şekillendiği gözler önüne serilmiştir. Çeşitli baskılara rağmen Türkiye’nin nasıl bir politika ve strateji tespit ettiği hem Müttefik hem de Mihver devletlerle olan ilişkileri ele alınmıştır. Böylece bu bölümde değişen konjoktürün dış politikaya olan etkileri de ortaya konulmuştur. Aynı zamanda Neoklasik realizm çerçevesinde Türkiye’nin Birinci ve İkinci Dünya Savaşı sırasında izlediği dış politika analiz incelenmiş, liderlerin karar alma süreçlerinde dış politikanın belirlenmesi hususunda birtakım unsurlar ön plana çıkarılmıştır. Atatürk ve İnönü’nün dış politikaya dair genel algıları karşılaştırıldığında, Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren aktif olarak tüm gelişmelerin içerisinde yer almaları önemli bir faktör olarak ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda karar alıcıların algıları ve devletlerin iç dinamiklerinden kaynaklı sınırlamalar neoklasik realizmde vurgulandığı gibi dış politika çıktısının oluşmasında esas belirleyici unsurlar olarak ön plana çıkarılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ATATÜRK DÖNEMİ TÜRK DIŞ POLİTİKASI

1.1. Atatürk Dönemi Türkiye'nin Uluslararası ve Bölgesel Politikadaki Yeri

Uİ disiplininin en önemli uygulama alanlarından birisi olan dış politika analizi, ülkelerin dış politika anlayışlarını ele alarak yorumlar. Uİ kuramında dış politika analizine bağlı olarak uluslararası sistemin etkinliği ve aynı zamanda devletlerin iç dinamiklerinin de rolü olduğu bilinmektedir. Bir ülkenin dış politikasını belirleyen temel unsurlar; dünya üzerindeki siyasi konumu, coğrafi konumu, diğer ülkelerle işbirlikleri, barış ve savaş yaklaşımları, kamu yönetimi, dış politikayı yönlendiren kişilerin ve kurumların görüşleri ve o ülkenin menfaatleri belirler (Bolat, 2006: 45). Dış politikanın en temel amacı iki ülke açısından da beklentileri karşılamak ve sürdürülebilir olmasını sağlamaktır. Bu anlamda Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş dönemindeki dış politika esasları Türk Devletini uluslararası alanda tanıtmaktır.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde dış politikada atılan adımların temelinde zaman açısından Milli Mücadele yılları, kurum açısından Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), lider açısından da Mustafa Kemal Atatürk yer almaktadır (Korkmazcan, 2017: 102). Türk Dış Politikası'nın (TDP) temel ilkesi bağımsızlıktan hiçbir zaman taviz vermemek üzerine kuruludur. Mustafa Kemal Atatürk'ün izlediği dış politika, Türk devletinin dış ilişkilerinin daha sağlam temeller üzerine kurulmasını kolaylaştırmıştır. Milli Mücadele dönemi'nin, TDP'ye etkisini daha iyi analiz edebilmek için dönemin şartlarını ele almak gerekir. Bu bağlamda BDS'nin yarattığı karmaşa ortamını, savaş sonrası Osmanlı Devleti'nin dünya siyasetindeki durumunu, mağlup ve galip devletlerin yeni bir dünya düzenini hangi dış politika esaslarını dikkate alarak inşa etmeye çalıştıklarını doğru analiz etmek gerekir.

1914 ve 1918 yılları arasında devam eden BDS Avusturya-Macaristan İmparatorluğu veliahdı olan Arşidük Franz Ferdinand'ın Saraybosna'da bir Sırp tarafından öldürülmesiyle başlamış ve daha sonra iki ülkenin müttefiklerinin katılımıyla dünya savaşına dönüşmüştür (Tokgöz, 2018: 9). Balkan Savaşı'nın ağır mağlubiyeti ardından ekonomik ve askeri yönden oldukça zayıf durumda olan Osmanlı Devleti, BDS'ye nispeten hazırlıksız yakalanmıştır. Osmanlı Devleti, 1914 yılında Avrupa'da başlayan bu savaşa, yeniden var olma savaşı olarak görmesi sebebiyle, dâhil olmuştur. Avrupa, İtilaf ve İttifak Devletleri olarak iki gruba

ayrılmıştır. Osmanlı Devleti ilk ittifak teşebbüsünü İngiltere'den yana kullanmış ancak olumsuz yanıt almıştır. O dönemin siyasi ve askeri şartları Osmanlı Devleti'ni Almanya'nın safında yer almaya zorlamıştır (Türkmen, 2014: 15). Almanya'nın temsil ettiği ittifak bloğuna dâhil olan Osmanlı Devleti, savaş süresince aynı anda pek çok cephede muharebelere katılmak zorunda kalmış; Çanakkale, Kafkasya, Irak, Filistin, Hicaz ve Yemen cephelerinde büyük mücadeleler sergilemiştir (Osmanlı, 2013: 3). Fakat BDS, Osmanlı İmparatorluğu'nu askeri, ekonomik ve siyasi olumsuzluklarla daha da yıpratmıştır (Türkmen, 2000: 616).

Savaşın seyrini ve sonucunu değiştiren Amerika Birleşik Devletleri (ABD) bu dönemde tarafsız bir politika izlemiş, Monroe Doktrini'nde belirtilen izolasyon (yalnızcılık) politikasını devam ettirmiştir (Gültekin, 2017: 5). Monroe Doktrini, Avrupalı ülkelerin, ABD'nin işlerine karışmamalarını ön görmek suretiyle, ABD'yi dünya politikasının dışında tutmuştur. Fakat Almanya'nın, ABD toprak bütünlüğünü tehdit edecek girişimlerde bulunması, BDS'ye ABD'nin dâhil olmasına sebep olmuştur (Armaoğlu, 1999: 43). BDS devam ederken ABD Başkanı Woodrow Wilson, 8 Ocak 1918'de barış koşullarıyla ilgili önerilerini 14 maddeden oluşan bir belge ile kongrede özetlemiştir. "*Wilson İlkeleri*" adını taşıyan bu belge, devletlerarası bir savaşın olmadığı ve barış ortamının yeniden oluşturulmasına öncelik edecek bir dizi prensipleri içermektedir (Oran, 2019: 100). Fakat Wilson İlkeleri, Avrupalı devletlerin ham madde ve insan kaynakları arayışının devam etmesi sebebiyle, ilkelerin yürütülebilmesine engel olmuştur.

BDS'nin sona ermesiyle uluslararası sistem değişmiştir. Rusya Çarlığı Bolşevik İhtilali ile devrilmiş, yerine Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) kurulmuştur. Aynı zamanda Almanya, Avusturya-Macaristan ve Osmanlı İmparatorlukları yıkılmış ve yeni devletlerin kurulması çeşitli sınır ve azınlık sorunlarını da beraberinde getirmiştir. BDS, Avrupa Devletleri açısından savaşa sebebiyet veren siyasi ve ekonomik nedenleri ortadan kaldırmadığı gibi, hem kazanan hem de kaybeden devletler açısından yeni sorunları da beraberinde getirmiştir. Uluslararası sistemin dönemsel yapısı analiz edildiğinde, BDS sonrası konumundan memnun olmayan revizyonist devletler ile mevcut düzenin kendi çıkarları ile doğru orantılı olduğu devletler arasındaki ilişkileri dönemin genel niteliği baz alınarak açıklanmıştır. BDS'nin temelini kendisine vadedilen toprakları alamayan İtalya, yeni yapılanma ile güç kazanan Almanya ve nüfus alanını genişletmeye çalışan Japonya'nın dış politika tutumları oluşturmuştur (Yılmaz, 2014: 10). Diğer taraftan mevcut düzenin işleyişinden memnun olan İngiltere, Almanya'nın yeniden güç kazanmasının kendisine tehdit oluşturacağını düşünen Fransa, Avrupa politikalarından uzak kalmayı planlayan ABD ve

kendisine yeni bir rejim inşası içerisinde bulunan SSCB, dönemin büyük güçleri olarak konumlandırılmıştır.

Avrupalı devletlerin kendi aralarında güç mücadeleleri devam ederken Osmanlı Devleti, Wilson İlkeleri doğrultusunda bir barış antlaşması yapabileceği inancıyla İtilaf Devletleri'ne barış talebinde bulunmuştur. Ancak, müttefikleri Almanya ve Avusturya-Macaristan ile birlikte savaştan yenilmiş olarak ayrılan Osmanlı Devleti, 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Mütarekesi'ni imzalamıştır. Mondros Mütarekesi sonucunda Osmanlı Devleti'ne, askeri ve ekonomik açıdan önemli sınırlandırılmalar getirilerek işgallere açık bir konuma düşürülmüştür. Bu işgaller Mondros Mütarekesi'nin birinci maddesi; *“Çanakkale ve İstanbul boğazlarının açılması, Karadeniz'e serbestçe geçişin temini ve Çanakkale ve Karadeniz istihkâmlarının İtilaf devletleri tarafından işgali sağlanacaktır.”* (Kaştan, 2013: 112) ve yedinci maddesinde; *“İtilaf Devletleri, güvenliklerini tehdit edecek bir durum ortaya çıkması halinde herhangi bir stratejik yeri işgal etme hakkına sahip olacaktır.”* belirtilmiştir (Eyicil, 2018: 42). İtilaf Devletleri, 1 Kasım 1918 yılı itibarıyla Musul, İskenderun, İstanbul ve Çanakkale Boğazları ile antlaşma hükümlerine aykırı olarak Trakya ve Anadolu'nun birçok bölgesini işgal etmişlerdir. İstanbul Hükümeti bu işgallere gerekli tepkiyi verememiş ve Anadolu'da işgallere karşı tepkiler artmaya başlamıştır (Sarı, 2016: 78). Mondros Mütarekesi, Osmanlı Devleti'nin yıkılış belgesi olmuştur.

Türk topraklarının İtilaf Devletlerince işgal edilmesi, devletin kurum ve kuruluşlarının yabancı denetimi altına girmesi, yaşanan gelişmeleri engelleyecek bir yapının mevcut olmaması ve bütün bu gelişmeler karşısında İstanbul Hükümeti'nin kayıtsız kalması, bu dönemde Padişah ve İstanbul Hükümeti ile Anadolu'ya geçmiş olan Mustafa Kemal'i karşı karşıya getirerek, iki ayrı dış politika izlenmesine sebep olmuştur. Mustafa Kemal'in izlediği dış politika anlayışı, Osmanlı Hükümeti'nin dış politika anlayışından tamamen farklıdır. Osmanlı Devleti, zayıflayan gücüyle, galip devletlere karşı koyamamakla birlikte İtilaf Devletleri'nin istekleri doğrultusunda hareket ederek Osmanlı İmparatorluğu'nun sembolik de olsa devam edeceği inancına kapılmıştır. Fakat Mustafa Kemal'in izlediği dış politika anlayışına göre, devletin asıl dayanağının kendi gücü olması gerektiği inancıyla hareket etmiş, Anadolu'da siyasi ve askeri teşkilatlanmayı başarıyla gerçekleştirmiş ve diplomasiye de yararlanmayı göz ardı etmeyerek İstanbul Hükümeti'nin izlediği politikadan farklı bir yaklaşımda olduğunu ortaya koymuştur (Kürkçüoğlu, 1980: 320). İstanbul Hükümeti'nin işgaller karşısında gerekli müdahalede bulunmaması, Anadolu'da yer yer direniş hareketlerinin ortaya çıkmasına ve bu direniş hareketlerinin zamanla Anadolu'nun her yerine

yayılmasına sebep olmuş, Mustafa Kemal önderliğinde Türk ulusu için Türk bağımsızlık mücadelesi anlamına gelen Milli Mücadele'nin başlamasına zemin hazırlamıştır (Tuncer, 2011: 15).

Bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nun dış politikası analiz edildiğinde 18. yüzyıl itibariyle Osmanlı toplumunun, normal değişimlerden ayrı olarak esaslı ve köklü bir değişim gösteremediği gözlemlenmiştir. Bu durumu en uygun şekilde analiz eden Mustafa Kemal, düzenin ancak yeni bir Türk Devleti'nin kurulmasıyla değişebileceğine inanmış ve o dönem itibariyle ileriye yönelik askeri ve siyasi görüşlerini dile getirmiştir. Devletin, cumhuriyet yönetimi ile köklü bir ilerleme ve toplumsal bir değişime uğrayarak esas şeklini alacağını ön görmüştür. Cumhuriyet fikrini büyük cesaretle savunan ve hürriyet konusunda kararlı olan Mustafa Kemal, bu fikri benimsemekle kalmayıp uygulamaya geçmek için çalışmalarına hız vermiştir. Aynı zamanda Türk toplumunun içinde bulunduğu durumu en iyi şekilde inceleyerek halkın gerçek ihtiyaçlarına cevap vermek ve bu durum karşısında gerekli önlemleri alabilmek adına önemli adımlar atmıştır. Türk Devleti'nin kurulmasında kişisel özelliği olan ileri görüşlülüğünü siyasi, ekonomi ve askeri politikalarına da taşıyarak yeni bir Türk Devleti kurma yolunda Milli Mücadele hareketine öncülük etmiştir (Sarı, 2016: 79).

1.1.1. Milli Mücadele Dönemi Dış Politika Uygulamaları

Mustafa Kemal'in Milli Mücadele'yi başlatırken ilk hedefi tam bağımsız, milli değerlere ve çağdaş ilkelere sahip yeni bir Türk Devleti kurmak olmuştur. Bu hedef doğrultusunda Mustafa Kemal IX. Ordu Müfettişliği göreviyle 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkmıştır. Samsun'da kısa bir durum analizi yaptıktan sonra, 11-12 Haziran tarihlerinde Amasya ziyaretini gerçekleştirmiş ve 22 Haziran 1919 tarihinde Amasya Genelgesi'nin yayımlanmasıyla milli mücadeleyi resmi olarak başlatmıştır. Amasya Genelgesi'nde "*Vatanın bütünlüğü ve milletin bağımsızlığının tehlikede olduğu bir durum karşısında, milletin bağımsızlığını, yine milletin azim ve kararının kurtaracaktır*" ifadesi yer almıştır. Mustafa Kemal, 3 Temmuz 1919'da Sivas'a giderek Milli Mücadele fikrini yaymaya başlamıştır. Daha sonra 23 Temmuz 1919 tarihinde Erzurum Kongresi toplanmış ve Mustafa Kemal Temsil Kurulu Başkanlığı'na getirilmiştir. Erzurum Kongresi'nin kararlarını bildiren 7 Ağustos 1919 tarihli bildiriyle Misak-ı Milli'nin temeli oluşturulmuştur. 4 ve 11 Eylül 1919 tarihlerinde ise Sivas'ta genel bir kongre yapılmış ve yeni Türk Devleti'nin oluşum süreci başlamıştır. 27

Aralık 1919'da Ankara'ya gelen Mustafa Kemal, kongrelerde alınan kararlar doğrultusunda çalışmalarına başlamıştır (Sarı, 2016: 79).

Mustafa Kemal'in, Anadolu'nun güvenliğini sağlamak ve korumak için nasıl bir politika izleyeceği Erzurum ve Sivas kongrelerinde belirlenmiştir. Bu kongrelerde Anadolu topraklarının bütünlüğünü korumak ve Batılı devletlerle olan ilişkilerin nasıl olması gerektiği yönünde çalışmalar başlamıştır. Erzurum Kongresi 23 Temmuz ve 7 Ağustos 1919 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Erzurum Kongresi'nde Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin yürütme organı niteliğinde dokuz kişilik bir Temsil Heyeti kurulmuş ve yetkileri genişletilmiştir. Mustafa Kemal, Erzurum kongresi başkanı olarak bu temsil kuruluna da başkanlık etmiş ve bu temsil üyeleri ile birlikte Sivas Kongresine katılmıştır. Mustafa Kemal, kongrelerde yaptığı çalışmalar doğrultusunda vatanın bağımsızlığı ve istiklaline kastetmek isteyenlere karşı Amasya genelgesinde “*Ulusun bağımsızlığını yine ulusun azim ve kararı kurtaracaktı.*”; Erzurum kongresinde, “*Manda ve himaye kabul edilemez.*”; Sivas kongresinde ise “*Milli iradeyi etkin, milli kuvvetleri hâkim kılmak esastır.*” kararlarını açıklamıştır (Meydan, 2017: 248). Bu kongrelerde Anadolu'da yeni bir Türk devleti kurulması yönünde son derece önemli adımlar atılmıştır. Mustafa Kemal, vatanın içinde bulunduğu durumu toparlamak adına, Türklerin artık kendi milli devletlerini kurmaları gerektiği inancıyla Türk kumandanlarını, politikacıları, mülki erkânı, milli güçleri ve orduları harekete geçirmiştir (Ortaylı, 2018: 205). Bu dönemde siyasi partilerin, faaliyet göstermeyen siyasi teşkilatların yeniden canlanması da dikkat çekmiştir. Anadolu'nun İtilaf Devletlerince işgal edilmeye devam etmesiyle de halk örgütlenmeye başlamıştır (Haytoğlu, 1997: 47).

1.1.1.1. Paris Barış Konferansı

BDS'nin kazanan devletleri (İngiltere, Fransa ve İtalya), mağlup olan devletlerle (Almanya, Avusturya-Macaristan, Bulgaristan ve Osmanlı Devleti) imzalanacak barış antlaşmasının maddelerini görüşmek üzere bir konferans düzenlemiştir. 18 Ocak 1919 tarihinde başlayan Paris Barış Konferansı'nda, BDS sonrasında kurulacak yeni dünya düzeni ve yapılacak antlaşmaların nasıl olması gerektiği belirlenmiştir. Konferansa toplam 32 ülke katılmış, konferansı yönlendiren ülkeler ise İngiltere, Fransa, İtalya, ABD ve Japonya olmuştur. Konferansın genel konuları Orta Avrupa Barışı, Manda Meselesi, Osmanlı Devleti'nin paylaşımı ve yeni dünya düzeninin oluşturulmasıdır (Çomak, 2019: 32).

Osmanlı Devleti'nin BDS'den mağlup olarak ayrılması askeri, siyasi ve ekonomik açıdan zayıf düşmesine sebep olmuştur. İtilaf Devletleri, Osmanlı Devleti'nin topraklarını

kendi aralarında paylaşmak amacıyla yapmış oldukları gizli antlaşmalara dayanarak başta Anadolu ve Rumeli toprakları olmak üzere önemli stratejik yerleri işgal etmişlerdir. Osmanlı Devleti, gerçekleştirilen barış konferansında yerini alabilmek ümidiyle, işgaller karşısında uzlaşmacı bir siyaset izlemiş, bu işgallerin geçici olacağını düşünerek yapıcı bir tutum sergilemiştir (Budak, 1999: 193). Fakat İtilaf Devletleri, Osmanlı topraklarının paylaşımını kolaylaştırmak için konferansa Ermenileri, Yunanlıları ve Arapları da davet etmiştir. Konferansta; Ermeni temsilcilerin Doğu Anadolu’da bağımsız bir Ermeni devleti kurmak istemeleri ve bu isteğin İtilaf Devletleri tarafından olumlu karşılanması Rum, Kürt ve Arapların da isteklerini konferansta dile getirmelerine fırsat vermiştir (Yavuz, 2016: 249). Osmanlı Devleti’nin dağılması sonucunu ortaya çıkaracak olan bu isteklerin gündeme gelmesi Ahmet Tevfik Paşa Hükümeti’ni harekete geçirmiştir. Birtakım siyasi ve askeri güçlükler yaşanmasına rağmen Ahmet Tevfik Paşa, 12 Şubat 1919 tarihinde İstanbul’da bulunan İtilaf Devletleri Yüksek Komiserine bir muhtıra göndermiştir. Muhtırada, Osmanlı coğrafyasında Ermeni ve Rumların çoğunlukta olmadığını, Anadolu ve Trakya’da Türklerin ezici çoğunlukta olduğunu bildirmiş fakat Ahmet Tevfik Paşa yüksek komiser tarafından ciddiye alınmamıştır. Tevfik Paşa’nın ikinci girişimi 6 Mart 1919’da gerçekleşse de İngilizler tarafından reddedilmiştir. İki girişiminde de başarısız olmasının ardından 3 Mart 1919’da Tevfik Paşa istifa etmiş, yerine Damat Ferit Paşa Hükümeti kurulmuştur (Budak, 1999: 195).

15 Mayıs 1919 tarihinde İzmir’in Yunan orduları tarafından işgal edilmesi ve bu işgallerin İtilaf Devletleri’ni bile huzursuz edecek büyük sıkıntılara yol açması, İtilaf Devletleri’nin Osmanlı Devleti’ni Paris Barış Konferansı’na davet etmesine imkân tanımıştır. Damat Ferit Paşa Hükümeti barış konferansına katılmak konusunda ilk girişimini gerçekleştirmiş ve 30 Mayıs 1919 tarihinde Osmanlı Devleti, Paris Barış Konferansı’na davet edilmiştir. Osmanlı Devleti’ni barış konferansında temsil edecek heyetin kimlerden oluşacağı üzerine tartışmalar başlamıştır. Bu dönemde 9’uncu Ordu Müfettişliği görevinde bulunan Mustafa Kemal, Paris’e gidecek heyetin tam bağımsızlık ilkesine bağlı olarak hareket etmesi gerektiği hususundaki görüşlerini Padişah ve İstanbul Hükümeti’ne bildirmiştir. Damat Ferit Paşa İtilaf Devletleri’ne 23 Haziran 1919 tarihinde on maddeden oluşan yeni bir muhtıra sunmuş, bu muhtıra ile Osmanlı Devleti’nin siyasi bağımsızlığı kadar ekonomik bağımsızlığının da önemli olduğunu, bağımsızlık ve toprak bütünlüğü içerisinde Osmanlı Devleti’nin yeni sınırlarının belirlendiğinin altını çizmiştir (Budak, 1999: 20). Osmanlı Devleti’nin sunduğu muhtıraya cevap veren İtilaf Devletleri, Osmanlı tezlerini reddederek Türk heyetinin Paris’te daha fazla kalmasının gereksiz olduğunu bildirmişlerdir. Bunun

üzerine Türk heyeti barış görüşmelerinden bir sonuç alamadan Paris'ten ayrılmıştır. İtilaf Devletleri, Osmanlı Devleti'nin miras paylaşımı konusunda ortaya çıkan anlaşmazlıklara ve çekişmeli görüşmelere bir çözüm bulamamıştır. Bu sebeple İtilaf Devletleri, diğer devletlerle yapılacak barış antlaşmasının şartlarını belirlemiş fakat Osmanlı Devleti ile imzalanacak barış antlaşmasının şartlarını daha sonra yeniden görüşmek üzere ertelemişlerdir.

1.1.1.2. Misak-ı Milli'nin Kabulü

Mustafa Kemal'in önderliğinde başlayan Milli Mücadele'nin temel hedefi; bağımsız bir Türk Devleti kurmaktır. Mustafa Kemal, bu hedef doğrultusunda Erzurum ve Sivas kongrelerini düzenlemiş, Türk Devleti'nin sınırlarını belirlemek adına “*Misak-ı Milli*” kararlarının ana hatları oluşturulmuş ve çalışmalarını Ankara'ya gelerek devam ettirmiştir (Kemal, 2007: 664). Sivas Kongresi'nde alınan kararlardan birtanesi Meclis-i Mebusan'ın açılması ve çalışmalarına başlaması için seçimlerin gerçekleştirilmesi gerektiğidir. Bu karar doğrultusunda Osmanlı Hükümeti 11 Eylül 1919'da genel seçim kararı alarak, kasım ayında seçimleri gerçekleştirmiştir. 12 Ocak 1920 tarihinde İstanbul'da bir araya gelen meclis, Mustafa Kemal ve Temsil Heyeti ile görüşmelere başlamıştır. Misak-ı Milli bu görüşmeler sonrasında son şeklini almış ve 28 Ocak 1920 tarihinde yapılan bir toplantıyla kabul edilmiştir. Misak-ı Milli kararları yayımlandığı 17 Şubat 1920 tarihi itibarıyla, Milli Mücadele'nin en önemli yapısı haline gelmiş, siyasi ve iktisadi bağımsızlık adına alınan kararlar TDP'nin temelini oluşturmuştur. Misak-ı Milli, bir devletin ve milletin geleceğini sonsuz bir barışla sağlamayı amaçlayan bir belge olarak ortaya çıkmış ve “*egemenlik, kayıtsız şartsız milletindir.*” ana ilkesi olmuştur (Tuncer, 2011: 35).

1.1.1.3. Londra Konferansı ve İstanbul'un İşgali

Paris Barış Konferansı'nda mağlup devletlerle yapılacak barış antlaşmasının taslağı hazırlanmış, fakat Osmanlı Devleti ile imzalanacak barış antlaşması müttefik devletlerin çıkar çatışmaları yüzünden bir sonuç alınamadan ertelenmiştir. Bu durum karşısında İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya Misak-ı Milli'nin kabulü ile çalışmalarına hız vermiş ve 12 Şubat 1920'de Londra Konferansı'nın toplanmasına karar vermişlerdir (Tağmat, 2016: 314). Osmanlı Devleti'ne imzalatılacak antlaşmanın şartlarının belirlenmesi açısından oldukça önemli olan Londra Konferansı'nda müzakere konuları; Türk topraklarının paylaşımı, İzmir ve Batı Anadolu'nun durumu, bağımsız bir Ermenistan Devleti'nin kurulması, İstanbul ve Boğazların kontrol ve denetiminin nasıl sağlanacağı temel tartışma konularıdır (Umar ve Yenisu, 2020: 5). Konferans sürecinde Milli Mücadele'de elde edilen başarılar karşısında

tedirgin olan İngiltere Başbakanı L. George, İstanbul Hükümetine imzalatmak üzere hazırlanan barış antlaşmasının taslağını İstanbul'daki yüksek komisere bir telgrafla bildirmiştir (Dilek, 2013: 807). L. George, konferans devam ederken antlaşma konusunda İstanbul Hükümetini köşeye sıkıştırmak amacıyla çok geçmeden İstanbul'da toplanan son Osmanlı Mebusan Meclisi'ne baskın yapmış, Milletvekillerini tutuklamış ve İstanbul'u 16 Mart 1920'de işgal etmiştir. İşgalden iki gün sonra 18 Mart 1920'de Dr. Rıza Nur ve on beş arkadaşının sunduğu önerge ile birlikte Meclis toplantılarını bir daha İstanbul'da yapmama kararı almışlardır.

Mustafa Kemal, İstanbul'un işgalini Nutuk'ta şu şekilde ifade etmiştir;

“1919 senesi Mayısının 19.günü Samsun'a çıktım. Vaziyet ve umumi manzara: Osmanlı Devletinin dâhil bulunduğu grup Harb-i Umumi'de mağlup olmuş, Osmanlı ordusu her tarafta zedelenmiş, şeraiti ağır bir mütarekename imzalamış, Büyük Harb'in uzun seneleri zarfında, millet yorgun ve fakir bir halde, millet ve memleketi Harb-i Umumi'ye sevk edenler, kendi hayatları endişesine düşerek, memleketten firar etmiştir. Saltanat ve hilafet mevkiini işgal eden Vahdettin mütereddit, şahsını ve yalnız tahtını temin edebileceğini tahayyül ettiği yeni tedbirler araştırmakta. Damat Ferit Paşa'nın riyasetindeki kabine aciz, haysiyetsiz, cebin, yalnız Padişah'ın iradesine tabi ve onunla beraber şahıslarını vikaye edebilecek herhangi bir vaziyete razı. Ordunun elinden silahlı ve cephanesi alınmış ve alınmakta... İtilaf devletleri mütareke ahkâmına riayete lüzum görmüyorlar. Birer vesile ile İtilaf donanmaları ve askerleri İstanbul'da...” (İnan, 2019: 196).

İstanbul'un işgal edilmesiyle birlikte halk Mustafa Kemal'in Milli Mücadele hareketine katılmaya başlamıştır. Yeni Türk Devleti'nin doğuşunu hızlandıran işgaller karşısında Mustafa Kemal şu tedbirleri almıştır;

“1-Bütün Komutanlıklara, Valiliklere ve Mutasarrıflıklara çektiği telgrafta, İstanbul ile derhal muhabere irtibatları kesilmiştir.

2-Her yerde işgal protesto edilmiş ve gösteriler yapılmıştır.

3-Anadolu'da mevcut resmi ve özel mali kaynakların para ve kıymetli eşya miktarı tespit ettirilmiş ve İstanbul'a gönderilmesi yasaklanmıştır.

4-İstanbul'dan ve Adana'dan Anadolu içine düşman sevkiyatını önlemek için Geyve ve Adana Ulukışla demiryolları tahrip edilmiştir.” (Kalelioğlu, 2017: 32).

Londra Konferansı'nın ilk toplantısında Osmanlı topraklarının durumu belirlenmiş, komisyonlar kurulmuş ve konunun ayrıntıları görüşülmeye devam edilmiştir. İkinci bir konferansa kadar kurulan alt komisyonlarda, Osmanlı barışının sağlanması için hazırlıklar başlamış ve son düzenlemelerin daha sonra gerçekleşecek San Remo konferansında yapılması kararlaştırılmıştır.

1.1.1.4. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin (TBMM) Açılışı (23 Nisan 1920)

Mustafa Kemal, Millî Mücadele süresince gerçekleşen işgaller karşısında Türk milletinde ortak bir kurtuluş algısı oluşturmak amacıyla halkı yavaş yavaş egemenlik ve cumhuriyet fikrine hazırlamaya başlamıştır. Anadolu'ya gelir gelmez toplantılar ve kongreler düzenleyip, telgraflar ve genelgeler yayımlayarak toplumun her kesimine ulaşmaya ve bir araya getirmeye çalışmıştır. Millî Mücadele'nin başarıyla sonuçlanabilmesi için toplumun birlik olması gerektiğine inanan Mustafa Kemal, düşüncelerini şu sözleriyle dile getirmiştir;

“Bir toplumun yaşamasının ve mutluluğunun ancak dilekte ve dileği gerçekleştirme yolunda birlik olunmasına bağlı bulunduğunu açıkladık. Yurdun kurtulması, bağımsızlığın sağlanması amacına yönelmiş olan milli birliğimizin, köklü ve düzenli örgütlerin varlığına ve bu örgütleri iyi yönetebilecek kafaların ve enerjilerin, bir tek beyin, bir tek enerji olarak, birleşmiş ve kaynaşmış duruma gelmesine bağlı olduğunu söyledik.” (Meydan, 2017: 286).

15 Mayıs 1919'da Yunanlıların İzmir'i işgali ve 16 Mart 1920'de İstanbul'un İngilizler tarafından işgal edilmesi Milli Mücadele'nin en önemli itici gücü olmuştur. Özellikle İngilizler, halk arasında duygu birlikteliğinin azalmasını ve toplumsal birlikteliğin bozulmasını işgal bölgelerinde etnik yapının karmaşık ve zengin yapısını kullanarak sağlamaya çalışmışlardır. Fakat İngilizlerin bu politikası ters tepmiş aksine Türk halkı, siviller ve askerler olarak birlikte hareket etmeye başlamıştır (Şavkılı ve Aydın, 2019: 641). Aynı zamanda İstanbul'un işgal edilmesinin ardından Meclis-i Mebusan üyelerinin İngiliz askerler tarafından tutuklanması ve 11 Nisan 1920 tarihinde meclisin padişah tarafından kapatılması, Mustafa Kemal'in yeni meclis kurma düşüncesini hızlandırmıştır. Mustafa Kemal, yeni meclis açılışına kadar geçen süre zarfında meydana gelen olayları değerlendirerek şu açıklamayı yapmıştır;

“Bir tarafta karşımızda hiçbir anlaşma, hiçbir insani değer ve kanunla kendisini bağlı görmeyen İtilaf Devletleri, diğer tarafta vatanın haklarını savunamayan, mütarekeye aykırı, yabancı tecavüzlerini önlemek için her türlü imkândan yoksun esir bir hükümet, öte yandan da işgalcilerin sayısız baskısı ve hükümetin esareti karşısında başvuracak yerden mahrum ve acılar içinde kıvranan bir millet vardır. İstanbul'un işgaliyle, Osmanlı egemenliği ortadan kalkmış, devlet gücüne el konulmuştur. Yürütme gücü güdümlenmiştir. Savunma örgütü saldırganların denetimine girmiştir. Bu alçakça oluşumu kabullenen Ferit Paşa Hükümeti, bağımsızlığına yürekten bağlı olan milletle her türlü bağlarını kaybetmiş ve millet aleyhinde düşmanla ittifak etme durumuna gelmiştir. ...Milletlerin bağımsızlıklarının birinci şartı yargı hakkıdır. İstanbul'daki yüzlerce kanunsuz tutuklamalar adli gücün geçersiz hale geldiğini göstermektedir. Dolayısıyla millet yedi yüz yıldan beri şan ve şerefle koruduğu ve savaştığı bağımsızlık ve varlığının devamı için, İstanbul'un işgali olaylarının meydana getirdiği hukuki vaziyeti tamir etmelidir. Düşmanlarımızın tasavvurlarının engellenmesi için, devletin

egemenliğine ara verilmemekte acele edilmelidir. Bunun için inhilal eden Anayasamızın bıraktığı boşluğu derhal doldurmak zorunluluğu vardır... İşte bu lüzum ve zaruret dolayısıyla, milli egemenliğin her şeyden önce tecellisi maksadıyla yüce Meclisiniz olağanüstü yetkilerle toplanmıştır... Meclis 'de tecelli olan milli gücümüz, hilafet ve saltanatı yabancı baskısından ve Devleti esaretten kurtaracak önlemleri alacaktır, İstanbul faciasından bu yana, Temsil Heyeti millet arasındaki birlik ve dayanışmayı korudu. Kanunların geçerliliğini sağladı... Bu dakikadan itibaren yedi yüz yıllık bir azamet ve şevketten sonra, yok olmanın eşiğinde henüz ayakta durabilen milletin akıbetinden sorumluluk artık yüksek heyetinizin olacaktır.” (Çaycı, 2002: 99).

Mustafa Kemal, yeni açılacak meclisin İstanbul dışında olması gerektiğini ve 15 gün içerisinde Ankara'da olağanüstü bir toplantı yapılmasını talep etmiştir (Özcan, 2019: 403). Bu talep doğrultusunda 23 Nisan 1920 tarihinde Ankara'da TBMM'nin açılışı gerçekleşmiş, ilk toplantı yapılmış ve milletin meşru haklarını koruyacak bir yapıya sahip olacağı özellikle vurgulanmıştır. Mustafa Kemal, meclis açılışını şu sözleriyle dile getirmiştir; *“Bugün vatanımızda bir kudret-i milliye varsa, o cereyan felaketlerden mütenebbih olan milletin kalbi ve dimağından doğmuştur.”* (İnan, 2019: 145).

TBMM, açılışından kısa bir süre sonra Anadolu'da fiili denetimi elinde bulunduran, kendi otoritesini güçlü kılan, ülke güvenliğini sağlayan ve halkı temsil eden kurumsallaşmış bir yapı olarak ortaya çıkmıştır. TBMM'nin tek amacı, Misak-ı Milli hedefleri doğrultusunda Milli Mücadele'nin kazanılması sağlamaktır. Bir yandan işgalci güçlere karşı mücadele verirken, diğer taraftan da İstanbul Hükümeti ve işgalci güçlerin sebep olduğu isyanları bastırmaya çalışmıştır. TBMM'nin açıldığı dönemde değişik sebeplerden dolayı askerden kaçma, ayaklanmaların başlaması gibi benzer olayların önüne geçmek ve asayiş sağlamaya amacıyla 29 Nisan 1920 tarihinde *“Hiyaneti Vataniye Kanunu”*nu çıkarmıştır (Mutlu, 2014: 99). TBMM'nin ilk çıkardığı kanundur. Aynı zamanda çıkarılan bu kanunları uygulamak adına 11 Eylül 1920 tarihinde İstiklal Mahkemeleri kurulmuştur.

1.1.1.5. Sevr Antlaşması'nın İmzalanması

BDS'nin son bulması ile birlikte İtilaf Devletleri, yapılacak barış antlaşmalarının taslağını hazırlamak amacıyla görüşmelere başlamışlardır. Paris Barış Konferansı'yla başlayan barış görüşmelerini Londra Konferansı ve San Remo Konferansı takip etmiştir. İtilaf Devletleri'nin kendi aralarında yaşadıkları fikir ayrılıkları Osmanlı Devleti'ne imzalatılacak barış taslağının ertelenmesine sebep olmuştur. Bu sebeple İtilaf Devletleri, 18 ve 26 Nisan 1920 tarihleri arasında İtalya'nın San Remo şehrinde bir araya gelerek Osmanlı Devleti'ne isteklerini kabul ettirmeyi amaçlamışlardır (Dilek, 2013: 961). San Remo Konferansı'nın ilk

oturumu 18 Nisan 1820’de İngiltere, Fransa ve İtalya temsilcilerinin katılımıyla gerçekleşmiştir. Bu devletler, tek taraflı olarak karar alma fikrini benimsemiş ve mağlup devletlerin görüşlerini değerlendirmeden barış tasarılarını hazırlamışlardır. Bu sebeple Türk Hükümeti konferansa davet edilmediği için oturumlara katılamamıştır.

TBMM’nin açıldığı döneme denk gelen San Remo Konferansı’nın oturumlarında Osmanlı Devleti topraklarının ve Ortadoğu petrolünün paylaşılması, Kürt meselesi, Ermeni sorununun çözümü ve Boğazlar sorunu görüşülmüştür. Osmanlı Devleti’nin davet edilmediği konferansta, Osmanlı topraklarının paylaşımı ve bu topraklar üzerinde manda yönetimin kurulması kararı alınmıştır. Aynı zamanda alınan bu kararlar Sevr Barış Antlaşması’nın temelini oluşturmuştur (Umar ve Yenisu, 2020: 63).

San Remo Konferansı’nda Osmanlı Devleti’ne imzalatılacak barış antlaşmasına son şekli veren İtilaf Devletleri, Fransa’nın başkenti Paris’te toplanmış, İstanbul Hükümeti’nden Paris’e bir heyet göndermesini istemişlerdir. 11 Mayıs 1920’de Paris’e ulaşan Tevfik Paşa ve heyetine, antlaşmanın taslak metni sunulmuştur. Tevfik Paşa, İstanbul’a bir telgraf çekerek antlaşma metnini şu şekilde ifade etmiştir; “*İstiklal ve devlet mefhumlarıyla kesinlikle bağdaşmaz.*” (Tağmat, 2016: 317). Tevfik Paşa ve heyetine barış taslağının sunulduğu ve antlaşma konusunda görüşmelerin devam ettiği bu dönemde İngiltere ve Fransa, İstanbul Hükümeti’ni antlaşma şartlarını kabul etmesi ve imzalaması için köşeye sıkıştırmak amacıyla Yunan ordularını devreye sokma kararı almışlardır. Haziran 1920’de Yunan orduları Batı Trakya’yı işgal ederek doğuya doğru saldırıya geçmişlerdir (Tağmat, 2016: 321). Yunan saldırıları karşısında çaresiz kalan Damat Ferit Paşa Hükümeti, Osmanlı Devleti’nin muhatap alınmadığı ve dikte ettirilen barış antlaşmasını imzalayacağını açıklamıştır (Ertan, 2016: 25).

TBMM, bir taraftan İstanbul Hükümetiyle diğer taraftan da Yunan orduları ile mücadele etmeye devam etmiştir. TBMM, İstanbul’un işgal altında kaldığı süre boyunca yalnız TBMM’nin halkı temsil ettiğini bildirmesine rağmen İstanbul Hükümeti bu görüşleri göz ardı etmiştir. Bunun üzerine TBMM, Türk Devleti’nin yegâne temsilcisi olarak 7 Haziran 1920’de çıkardığı bir kanun ile İstanbul hükümetinin yaptığı ve yapacağı antlaşmaların kendisini bağlamayacağını, bütün yabancı devletlerin Ankara hükümeti ile ilişki kurmaları gerektiğini dile getirmiştir (Yetim, 2006: 209). Bu kanun metni şu şekildedir;

“Madde 1- İstanbul’un işgali olan 16 Mart 1920’den itibaren Büyük Millet Meclisi’nin tasvibi haricinde İstanbul’da akdedilmiş imtiyazat ve maddin ferağ ve intikalatı ve ruhsatnameleri ile mütareketen sonra akdedilmiş bilcümle muahedat-ı hafiye ve doğrudan doğruya veya bilvasıta ecanibe verilmiş imtiyazat ve maddin ferağ ve intikalat ile ruhsatnamaeleri keenlemekündür.

Madde 2- İş bu kanunun icrasına Büyük Millet Meclisi Heyet-i İcraiyesi memurdur.” (Türkiye Cumhuriyeti Resmi Gazetesi, 1921: 13).

Çıkarılan kanuna rağmen İstanbul Hükümeti, Sevr Barış Antlaşması’nın hazırlıklarına devam etmiştir (Atay, 2009: 336).

Hazırlanan barış antlaşmasına Ankara Hükümeti’nin tepkisi oldukça sert olmuş, 18 Temmuz 1920’de gerçekleştirdiği gizli bir toplantıyla Misak-ı Milli sınırları içerisinde milletin bağımsızlığı ve vatanın bütünlüğünü sağlamak için harekete geçmiştir. İtilaf Devletleri, Ankara Hükümeti’nin bu tepkisi üzerine hem Mustafa Kemal’in direniş gücünü kırmak hem de olayların dışında kalmasını sağlamak amacıyla antlaşmanın imzalanacağı tarihlerde halkı ayaklanma için teşvik etmiş ve iç isyanlar çıkarmıştır. Aynı zamanda Sevr Antlaşması’nın imzalanması için Ankara Hükümeti’ni sıkıştırmak ve milli cephelelerin direniş gücünü kırmak amacıyla yeni bir Yunan saldırısı daha gerçekleşmiştir. Mustafa Kemal, isyanların bastırılması için Kuva-yi Milliye birliklerini harekete geçirmiştir. Yunan ordularının, Bandırmadan kuzeye doğru gelerek Boğazlarda İngiliz ordularına destek vermesi, işgal güçlerini doğruya doğru yönlendirmiştir (Tağmat, 2016: 322).

İtilaf Devletleri, TBMM’yi olayların dışında bırakmayı da başarmış ve İstanbul Hükümeti 22 Temmuz 1920 tarihinde bir araya gelen Saltanat Şurası’nda yapılan görüşmeler sonrasında verilen kararlar eşliğinde antlaşmanın imzalanmasına karar vermiştir. 10 Ağustos 1920’de Osmanlı Heyeti Sevr Antlaşmasını imzalamıştır (Kayıran ve Metintaş, 2017: 29). Sevr Antlaşması’nın önemli hükümleri özetle şu şekildedir;

“Osmanlı Devleti’nin ülke egemenliği büyük ölçüde kısıtlanmış, Anadolu’nun küçük bir kısmı ve İstanbul belli şartlara bağlı olmak kaydıyla Osmanlı Devleti’ne bırakılmıştır. İzmir ve çevresi şeklen Osmanlı Devleti’nin egemenliğine bırakılmış olsa da bu egemenliği kullanma hakkı Yunanistan’a verilmiştir. Ayrıca Trakya bölgesi, İmroz ve Bozcaada dâhil olmak üzere bütün Boğaz önü ve Ege adaları da Yunanistan’a bırakılmıştır. Çanakkale ve İstanbul Boğazlarının savaş ve barış durumunda bütün devletlerin ticaret ve savaş gemilerine açılması şartıyla Osmanlı Hükümetinden bağlantısız olarak faaliyet gösterecek bir Komisyon denetimine bırakılmıştır. Fırat nehrinin doğusunda kurulacak bir Ermenistan devletine ve bu bölgenin güneyinde yer alan Kürtlerin çoğunlukta olduğu bölgelere Milletler Cemiyeti Teşkilatının Meclisi bağımsızlık verebilecektir. Bu kararlar doğrultusunda azınlıkların haklarını daha geniş komisyonlara taşımışlardır. Osmanlı Devleti’nin askeri gücü git gide zayıflarken bir taraftan bağımsız bir Ermenistan devleti kurulmuştur. Sevr Antlaşmasının imzalandığı tarihte İngiliz, Fransız ve İtalyan temsilciler kendi aralarında bir antlaşma imzalayarak Anadolu topraklarında Fransa ve İtalya’ya geniş nüfuz bölgeleri sağlanmıştır.” (Gönlübol ve Sar, 2014: 16).

Sevr Antlaşması'nın imza sürecinde Padişah Vahdettin ve İstanbul Hükümeti Sadrazamı Damat Ferit Paşa'nın liderliğindeki hükümet etkili olmuştur. Osmanlı Temsilcileri tarafından imzalanan Antlaşma'nın Mebusan Meclisi'nin dağıtıldığı bir dönemde imzalanması ve parlamento onayından geçmemesi hukuksal açıdan antlaşmayı zayıf kılmış ve ölü doğmuş bir antlaşma olarak değerlendirilmiştir. Aynı zamanda TBMM, 19 Ağustos 1920 tarihinde verdiği bir kararla antlaşma şartlarını kabul eden heyetin Milli iradeye aykırı davrandıklarını, bu sebeple vatan haini sayılarak tüm vatandaşlık haklarından mahrum bırakılmalarına karar vermiştir (Kemal, 2007: 666).

1.1.1.6. Milli Cephelerin Kurulması

Mondros Mütarekesi'nin hemen ardından ülkenin çeşitli bölgeleri İtilaf Devletleri tarafından işgal edilmiştir. 10 Ağustos 1920'de Sevr Antlaşması'nın hemen ardından batıdan Yunanlılar ilerlerken, doğudan da Ermeniler harekete geçerek saldırıları arttırmışlardır. Vatan topraklarını işgallerden kurtarmak amacıyla Batıda Yunanlılara, Güneyde Fransızlara ve Doğuda Ermenilere karşı mücadele verilmiştir (Gönlübol ve Sar, 2014: 17).

Güney Cephesi, BDS'nin ardından Fransız askerleri ile Türk ordusu arasında gerçekleşen muharebelerden meydana gelen cephe'dir. Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasının ardından İtilaf Devletler, antlaşma metninin 7. Maddesi gereğince 3 Kasım 1918 tarihinde Musul, Urfa, Antep ve Maraş İngiltere tarafından; Adana ve çevresi Fransa tarafından işgal edilmiştir. Henüz düzenli ordunun bulunmadığı bu bölgelerde Kuva-yi Milliye birlikleri mücadele etmiş ve işgalci güçlere karşı ilk direniş başlamış ve Fransız askerlerine karşı başarı elde etmişlerdir (Güllü, 2017: 492). Fransızlar, Türk ordularının savunması karşısında mutabakata varmak için Franklin Bouillion'u 9 Haziran 1921 tarihinde Ankara'ya göndermiştir. Mustafa Kemal, antlaşma şartlarının Misak-ı Milli çerçevesinde oluşmasını istemiş, görüşmeler sonrasında 20 Ekim 1921 tarihinde imzalanan Ankara Antlaşması'yla TBMM büyük bir zafer kazanmış ve Fransız askerleri bölgeden ayrılmıştır (Tektosun, 2007: 23).

Doğu cephesi, Milli Mücadele döneminde 1919 ve 1921 tarihleri arasında Türk-Ermeni Savaşı dâhil olmak üzere Doğu Anadolu ve Güney Kafkasya'da gerçekleşen muharebelerden meydana gelen cephe'dir. Bu cephede Doğu Anadolu'da bir Ermeni devleti kurmak isteyen Ermenilere karşı mücadele verilmiştir. TBMM, artan Ermeni saldırılarının son bulması amacıyla 20 Eylül 1920 tarihinde bu bölgede bir askeri operasyon yapılmasına karar vermiş, 15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa'yı Doğu Cephesi Komutanlığına atamış

ve Kazım Karabekir Paşa Ermeni saldırılarına karşı taarruza geçmiştir (Oran, 2019: 170). 7 Kasım 1920 tarihinde Ermeni ordularını Gümrü'ye kadar takip etmesi üzerine Ermeniler barış istemek zorunda kalmıştır. Barış isteğini kabul eden TBMM ile Ermenistan arasında 2 Aralık 1920'de Gümrü Antlaşması imzalanmıştır (Balcı, 2017: 52). Bu antlaşma ile Batum, Sarıkamış, Kars, Ağrı, Artvin, Oltu ve çevresi TBMM'ye bırakılırken Gümrü Ermenistan'a bırakılmıştır. Doğu Anadolu Bölgesi'nde Ermeni Devleti kurma girişimleri sona ermiş ve Sevr Antlaşması'nın geçersiz olduğu Ermeniler tarafından kabul edilmiştir. Aynı zamanda Gümrü Antlaşması, TBMM'nin uluslararası alanda yaptığı ilk barış antlaşmasıdır.

Batı Cephesi, Yunan ordularının 15 Mayıs 1919'da İzmir'i işgal etmeleriyle başlayıp 9 Eylül 1922'de İzmir'in Türk ordusu tarafından geri alınmasıyla biten Türk-Yunan Savaşı'nın geçtiği cephe'dir (Akşin, 2020: 158). Yunan orduları 24 Mart 1920'de Dumlupınar'ı, 28 Mart 1920'de Afyon'u, 22 Haziran 1920'de büyük taarruza geçerek 8 Temmuz'da Bursa'yı, 29 Ağustos'ta Uşak'ı işgal etmişlerdir (Oran, 2019: 169). Silah teçhizatı açısından oldukça zengin kaynaklara sahip olan Yunan orduları karşısında Kuva-yi Milliye orduları başarılı olamamıştır. Bunun üzerine TBMM, 9 Kasım 1920'de Batı Cephesi'nin iki bölüme ayrılmasına karar vermiştir. 8 Kasım 1920 tarihinde yeni bir düzenleme ile Kuva-yi Milliye'nin tasfiyesine başlanmış ve Batı Cephesi, Batı ve Güney Cephesi olarak ikiye ayrılmıştır. 10 Kasım 1920'de Albay İsmet İnönü Batı Cephesi Komutanlığına, 11 Kasım 1920'de Albay Refet Bele Güney Cephesi Komutanlığına atanmıştır (Çomak, 2019: 142). Türk ve Yunan orduları arasındaki düzenli savaşlar 1921'de İnönü Muharebeleriyle başlamıştır (Ortaylı, 2018: 210). İnönü Muharebesi'nin gerçekleştiği bölge Marmara Denizi'nin güneyini ve doğusunu kapsamaktadır. Güneyde Bursa-İnegöl-Eskişehir, Kuzeyde ise Gemlik-Bilecik-İznik-Sakarya'ya kadar devam etmektedir. Yunan kuvvetlerine karşı Batı Cephesi Komutanı İsmet İnönü, savunma harekâtını başlatmış ve Türk-Yunan orduları Eskişehir'e yakın İnönü mevkiinde karşılaşmışlardır. Yunan orduları sayı ve donanım bakımından üstün olmalarına rağmen savunma karşısında başarı elde edemeyerek geri çekilmek zorunda kalmıştır (Akşin, 2020: 159).

Bu dönemde yaşanan en önemli dış siyasi gelişme Londra Konferansı'dır. Birinci İnönü Muharebesi'nin zaferi üzerine İtilaf Devletleri Sevr Antlaşması'nın şartlarını yeniden görüşmek üzere 21 Şubat 1921'de Londra'da bir konferans düzenlemiştir. Konferansa Yunanistan'ı ve Osmanlı Devleti'ni davet eden İtilaf Devletleri, Osmanlı delegeleri arasında TBMM temsilcilerinin de bulunmasını istemişlerdir (Gönlübol ve Sar, 2014: 29). İtilaf Devletleri'nin Ankara Hükümetini doğrudan davet etmemesi üzerine Sadrazam Tevfik Paşa,

daveti TBMM'ye bildirmiştir. Mustafa Kemal, böyle bir daveti kabul etmeyeceklerini belirterek, ancak ayrı bir davet yapılırsa konferansa katılacaklarını kendilerine bildirmiştir. TBMM, direkt davet aldığı takdirde konferansa geç kalmamak adına Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey'in Londra'ya gönderilmesine karar vermiş ve İtalya'nın girişimiyle de davet gönderilmiştir (Bulut, 2014: 71). Londra Konferansı'nın 23 Şubat 1921 tarihinde gerçekleşen ilk oturumunda, İstanbul ve Ankara Hükümeti olarak iki heyet halinde gelinmesine rağmen İstanbul Hükümeti Temsilcisi Tevfik Paşa; *"Türk Milleti'nin gerçek temsilcisi Ankara Hükümeti'dir. Sözü Bekir Sami Bey kardeşime bırakıyorum."* sözleriyle konuşmasına başlamıştır (Ortaylı, 2018: 216). Bekir Sami Bey, TBMM'nin önerilerini şu şekilde sıralamış; Trakya ve İzmir'den Yunan askerlerinin çekilmesi, bu toprakların Türk egemenliğine bırakılması, İstanbul'dan yabancı askeri kuvvetlerin derhal çekilmesi ve Boğazlarda Türk egemenliğinin hâkim kılınmasını ve Sevr Antlaşması'nın Ankara Hükümeti tarafından tanınmadığını belirterek başlamıştır. İtilaf Devletleri, Sevr Antlaşması'nın ana esaslarına dokunmadan bazı değişikliklere giderek Türk ve Yunan tarafının antlaşmayı kabul etmesini talep etmişlerdir. TBMM'nin kabul etmesine imkân vermeyen önerilerin sunulması üzerine cevap vermek için süre isteyen Türk Heyeti Londra'dan ayrılma kararı almıştır. Londra konferansından sonuç alınamamasına rağmen, İtilaf Devletleri'nin TBMM'ni tanımaları açısından diplomatik bir başarı elde edilmiştir.

1.1.1.7. Lozan Konferansı

Lozan Konferansı'nın başlaması ve Konferansın Birinci Döneminde İtilaf Devletleri, Mudanya Ateşkes Antlaşması'nın ardından BDS'yi sonuçlandıracak barış antlaşmasının şartlarını görüşmek üzere 27 Ekim 1922 tarihli bir nota ile hem İstanbul Hükümeti'ni hem de Ankara Hükümeti'ni İsviçre'nin Lozan kentine davet etmiştir. Lozan'da gerçekleştirilecek barış konferansında iki hükümetin de davet edilmesi üzerine Türkiye'yi hangi hükümetin temsil edeceği sorunu ortaya çıkmıştır. Mustafa Kemal, İstanbul Hükümeti sadrazamı Tevfik Paşa'ya konferansta takip edilecek ortak ilkeleri gözden geçirmek amacıyla bir nota göndermiş ve konferans için iş birliğinde bulunmuştur. Tevfik Paşa, TBMM'nin konferans için bir temsilci göndermesini aksi takdirde kendisinin bir temsilci seçip göndereceğini bildirmiştir. Mustafa Kemal, Türkiye'nin tek temsilci heyetinin TBMM olduğunu ve Teşkilat-ı Esasiye Kanunu maddeleri gereğince hâkimiyet haklarının millete ait olduğunu bildirmiştir. Aynı zamanda Mustafa Kemal, İstanbul Hükümeti baskısı altında bulunan TBMM'nin çalışmalarını gerçekleştirebilmesi için halifelğin rütbe ve yetkileri ile saltanatın

kaldırılmasına ilişkin bir önerge hazırlamış ve Meclis'e sunmuştur (İnan, 2019: 200). Önergeyi değerlendiren TBMM, 1 Kasım 1922 tarihinde aldığı bir karar ile Saltanatı kaldırmış ve Osmanlı Devleti'ni resmi olarak sonlandırmıştır. Saltanatın kaldırılmasının hemen ardından Tevfik Paşa, sadrazamlık görevinden istifa etmiştir. Böylece İstanbul Hükümeti'nin Lozan Konferansı'na katılma ihtimali ortadan kalkmıştır.

20 Kasım 1922'de başlayan Lozan Konferansı'na; Türkiye, İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya, Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya, Rusya, Ukrayna, ABD, Belçika, Portekiz ve Bulgaristan katılmıştır (Kemal, 2007: 672). Lozan Konferansı'nın Dışişleri Bakanlığı düzeyinde toplanması kararı verilmiştir. 24 Ekim 1922'de dönemin Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey'in istifası üzerine TBMM, Mudanya görüşmelerinde elde ettiği başarı sebebiyle İsmet İnönü'yü Dışişleri Bakanlığı'na getirmiştir (Gönlübol ve Sar, 2014: 49). Türk delegasyonu; Baş delege ve Dışişleri Bakanı olarak İsmet İnönü, ikinci delege Maliye Bakanı Hasan Saka Bey, üçüncü delege olarak Sağlık Bakanı Rıza Nur Bey seçilmiş ve birçok önemli ismi içinde bulunduran 33 kişilik bir heyet oluşturulmuştur (Tuncer, 2011: 70).

Konferans çalışmaları 3 ana komisyon şeklinde yürütülmüş; birinci komisyon başkanı İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon ülke ve askerlik sorunlarını, ikinci komisyon başkanı İtalya baş delegesi Garroni Türkiye'de yabancılara uygulanacak rejimi, üçüncü komisyon başkanı Fransa heyeti başkanı Barrere ekonomik ve maliye sorunlarını görüşmekle görevlendirilmişlerdir (Oran, 2019: 219). Müttefiklerin her biri kendileri için önemli olan konuların görüşüleceği komisyonların başkanlıklarını üstlenmişlerdir. Konferansın temel sorunları; Trakya sınırının belirlenmesi, Boğazların statüsü, Yunanistan'ın ödemesi gereken savaş tazminatı, kapitülasyonlar ve Musul meselesidir (Kayıran ve Metintaş, 2017: 33).

Türk heyeti, Lozan Konferansı'na TBMM'nin görüşlerini ele alan 14 maddelik bir hükümet talimatıyla gitmiştir. Talimat iki ana kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda; Doğu sınırı, Trakya sınırı, Batı Trakya sınırı, Ege adaları, Boğazlar sorunu, Irak ve Suriye gibi Türkiye'nin ulusal sınırları yer almıştır. İkinci kısımda; kapitülasyonlar, azınlık sorunu, Osmanlı borçları, ordu ve donanma, Türkiye'de yabancı kuruluşlar, Türkiye'den ayrılan ülkeler ve İslam toplulukları gibi konular yer almıştır (Tuncer, 2011: 73). Türk Heyeti; İngiltere ile Musul ve Boğazlar sorununu, Fransa ile kapitülasyonlar meselesini, İtalya ile kapitülasyonlar ve azınlık sorununu, Yunanistan ile de tazminat ve Trakya sınırı meselelerini görüşmüş, sürekli bu devletlerle karşı karşıya kalmıştır. Konferans boyunca İsmet İnönü,

Mustafa Kemal'e konferansın gidişatıyla ilgili yönergeleri bizzat iletmiş, yeni önergeler almak için sık sık temas halinde bulunmuştur.

Mustafa Kemal, Boğazların statüsü ile zengin petrol kaynaklarına sahip olan Musul vilayetinin, Misak-ı Milli sınırları içerisinde olması gerektiğini dile getirmiş, Müttefiklerin Boğazların kontrolünü Milletler Cemiyeti'nin (MC) denetimine vermesi görüşüne de şiddetle karşı çıkmıştır. Yapılan görüşmeler doğrultusunda İsmet İnönü, 18 Aralık 1922'de Ankara'ya gönderdiği bir telgraf ile Müttefiklerin Türkiye'yi oldukça zor şartlar altında bıraktığını, Boğazlar ve Musul konusunda anlaşmaya varılmazsa görüşmelerin kesileceğini bildirmiştir. Müttefikler, konferansın sonuçlanabilmesi amacıyla 31 Ocak 1923'de Türk Heyeti'nin imzalaması amacıyla bir barış taslağı hazırlamışlardır. Tasarıya göre; Türkiye'nin Ege adalarından vazgeçmesi karşılığında Bozcada ve İmroz adasının yerel özerklik şartıyla Türkiye'ye verilmesini ve Boğazlar için özel yönetim uygulamasını teklif etmişler, Boğazlar konusunda antlaşma yapabileceklerini de dile getirmişlerdir (Kaştan, 2013: 122). Konferansta Osmanlı İmparatorluğu zamanında elde edilen kapitülasyonları devam ettirmek isteyen Müttefiklerle Türk Heyeti arasında şiddetli tartışmalar yaşanmış; Musul, Doğu Trakya sınırı, Boğazlar Rejimi, kapitülasyonlar, mali ve ekonomik konularda görüş ayrılıklarının yaşanmasından dolayı hiçbir ilerleme kaydedilememiştir. İsmet Paşa, sunulan tasarıda Türk Heyeti'nin görüşlerinin alınmadan hazırlanması üzerine barış tasarısını imzalamak istememiş ve tasarıyı reddetmiştir (Aydemir, 2019: 114). 4 Şubat 1923'de Lozan görüşmeleri iki buçuk aya yakın bir süre kesintiye uğramış ve Türk Heyeti Ankara'ya dönmüştür (Akşin, 2020: 177).

Mustafa Kemal Nutuk'ta Lozan Konferansı görüşmelerinin özellikle adli, mali ve ekonomik konulardaki maddelerinin ağırlığı nedeniyle kesintiye uğradığını ifade etmiştir (Atatürk, 2008: 516). İsmet Paşa ise Lozan konferansı görüşmelerinin nasıl geçtiği ve neden ara verildiği kapsamındaki konuları 21 Şubat 1923'de TBMM'nin gizli oturumunda Trakya sınırı ve Musul sorunu çerçevesinde ifade etmiştir (Tuncer, 2011: 85).

Konferans çalışmalarının kesintiye uğraması üzerine TBMM'de 6 Mart 1923 tarihine kadar gizli oturumlar düzenlenmiş, görüşmeler sonrasında şu kararlar alınmıştır;

- “1.Müttefiklerin verdikleri barış projesini olduğu gibi kabul etmeye imkân yoktur, ısrar edilirse savaş sebebi olur.
- 2.Hayati bir meselemiz olan Musul işi kısa bir zamanda çözümlenmelidir.
- 3.Mali, iktisadi idari meselelerde hayat ve istiklal haklarımızın sağlanması şartıyla, barış girişimlerinde bulunması için Bakanlar Kuruluna izin verilmiştir.” (Çaycı, 2002: 156)

İtilaf Devletleri tarafından hazırlanan barış tasarısının imzalanmayacağı konusunda hemfikir olan Meclis üyeleri, Lozan görüşmelerinin yeniden başlaması için Türk Barış Projesi'ni hazırlamışlardır. 8 Mart 1923'de hazırlanan barış projesi İtilaf Devletleri'ne bir nota ile bildirilmiş, kabul edilmesi üzerine konferansın yeniden toplanması için hazırlıklara başlanmıştır (Tuncer, 2011: 86). Lozan görüşmelerinin devam etmesi halinde İsmet İnönü'nün pazarlık gücünü artıracak tedbirler almak ve kapitülasyonlar konusunda İtilaf Devletleri'ne taviz vermemek amacıyla 17 Şubat ve 4 Mart 1923 tarihleri arasında İzmir İktisat Kongresi düzenlenmiştir (Gönlübol ve Sar, 2014: 55). Lozan görüşmelerinin kesintiye uğramasının en önemli sebeplerinin başında Ankara Hükümeti'nin iktisadi bağımsızlık konusundaki hassasiyeti yer almaktadır. Lozan Konferansı'nın birinci döneminin ardından iktisadi düzen üzerine yapılan ilk çalışmalar 17 Şubat-4 Mart 1923'de toplanan İzmir İktisat Kongresi'yle gerçekleşmiştir. İzmir İktisat Kongresi, ülkenin politik bağımsızlık hedefini iktisadi bağımsızlık ile tamamlamak ve iktisadi politikalara yeni bir yön vermek amacıyla ülke ekonomisinde yer alan işçi, sanayici, tüccar, zanaatkâr, çiftçi temsilcilerin bir araya gelmesiyle oluşturulmuştur (Akşin, 2020: 178). Kongrenin oluşum sürecinde üç önemli isim ön plana çıkmaktadır; ilk isim Meclis Başkanı Mustafa Kemal, ikinci isim İktisat Vekili Mahmut Esat Bozkurt ve son isim İzmir İktisat Kongresi'ne başkanlık yapması için seçilen Kazım Karabekir'dir.

İzmir İktisat Kongresi Mustafa Kemal'in açılış konuşmasıyla başlamış ve şu sözleri dile getirmiştir;

"... Efendiler, tarihimizi dolduran bunca başarılar, zaferler veyahut yenilgiler, yok olmalar ve felaketler, bunların tümü; gerçekleştikleri devirlerdeki iktisadi durumlarımızla ilişkili ve ilgilidir. Yeni Türkiye'mizi hak ettiği yere ulaştırabilmek için, mutlaka ekonomimize birinci derecede önem vermek zorundayız. Çünkü zamanımız tamamen bir iktisat devresinden başka bir şey değildir." (Atağenç, 2017: 93).

İzmir İktisat Kongresi başlıca iki amaç doğrultusunda toplanmıştır. İlki; sanayici, işçi, tüccar, çiftçi kesimlerinin kendi meslek yapıları içerisinde ortaya çıkan problemleri, buna bağlı olarak isteklerin belirlenmesi ve karşılanabilmesi için siyasi yönetim ile bütünleşmeyi sağlayabilmek, ikincisi; sermaye sahiplerine ekonominin gelecekte nasıl şekilleneceğini açıklayabilmektir. Kazım Karabekir, siyasal bağımsızlığın Misak-ı Milli ile kazanılmasının ardından iktisadi bağımsızlıkla pekiştirilmesi gerektiğini "*Misk-ı İktisat*" kavramıyla şu şekilde tanımlamıştır;

“Biz burada bir iktisadi misak ortaya koyduk. Nasıl Milli Misak’ımız, hudutlarımızı çizmişse ve ona sahip oluncaya kadar her zorluğu yenerek mücadele etmiş ve muzaffer olmuşsak, bu zaferi nazariyeden kurtarmak için iktisadi sahada da aynı huzur ve şeref mertebesine erişmeye mecburuz, hatta mahkûmuz. Bizler burada, zannediyorum ki, hiçbir tarafını ihmal etmeden iktisadi misakın maddelerini bir bir tespit ettik. İstisnasız bütün vatandaşlarımız okumalı, ezberlemelidirler. Ümmilerimize okuması olanlar öğretmeli, anlatmalıdırlar; çünkü iktisadi misak, ferdin ve devletin hayatında tatbik edileceğinde neticesini verecektir.” (Atagenç, 2017: 95).

Kongrenin çalışmaları sonrasında seçilen temsilciler tarafından 12 maddeden oluşan “*Misak-ı İktisat*” yani “*İktisadi anlaşma*” kabul edilmiştir. Kongrede ekonominin açık olması ve yabancı sermayeye hoşgörölü olunması görüşleriyle uzun dönemde izlenecek iktisat politikaları ortaya konulmuştur (Oran, 2019: 244). Alınan kararlar doğrultusunda piyasa ekonomisinin oluşturulması, milli politikaların uygulamaya konulması, vergi sisteminin modern bir yapıya dönüştürülmesi, özel girişimciliğe teşvik edilmesi, ücretli çalışanların sosyal hakları ve birçok konu üzerine çalışmalar başlamıştır. Devlet, ekonomik yapılanmanın içerisinde direkt yer almamakla birlikte, ekonomik yapılanmanın canlanması konusunda gerçekleştirilecek özel sektör yatırımlarının yetersiz kaldığı noktalarda devletin gerekli oranda müdahale etmesi kararı alınmıştır. Kongre süresince kabul edilen ekonomik ilkeler, yerli ve yabancı sermaye ile birlikte piyasanın ihtiyaçlarını karşılamaya çalışan özel sektörün ağırlıklı olduğu bir karma iktisadi kalkınma politikası izlenmiştir (Eroğlu, 2007: 65). Aynı zamanda kongrenin Lozan görüşmelerinin kesildiği döneme denk gelmesi verilen diplomatik mücadelenin bir uzantısı şeklinde değerlendirilmiştir (Atagenç, 2017: 99).

Lozan Konferansı’nın ikinci dönemi 23 Nisan 1923’de başlamış 24 Temmuz 1923’e kadar devam etmiştir. Türk heyetinin başkanlığını tekrardan İsmet İnönü üstlenmiş fakat Müttefik heyetlerde değişiklikler olmuştur. İngiltere’yi Sir Horace Rumbold, Fransa’yı General Pelle ve İtalya’yı Montagna temsil etmiştir (Aydemir, 2019: 115). Görüşmelerde konferansın birinci döneminde çözülemeyen konular üzerinde durulmuş; arazi ve sınırlar, kapitülasyonlar, iktisadi ve mali konular, Boğazlar meselesi gibi konular yer almıştır (Akşin, 2020: 180). Müttefiklerin özellikle üzerinde durdukları konu kapitülasyonlar meselesi olmuştur. İsmet İnönü, Türkiye’nin bağımsızlığını ve egemenliğini önemli biçimde tehdit eden kapitülasyonlar meselesini müttefiklere herhangi bir taviz vermeden kabul ettirmeyi başarmış ve kapitülasyonları tamamen kaldırılmıştır. Aynı zamanda Müttefiklerin Osmanlı döneminde elde ettikleri Türk limanları arasında deniz nakliyatı yapmak anlamında olan kabotaj hakkının yabancılardan alınarak yalnızca Türk vatandaşlarına tanınması ilkesi de

kabul ettirmiştir (Gönlübol ve Sar, 2014: 55). Türk heyeti Lozan görüşmelerinde bağımsızlığını ve egemenliğini tehdit eden sorunları büyük ölçüde çözüme kavuşturmuştur.

İsmet İnönü, Mustafa Kemal'den Lozan Antlaşması'nı imzalamak için yetki istemiş, verilen yetki ile 24 Temmuz 1923'de antlaşmayı imzalamıştır. Mustafa Kemal, antlaşmanın imzalanması üzerine İsmet İnönü'ye bir mektup göndermiş ve şu sözleri dile getirmiştir;

“Ulusun ve Hükümetin yüksek kişiliğine vermiş olduğu yeni görevi başarı ile sonuçlandırdınız. Yurda yararlı sıra sıra işlerle örülü olan ömrünüzü bu kez de tarihsel bir başarıyla yücelttiniz. Uzun savaşmalardan sonra yurdumuzun barışa ve bağımsızlığa kavuştuğu bugünde parlak başarınız dolayısıyla, sizi, Sayın arkadaşlarımız Rıza Nur ve Hasan Beyleri ve çalışmalarınızda size yardım eden bütün Delegeler Kurulu üyelerini içten duygularla kutlarım!” (Tuncer, 2011: 92).

Lozan Antlaşması'nın imzalanmasıyla birlikte Türkiye Cumhuriyeti egemen bir aktör olarak uluslararası sistemde yerini almıştır (Balcı, 2017: 54). Lozan Antlaşması; on yedi ek belge ile beraber, beş bölüm, beş antlaşma, beş adet protokol ve beş bildiriye içeren 143 maddelik bir antlaşmadır (Ortaylı, 2018: 262). Lozan Antlaşması, 6 Ağustos 1923'de yürürlüğe girmiş ve taraflar arasında bir denge sağlanmıştır. Lozan Antlaşması'yla doğuda bir Ermeni Devleti ve batıda bir Yunan Devleti bulunmamakla birlikte Boğazlarda tam kontrol hakkı Türkiye'ye verilmiş, egemenliği ve bağımsızlığı tehdit eden sorunlar ortadan kaldırılmıştır. Lozan görüşmelerinde İngiltere'nin olumsuz tutumu sebebiyle Musul Meselesi çözüme kavuşturulamamış, iki ülke arasında daha sonra yapılacak görüşmelere bırakılmıştır (Kemal, 2007: 678). Lozan Antlaşmasıyla Misak-ı Milli tümüyle olmasa da, büyük oranda gerçekleştirilmiş ve taraflar arasında oluşturulan denge ile 1919-1939 yılları arasında barışa hizmet eden bir uzlaşma metni olarak ortaya çıkmıştır (Oran, 2019: 222).

1.1.2. 1923-1938 Dönemi Dış Politika Uygulamaları

Neoklasik realizme göre bir devletin dış politikası onun uluslararası sistemdeki konumu ve sahip olduğu maddi imkânlar çerçevesinde belirlenir. Güç dağılımı, uluslararası sistem baskısı, devlet düzeyindeki olay ve algılar bir ülkenin dış politikasını şekillendiren önemli etkenlerdir. Neoklasik realizm, aynı devletlerin zamanla farklı davranışlar sergilemesini devletlerin izlediği askeri, ekonomik ve diplomatik politikalar arasındaki ilişkiye bağlı olduğunu ortaya koymuştur (Kiraz, 2018: 428). Ülkelerin kısa dönem krizlerde karar alma süreçlerini, dış politika davranışlarını, dış politika stratejilerini ve uluslararası sistemin yapısal gelişimini de açıklamaktadır. Aynı zamanda süper güçlerin stratejik seçimleri

uluslararası sistemi önemli şekilde etkilemiş ve uluslararası sistem ülkelerin dış politika davranışlarını belirlemede en önemli aktör olmuştur (Üçbaş, 2020: 18).

Türkiye'nin İstiklal Harbi'ne önderlik yapmış olan Mustafa Kemal Atatürk'ün BDS sonrası dış politikayı bu çerçevede şekillendirmesi Neoklasik realizm savlarını doğrular niteliktedir. Mustafa Kemal, tarih sahnesine ilk olarak askeri başarısını Milli Mücadele hareketini kazanarak yazdırmış ve yeni Türk Devletini kurmuştur. Türkiye Cumhuriyeti ile BDS'nin kazanan devletleri arasında 24 Temmuz 1923'de Lozan Anlaşması imzalanmış ve Avrupa'nın bütün güçlü ülkeleriyle komşu durumuna gelinmiştir. Mustafa Kemal, Lozan sonrası Türkiye'nin ikili ilişkilerinde barışçı dış politikasını “*Yurtta Sulh, Cihanda Sulh*” politikasıyla ön planda tutmuştur (Tuncer, 2011: 26). Türkiye Cumhuriyeti'ni çağdaş uygarlıklar arasında hak ettiği yeri edinebilmesi için dış politikasını uluslararası sistemde yaşanan gelişmeleri, dış siyaseti ve diplomasiyi yakından takip etmiştir.

Neoklasik realizme göre ülkelerin dış politika davranışlarını analiz ederken uluslararası sistem ve devletler arası rekabet ele alınmaktadır. Bu bağlamda uluslararası sistemde devletler, kendi güvenliklerini sağlamaya ve hedeflerine ulaşmak için uluslararası sistemde yerlerini sağlamlaştırmak amacıyla ikili ilişkilere oldukça önem verirler. Türkiye, başta komşularını öncelik alarak bütün dünya ülkeleriyle ticari, ekonomik, siyasi ve askeri ilişkiler kurarak, uluslararası sistemde yerini almak için barışçı politikalar uygulamıştır. Mustafa Kemal Atatürk'ün uygulamaya çalıştığı dış politika; egemen ve bağımsız bir devlet olarak Türkiye'nin varlığının kabul edilmesi, diğer devletlerle eşit hak ve hürriyete sahip olduğunun bildirilmesi, milli menfaatlere dayalı olarak Uİ ortamındaki değişiklikler dâhilinde dış politikanın yürütülmesi ve komşularıyla dostluk ilişkilerinin geliştirilmeye çalışması üzerine şekillenmiştir (Sandıklı, 2007: 44).

1923'den itibaren Türkiye Cumhuriyeti, yeni dönemde başta komşuları olmak üzere Avrupa'daki gelişmelerle ilgilenmeye başlamış, uluslararası alanda yerini almak ve varlığını tüm dünya ülkelerine duyurmak amacıyla, dış politikasını belirlerken gerçekçi davranmıştır. Mustafa Kemal, Türkiye Cumhuriyeti'nin temel değerlerini ve dünyanın içinde bulunduğu durumu ele alarak bir yol haritası belirlemiştir. Türkiye'nin Avrupalı devletlerle ilişkilerinin temeli Lozan Antlaşması'ndan kalan sorunların çözümüne başlamış, başta İngiltere olmak üzere Fransa ve İtalya ile dış ilişkiler geliştirilmesine ağırlık verilmiştir. Türkiye ile İngiltere'nin en önemli problemi “*Musul Sorunu*” olmuştur. Bölgedeki Kürtlere yönelik politikalar izleyen İngiltere, Türkiye ve Irak'ı kapsayan bir Kürt devleti kurmak gibi

politikalar takip etmiştir. Musul sorunu, 16 Aralık 1925 tarihli “*Ankara Antlaşması*” ile Irak’a bırakılarak çözüme kavuşturulmuştur. Bu dönemde Fransa ile ilişkilerde öne çıkan sorun ise “*Hatay Meselesi*” dir (Oran, 2019: 277). 23 Haziran 1939 tarihinde Ankara’da imzalanan bir antlaşma ile Hatay Türkiye’ye katılmış ve bugünkü Suriye sınırı belirlenmiştir. Milli Mücadele sonrası İtalya’nın Akdeniz bölgesinde yayılmacı politikalar izlemesi ve “*on iki adalar meselesi*” iki ülke ilişkilerini olumsuz etkilemiştir. Bu dönemde Fransa’nın Orta Avrupa ülkeleriyle birtakım ittifaklar içerisine girmesi İtalya’nın Türkiye ile iyi ilişkiler kurması durumunda bırakmıştır. İtalya, kendi güvenliğini sağlamak açısından Türkiye ile 30 Mayıs 1928’de “*Tarafsızlık ve Uzlaşma Antlaşması*” imzalamıştır (Semercioğlu, 2015: 56). Türkiye bu dönemde kendisini Batı’ya bağlayan antlaşmalarla hem bölgesel güvenliğini sağlamış hem de İDS öncesi tüm devletlerin ittifakına önem verdiğini göstermiştir.

Aynı zamanda Türkiye’ye çağdaş bir yapı kazandırmak için birçok yeni girişimde bulunmuştur. Mustafa Kemal, Türkiye’nin uluslararası alanda tanınmasına imkân sağlayacak, güven ve istikrar ortamının oluşturulması için büyük çaba sarf etmiş, sosyal bir hukuk devleti olabilme yolunda aynı hedeflere ve ilkelere sahip ülkelerle dostluk ilişkilerini güçlendirmeyi hedeflemiştir. Mustafa Kemal dış politikada askeri, siyasi ve ekonomik alanlarda bölgesel işbirliğine gidilmesi gerektiği düşüncesiyle çalışmalara başlamıştır (Ürekli, 2003: 211).

1.1.2.1. Atatürk Dönemi Dış Politika Anlayışı

Atatürk dönemi TDP’de uygulanan dış politika stratejisi “*Yurtta sulh, cihanda sulh.*” ilkesi üzerine şekillenmiştir. “*Yurtta sulh*”, insanın huzur ve güven içerisinde, insan kişiliğine yakışan şekilde yaşamayı, aynı zamanda devletin vatandaşını huzur ve güven içerisinde yaşatması anlamına gelmektedir. “*Cihanda sulh*” ise, Uİ’de güç ve güç unsurlarına başvurmamayı, uluslararası sorunların barışçıl yollarla çözülmesini önerir (Tuncer, 2011: 26). Türkiye Cumhuriyeti’nin coğrafi sınırlarını belirleyen Milli Mücadele; ulusal bağımsızlık, güvenlik ve egemenliğin korunmasını amaç edinmiştir. Uluslararası arenada barış ve istikrarı yeniden sağlamak, ekonomik kalkınmayı güçlendirmek, aynı zamanda Avrupalı bir ülke konumuna gelebilmenin en güvenilir yolu ise bu ilkeyi kuşkusuz hayata geçirmektir. 1923 tarihli Lozan görüşmelerinin ve Lozan Barış Antlaşması’nın imzalanmasıyla birlikte Türkiye Cumhuriyeti, kararlı bir şekilde uyguladığı bu politikayla uluslararası alanda yerini almıştır (Başaran, 2020: 87).

Atatürk dönemi dış politikasının en önemli özelliği, iç politika ve dış politikanın çıkış noktalarının birbirinden bağımsız olmamasıdır. İç barışı tesis etme çabalarının başarıyla

sonuçlanmasının ardından, dışarıda sulh ve sükûnet için gerekli politikaların geliştirilmesi için çalışmalara başlanmıştır. Bu politikaların temelinde ise yine “*Yurtta sulh, cihanda sulh.*” ilkesi yer almaktadır. Atatürk, 1923 yılında yaptığı bir konuşmasında dış politikanın iç politikayla olan bağıını şu şekilde ifade etmiştir;

“Dış siyaset bir toplumun iç bünyesi ile sıkı bir şekilde ilgilidir. Bir toplumun iç bünyesi ne kadar kuvvetli, metin olursa, dış siyasette o oranda sağlam ve dayanıklı olur. Dış siyaset, iç teşkilat ve iç siyasete dayandırılmak zorunluluğundadır, yani iç teşkilatın dayanamayacağı genişlikte olmamalıdır. Yoksa hayali dış siyasetler peşinde dolaşanlar, dayanak noktalarını kendiliğinden kaybederler. Arzumuz dışarıda bağımsızlık, içeride kayıtsız ve şartsız milli egemenliği korumaktan ibarettir.” (Talas, 2004: 346).

Atatürk, dış politika anlayışını oluştururken, ülke çıkarlarının yanı sıra UI’yi etkileyen ilkeleri de dikkate almıştır. Türkiye Cumhuriyeti’nin dış politikasını “*Türk milletinin ve devletinin refahını, mutluluğunu ve varlığını sürekli kılmak*” amacıyla oluşturmuştur (Yentürk, 2016: 15). Oluşturulan dış politika ilkeleri, Türkiye’nin uluslararası alanda önemli bir yer edinmesini ve sonraki dönemlerde dünya politikasındaki etkinliğinin de artmasını sağlamıştır. Atatürk dönemi TDP’nin temel ilkeleri ise şu şekilde oluşturulmuştur; (Talas, 2004: 352).

- 1.Bağımsızlık
- 2.Gerçekçilik
- 3.Akılcılık
- 4.Barişçılık
- 5.Batıcılık
- 6.Güven Politikası ve İttifaklar Sistemi

1. Bağımsızlık

Atatürk, BDS’de Osmanlı Devleti’nin içinde bulunduğu durumu şu sözleriyle ifade etmiştir;

“Osmanlı Devleti’nin içinde bulunduğu grup, Birinci Dünya Savaşı’nda yenilmiş, Osmanlı ordusu her tarafta zedelenmiş, şartları ağır bir ateşkes antlaşması imzalanmış, Büyük Savaş’ın uzun yılları boyunca millet yorgun ve fakir bir durumda. Ordunun elinden silahları ve cephanesi alınmış ve alınmakta... İtilaf Devletleri ateşkes antlaşmasının hükümlerine uymayı gerekli bulmuyorlar.” (Atatürk, 2005: 5).

Atatürk, BDS boyunca Osmanlı Devleti’ni; iç işlerine sürekli müdahale edilen, kapitülasyonlara karşı koyamayan, ekonomisi yabancı devlet kontrolünde olan ve birçok sebeple dış politika kararlarını almakta yeterince serbest olamayan bir devlet olarak değerlendirmiştir. Atatürk, ülkenin işgal altında bulunduğu bu dönemde, kurtuluşun tam bağımsızlıkla sağlanması gerektiğine inanmıştır (Meydan, 2017: 294).

Atatürk yaptığı her konuşmasında, yazılarında, telgraflarında, genelgelerinde, bildirimlerinde bağımsızlık kavramını bilhassa vurgulamıştır. Atatürk, Samsun’a hareket etmeden önce uygulamaya koyacağı karar; “*Milli hâkimiyete dayanan, kayıtsız şartsız, bağımsız yeni bir Türk devleti kurmaktır.*” olmuştur (Atatürk, 2005: 14). Ancak bu karar tam bağımsızlıkla mümkün olacaktır. Bağımsızlık için verilen mücadele “*Vatanın bütünlüğü ve milletin bağımsızlığı tehlikededir ve ulusun bağımsızlığını yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır.*” çağrısıyla ilk olarak 22 Haziran 1919 tarihli Amasya Genelgesi ile gerçekleştirilmiştir (Özdemir, 2007: 193). Atatürk, bağımsızlığın gerçekleştirilmesi gerektiğini “*Ya İstiklal, Ya Ölüm*” demeciyle dile getirmiştir (Atatürk, 2005: 14). Türk milletinin varlığı ve bağımsızlığı için sonuna kadar mücadele edeceği inancını yeniden canlandırmak için tam bağımsızlığı şu sözlerle ifade etmiştir;

“İstiklal-i tam, bizim bugün deruhte ettiğimiz vazifenin ruhu aslisidir... Biz yaşamak isteyen, haysiyet ve şerefiyle yaşamak isteyen bir milletiz... Bugün yalnız bir nokta etrafında toplanmış ve fakat sonuna kadar kanını akıtmağa karar vermiş(iz)dir. O nokta; istiklal-i tam denildiği zaman, bittabi siyasi, mali, iktisadi, adli, askeri, harsi ve ilah, her konuda istiklal-i tam ve serbest-i tam demektir. Bu saydıklarımın herhangi birinde istiklalden mahrumiyet, millet ve memleketin manay-ı hakikasiyle bütün istiklalin mahrumiyeti demektir. Biz bunu elde etmedikçe, barış ve huzura kavuşamayacağımıza inanıyoruz.” (Emiroğlu, 2004: 115).

Atatürk’ün bağımsızlık anlayışı, sadece askeri ve siyasi alanlarla sınırlı kalmamıştır. Tam bağımsızlığın geçerliliğini koruyabilmesi için siyasi bağımsızlığın yanında ekonomik bağımsızlığında olması gerekir. Ekonomik bağımsızlığın olmadığı bir ülkede siyasi bağımsızlık tek başına yeterli değildir. Ekonomik olarak dışa bağımlı olan bir ülke zamanla siyasi bağımsızlığını da yitirecektir. Tam bağımsızlık ile ekonomik bağımsızlık arasında doğrudan bir ilişki olduğunu belirten Atatürk, 1 Mart 1922 tarihli meclis konuşmasında; “*Bugünkü mücadelemizin amacı tam bağımsızlıktır. Tam bağımsızlık ise ancak ekonomik bağımsızlık ile mümkündür. Bir devletin maliyesi bağımsızlıktan yoksun olunca bütün hayati bölümlerinde bağımsızlık felç olur. Çünkü her devlet organı ancak maliye ile yaşar.*” sözleri ile açıklamıştır (Meydan, 2017: 300). Tam bağımsızlık için hukuki bağımsızlığında olması gerekir. Adalet sistemi ve yargısı bağımsız olmayan, hukuk düzeni oturmamış bir ülke

sonunda yine siyasi bağımsızlığını yitirecektir. Eğer bu alanlardan herhangi birinde tam bağımsızlık söz konusu değilse, devlette tam bağımsız sayılmayacaktır (Meydan, 2017: 295). Atatürk bağımsızlık düşüncesini;

“Tam bağımsızlık denildiği zaman, elbette siyasi, mali, iktisadi, adli, askeri, kültürel ve benzeri her hususta tam bağımsızlık ve tam serbestlik demektir. Bu saydıklarımın herhangi birinde bağımsızlıktan mahrumiyet, millet ve memleketin gerçek manasında bütün bağımsızlığından mahrumiyeti demektir. Biz, bunu temin etmeden barış ve sükûna erişeceğimiz inancında değiliz.” sözleriyle dile getirmiştir (Yılmaz, 2015: 9).

Atatürk’ün bağımsızlık adına verdiği mücadelede başarılı olması sadece Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde değil, aynı zamanda bütün dünyada büyük ilgiyle karşılanmıştır. Atatürk, fikir ve düşünceleriyle tüm dünyayı etkilemiş, tam bağımsızlığın kazanılmasını sağlamıştır. Bağımsızlık ilkesi, Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan itibaren dış politikanın temelini oluşturmaktadır.

2. Gerçekçilik

Gerçekçi dış politikanın ilk ortaya çıkışı, Misak-ı Milli metninde yer alan bağımsızlık ve sınırların belirlenmesi ilkeleriyle gerçekleşmiştir. Misak-ı Milli sınırları çerçevesinde dış politika hedefleri gerçekçi bir şekilde belirlenmiş ve bu hedef doğrultusunda Milli Mücadele gerçekleşmiştir. Milli Mücadele dönemi boyunca ve sonrasında da bu ilkeye bağlı kalınmıştır (Sandıklı, 2007: 101). Atatürk, gerçekçi dış politika anlayışını şu sözleriyle ifade etmiştir;

“Sınırlarımızı ve olanaklarımızı bilelim! Yeni Türk devleti gücünün ve olanaklarının bilincinde olarak, dış politikasını saptamalıydı. Ayrıca, diğer devletlerin de güçlerinin bilincinde olmalıydı. Bu “gerçekçilik” te, “ödün vermek” ya da “sindirilmek” söz konusu değildi. Bu “gerçekçi” yaklaşım doğrultusunda, hangi koşullarda olursa olsun, herhangi bir baskıcı güce karşı direnişte bulunacaktı.” (Tuncer, 2011: 24).

Atatürk, Milli Mücadele’de elde edilen kazanımları, Türkiye’nin temel dinamiklerini, dünyanın içinde bulunduğu durumu analiz ederek dış politikayı erişilmez hedeflerden uzak, gerçekçilik ilkesiyle belirlemiştir. Atatürk, 1 Aralık 1921 tarihinde TBMM’de yaptığı bir konuşmasında;

“Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin sabit, müsbet, maddi bir siyaseti vardır: o da efendiler, Türkiye Büyük Millet Meclisinin muayyen hudud-u millisi dâhilinde hayatını ve istikbalini temin etmeye yöneliktir. Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Hükümeti, temsil ettiği millet namına çok mütevazıdır ve hayalden tamamen uzak ve tamamen hakikatperesttir... Geniş, yüce ve fakat hayali ve pratik değerden uzak bir takım hissiyatın peşinden koşarak kanun yapmaz... Bu milleti bugün idam

sehpası karşısında bulunduran fil ve hareketlerin menşei, hayaldir hissiyattır.” sözleri ile izlediği gerçekçi politikadan bahsetmiştir (Haytoğlu, 2013: 594).

Atatürk, yönlendirdiği gerçekçi dış politika sayesinde, Avrupa’da ortaya çıkan grup çatışmalarından kaçınmış, dostluk ve tarafsızlık ilişkilerini devam ettirerek bölgede istikrar sağlamıştır. Dış politikada uyguladığı diplomatik strateji, gerçekçilik ilkesinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

3. Akılcılık

Atatürk, siyasi ve sosyal hayatta olduğu gibi dış politika anlayışını da akıl, mantık ve bilim esasına dayandırmıştır. Türk milletinin iç ve dış politikada akıl ve mantığı ön plana koyarak, muhakeme ve yargı yolunu kendilerine rehber edinmeleri gerektiğinin de önemini vurgulamıştır. Atatürk, iç ve dış politika da doğru strateji ve planlamanın sadece o günün koşullarını değil, aynı zamanda geçmiş dönem tecrübelerini de değerlendirmesi gerektiğini öne sürmüştür. İç ve dış politikada geleceği öngörebilmek için yüksek bir zekâ ve yeterli tarih bilgisine sahip olmak gerekir. Gelecekteki iç ve dış politika ortamı, tarihsel tecrübeler ışığında güncel olayların akıl, mantık ve bilim süzgecinden geçirilmesiyle oluşturulur (Sandıklı, 2007: 96).

Atatürk akılcılığın bir ifadesi olarak, siyasi, sosyal ve ekonomik düzeni farklı olan birçok ülkeyle dostluk ve barış ortamı kurulması gerektiğini öne sürmüştür. Atatürk’ün akılcılık yaklaşımı, iki savaş arası dönemde değişen dünya şartları dikkate alınarak, milli çıkarlar doğrultusunda yeni politikaların üretilmesini desteklemiştir (Yılmaz, 2015: 11). Atatürk, dış politikanın akılcılık ilkesine uygun olmasına özen göstermiş ve durumu şu şekilde ifade etmiştir; *“Bizim akıl, mantık ve zekâ ile hareket etmek şiarımızdır. Bütün dünyamızı dolduran vakalar bu hakikatin delilidir. Akıl ve mantığın halledemeyeceği mesele yoktur. Aklın rehberi bilgidir.”* (Erşan, 2006: 43).

4. Barışçılık

Atatürk, dış politika hedeflerini gerçekleştirirken her zaman barışı savaşa tercih etmiş, Milli Mücadele döneminde bile savaş ortamı içerisinde barışı temin etmeye çalışmıştır. Atatürk’ün *“Yurtta Sulh, Cihanda Sulh”* ilkesi barışa verdiği önemin en güzel ifadesidir. Barışın savunucusu olarak Atatürk; *“Türkiye Cumhuriyeti’nin en esaslı umdelerinden biri olan yurtta sulh, cihanda sulh gayesi, insaniyetin ve medeniyetin refah ve terakkisinde en*

esaslı amil olsa gerekir. Buna elimizden geldiği kadar hizmet etmiş ve etmekte bulunmuş olmak bizim için ıftihara medardır.” demiştir (Sandıklı, 2007: 119).

“*Yurtta Sulh, Cihanda Sulh*” ilkesi, TDP’nin tarihi ve siyasi süreçler sonunda izlemesi gereken bir politika olmuştur (Uca, 2017: 158). Atatürk, bu ilke doğrultusunda iç ve dış politikada barışın korunması gerektiğini 1 Kasım 1929’da TBMM açılış konuşmasında şu sözleriyle dile getirmiştir;

“Hariciyede dürüst ve açık siyasetimiz, bilhassa sulh fikrine müstenittir. Beynelmilel herhangi bir meselemizi sulh vasıtalarıyla halletmeyi aramak, bizim menfaat ve zihniyetimize uyan bir yoldur. Bu yol haricinde bir teklif karşısında kalmamak içindir ki, emniyet prensibine ve onun vasıtalarına çok ehemmiyet veriyoruz. Beynelmilel sulh havasının mahfuziyeti için, Türkiye Cumhuriyeti, iktidarı dâhilinde herhangi bir hizmetten geri kalmayacaktır.” (Tuncer, 2011: 28).

Dış politikada barışçılık ilkesinin benimsenmesi, Türkiye Cumhuriyeti’nin uluslararası alanda barışçı ve istikrarlı bir ortam sağlayan güvenilir bir devlet olarak ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu ilke aynı zamanda, devlet içerisinde birlik ve beraberliğin oluşturulmasına yardımcı olmuş, dış politikada saygın ve güvenilir bir ülke konumunu elde etmiştir.

5. Batıcılık

Lale Devri’nde hızla yayılmaya başlayan batıcı düşünce, Osmanlı Devleti’ni etkisi altına alarak Cumhuriyet dönemine kadar uzanmıştır. Osmanlı Devleti’nin son yüz yılında dış politikasını etkileyen sebeplerin, Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan itibaren bir tehdit kaynağı olarak ortaya çıkması, batı yanlısı bir politikanın izlenmesine neden olmuştur. Osmanlı Devleti batılılaşmayı bir araç olarak kullanırken, Türkiye Cumhuriyeti bir amaç olarak kabul etmiştir. Atatürk, ülke güvenliğini ve toprak bütünlüğünü tehdit edecek bir sorunla karşılaşmamak için Batı’yı işbirliği yapılacak bir taraf olarak görmüş, batı yanlısı bir politika izlemeyi tercih etmiştir (Sarıay, 2000: 861).

Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti’ni çağdaş uygarlık seviyesine yükseltmek için Batı ile ilişkilerin geliştirilmesi gerektiğini öne görmüştür. Türkiye Cumhuriyeti’nin batılı bir yapı kazanmasının ülke güvenliği için gerekli olduğunu savunmuştur. Türk toplumlarının batı toplumları gibi çağdaş ve modern bir toplum olarak ortaya çıkmasını sağlayacak en etkili hareket, batılılaşma fikrinin benimsenmesi gerektiğidir. Bu bağlamda, Atatürk Batılılaşma reformlarını kararlılıkla uygulamaya koymuş, Türkiye Cumhuriyeti’ni batının bir parçası haline getirmiştir. Batılılaşma, dış etkiye maruz kalmadan batılı devletlerin telkin ve zorlamaları olmadan gerçekleştirilmesi oldukça önemlidir. Atatürk’ün batılılaşma politikası

hem yurt içinde hem de UI'de önemli kazanımlar sağlamıştır. Batılılaşma politikası ile Batılı devletlerle normal siyasal ilişkilerin kurulması sağlanmış, daha sonraki askeri ve siyasi iş birliklerinin temeli atılmıştır (Erşan, 2006: 48).

6. Güven Politikası ve İttifaklar Sistemi

Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti'nin kendi gücüne dayanarak askeri, siyasi ve ekonomik alanlarda kendi güvenliğini sağlaması gerektiğini savunmuştur.

“Dünyada denge diye bir şey vardır. Biz onun dışında değiliz. Doğu'da büyük bir devletle ya da Batı'da birkaç devletle ilişki kurarak, antlaşmalar, bağlaşımlar yaparak, denge anlamında yerimizi saptamak düşüncesi akla gelebilir. Ne Doğu'ya ne Batı'ya önem vermeyerek, yalnız kendi varlığımıza dayanmakla yetinilebilir mi sorusu da akla gelmiyor değil. Doğrusu, şu anda güvenilebilir politika, yalnız kendi varlığımıza dayanmaktadır. Başkalarına güvenle gönlü bağlayamayız. Ancak, bu demek değildir ki, yarın meydana gelecek gelişmeler karşısında, herhangi bir tarafa daha çok yaklaşmak olanaksızdır ve yerinde değildir.” sözleriyle Türkiye'nin kendi gücüne dayanmaktan uzaklaşmaması gerektiğinin altını çizmiştir (Tuncer, 2011: 29).

Atatürk, Türkiye'nin kendi gücünün yetersiz kaldığı noktalarda, ülke güvenliğini ve barışı korumak için denge politikalarını yürüterek, ittifaklara gitmesi gerektiğini savunmuştur. Atatürk bu doğrultuda hareket ederek;

“Bugün vardığımız barışın edebi barış olacağına inanmak safdillik olur. Bu o kadar önemli bir gerçektir ki, ondan bir an bile gaflet, milletin hayatını tehlikeye sokar. Şüphesiz hukukumuz, şeref ve haysiyetimize saygı gösterildikçe mukabil saygıda asla kusur etmeyeceğiz. Fakat ne çare ki, zayıf olanların hukukuna saygının noksan olduğunu veya hiç saygı gösterilmediğini çok acı tecrübelerle öğrendik. Onun için her türlü ihtimallerin gerektireceği hazırlıkları yapmakta asla gecikmeyeceğiz.” ifadeleri ile kararlılığını ortaya koymuştur (Feyzioğlu, 2018: 95).

TDP'nin gelişim sürecinde ittifak ilişkileri önemli bir yer edinmektedir. Atatürk, dış politikada Dünya barışı ve uluslararası işbirliğinin önemi üzerinde durmuş, bu anlamda çok taraflı antlaşmalara ve örgütlere üye olunması gerektiğinin altını çizmiştir. Diplomatik ve askeri ittifakların oldukça önemli olduğunu da belirten Atatürk, yapılan antlaşmaların barış, dostluk ve işbirliği amacı taşıdığını aynı zamanda savunma amaçlı olduğunu belirtmiştir. Bu ilkelerin hem iç politikada hem de dış politikada başarılı bir şekilde uygulanması, Türkiye Cumhuriyeti'ni çağdaş medeniyetler seviyesine ulaştırmıştır (Uca, 2017: 159).

1.1.2.2. Atatürk Dönemi Dış Politika Gelişmeleri

Atatürk, Lozan Barış Antlaşması'ndan sonra tam bağımsızlık ilkesi gereğince barışçıl bir politika takip ederek dış politika esaslarını belirlemiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin yeni kurulmuş bir devlet olması ve stratejik olarak önemli bölgelere sahip olmasını da göz önünde bulundurarak devletlerarası ilişkilerin gelişmesine büyük önem vermiştir. Dış politika milli menfaatlere dayalı milli siyaset çerçevesinde yürütülmüştür. TDP'nin temel ilkelerinden birisi olan “*Yurtta barış, dünyada barış*” ilkesini, devletlerarası dostluk, barış ve güvenliğin tüm milletler tarafından kabul edilmesi ve uygulanmasıyla sağlanacağını öne sürmüştür. Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren kendi gücüne dayanan bir dış politika tesis etmeye çalışmış; laik, demokratik, sosyal bir hukuk devleti olabilmek adına aynı ilkeleri benimseyen ülkelerle dostluk ilişkilerini güçlendirmiş ve güvenlik paktları oluşturmaktan kaçınmamıştır. Bağımsızlık mücadelesi verdiği Batılı ülkelerle de, barış döneminin sunduğu fırsatlardan faydalanarak ilişkilerini sağlam temeller üzerine kurmaya çalışmıştır (Bolat, 2006: 52). Atatürk, 1932 yılına kadar uluslararası gelişmelerle ilgilenmiş, esas olarak Lozan'dan kalan bazı sorunları müzakere ve diplomasi yoluyla çözüme kavuşturulmuştur. Bu sorunlar; İngiltere ile Musul, Fransa ile borçlar meselesi ve Suriye sınırı, Yunanistan ile nüfus mübadelesi, Boğazlar meselesine ilişkin hususlar yer almıştır (Sandıklı, 2007: 44). Atatürk'ün dış politikada izlediği dengeli siyaset sayesinde; Türk Boğazları üzerinde hâkimiyet sağlanmış, Misak-ı Milli sınırları içerisinde Hatay Türkiye'ye katılmış, Musul konusunda MC'nin hakemliği kabul edilmiş, Musul'un Türkiye'ye katılımı sağlanamamış olsa da, ikili ilişkilerde dostluk ve işbirliği dönemi başlamıştır.

Atatürk, dış politikada uluslararası iş birliği ve diyalogu göz önünde bulundurarak ülke çıkarlarının gerektirdiği şekilde adımlar atmıştır. Avrupa'da; Almanya'da Nazi iktidarının başa gelmesi, İtalya'nın Akdeniz ve Balkan bölgesinde genişleme politikasına yönelmesi, Avrupalı devletlerin silahlanma yarışı içinde olmaları ve yaşanan gelişmeler ışığında ikinci bir dünya savaşının yakın zamanda gerçekleşeceği düşüncesiyle Atatürk, iş birliği çabalarına hız vermiştir. “*Yurtta barış, dünyada barış*” ilkesi gereğince 1928 tarihi itibarıyla silahsızlanma konusundaki faaliyetlere katıldığı gibi, savaşın UI'nin bir aracı olmaktan çıkarılmasını ön gören Briand-Kellogg Paketi'nin 1929'da imzalamıştır. Atatürk, barışçı bir dış politikayı esas olarak kabul ettiğini 1 Kasım 1931'de yaptığı bir konuşmasında şu sözleriyle ifade etmiştir; “*Türkiye'nin emniyetini gaye tutan, hiçbir milletin aleyhinde olmayan bir sulh istikameti bizim daima düsturumuz olacaktır.*” (Gönlübol ve Sar, 2014: 94).

Bu dış politika esasına göre hareket eden Atatürk, bütün ülkelerle iyi ilişkiler oluşturmaya çalışmış, milletlerarası barış ve iş birliğini sağlamak adına 1932’de MC’ye üye olmuştur. Öte yandan, 9 Şubat 1934’de Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya arasında Balkan Antantı ve 8 Temmuz 1937’de Türkiye, İran, Irak ve Afganistan arasında Sadabat Paktı imzalanmasıyla ikili ilişkiler artış göstermiştir. Bu bağlamda Neoklasik realizme göre uluslararası sistemdeki güç dağılımları, bir olay karşısında devletlerin politikalarını ve davranışlarını belirleyen etkenlerden biridir. İDS’nin patlak vermesi de ülkelerin dış politika kararlarında ne gibi rol oynayacağı hususunda farklılıkları ortaya çıkarmaktadır. 1920’lerde başlayıp 1940’lı yılların başına kadar devam eden Boğazlar sorunu da Türkiye’nin dış politikasında bölgedeki barış ve güvenlik bakımından ülke davranışlarını belirleyen önemli bir unsurdur (Kiraz, 2018: 420). Lozan Konferansında Boğazların statüsü Misak-ı Milli kararlarına uygun olarak düzenlenmiş, bölge güvenliği ise MC’nin güvencesine bırakılmıştır. Ancak ortaya çıkan çeşitli olaylar sebebiyle MC’nin güvencesi etkisini kaybetmiş, Türkiye değişen dünya şartlarıyla beraber Boğazların durumunun tekrar görüşülmesini talep etmiştir.

Aynı zamanda Türkiye’nin bu dönemde bölge komşuları ile barışı korumak adına kurduğu ittifaklar, yapılan güvenlik anlaşmaları ve uluslararası arenada yapıcı ve aktif rol üstlenerek dünya barışına katkı sağlaması Avrupalı devletler tarafından da takdir edilmiştir (Kiraz, 2018: 421). Bu anlamda Türkiye, Boğazların statüsünde değişiklik yapılması yolundaki isteğini ve kısıtlanmış bulunan haklarının iade edilmesini 20 Temmuz 1936’da Montrö Boğazlar Sözleşmesi’yle gerçekleştirmiştir (Ergüç, 2015: 3). Türkiye; Boğazları silahlandırmak ve askeri kuvvet bulundurmak istediğini belirtmiş, Boğazlar Komisyonunun da kaldırılmasını talep etmiştir. Bu esaslar çerçevesinde Türkiye, ticaret ve savaş gemilerinin geçiş serbestliğini belirli şartlar altında kabul etmiştir (Kayıran ve Metintaş, 2017: 19). Böylelikle dünya ülkelerinin savaşa yönlendiği bu dönemde Türkiye; batı ve doğuda güvenlik ve işbirliği sağlamaya yönelik önemli adımlar atmış, ortak sınırlara saygı gösteren, ortak çıkarları ilgilendiren meselelerde birbirine danışan, birbirlerine karşı saldırı hareketine girişmeme amacı güden dostluk ilişkilerini devam ettirmeyi ön görmüştür. Bu anlaşma Türkiye’nin iki dünya savaşı arasında elde ettiği önemli bir kazanım olarak değerlendirilmiştir.

1.1.2.3. Türk-Yunan İlişkileri

Lozan Konferansı'nın ardından Türkiye ile Yunanistan arasında daimi barış tesis edilememiştir. İki ülke arasında yaşanan mübadele sorunu dışında, azınlıkların durumu, Patrikhane meselesi ve Yunanistan'da siyasi istikrarın sağlanamaması ilişkilerin gerginleşmesine sebep olmuştur. Lozan Konferansı'nın bir parçası olan nüfus mübadelesinin uygulanması sırasında ortaya çıkan sorunlar iki ülke arasında bir süre gerilimlerin devam etmesine sebep olmuştur. Türkiye'deki Rumlar ve Yunanistan'daki Müslümanların karşılıklı olarak değişimi 30 Ocak 1923'de imzalanan "*Yunan ve Türk Haklarının Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol*" ile gerçekleşmiştir (Oran, 2019: 338). Bu sözleşmeye Batı Trakya'da yer alan Türkler ve İstanbul'da ikamet eden Rumlar tabi tutulmamışlardır. Ancak ortaya çıkan uyuşmazlık iki ülke ilişkilerini oldukça gerginleştirmiştir (Bolat, 2006: 54).

Nüfusun karşılıklı olarak yer değiştirmesi, önemli sorunları da beraberinde getirmiş ve ikili ilişkilerin gerginleşmesine sebep olmuştur. Mübadelenin uygulanmasında ortaya çıkan en büyük problem; mübadillerin mallarının akıbeti hakkındaki belirsizlik olmuştur. Yanlarında götüremeyecekleri eşyaların değeri, Muhtelit Mübadele Komisyonu tarafından kayıt altına alınmıştır. Bu dönemde, Yunanistan'ın Batı Trakya bölgesinde yer alan Türklerin mallarına el koyarak bu bölgeye Türkiye'den gelen Rumları yerleştirmesi, buna karşılık Türkiye'nin İstanbul'da bulunan Rumların mallarına el koyması iki ülke arasındaki gerginliği giderek arttırmıştır. Yunanistan daha çok Rum halkının Türkiye'de ikamet etmelerini istediği için konuyu 1925'de MC'ye taşımış fakat bir çözüm bulunamamıştır. Bu anlaşmazlığı bir antlaşma ile çözüme kavuşturma kararı alan Türkiye ve Yunanistan, 1 Aralık 1926 yılında Atina Antlaşması'nı imzalamışlardır. 23 Haziran 1927'de yürürlüğe giren bu antlaşmaya göre mübadele dışında tutulan Türk ve Rum mallarına el koyma olayının düzenlenmesi kararı alınmıştır (Oran, 2019: 343). Atina Antlaşmasının uygulanması sırasında iki ülkenin taşınmaz mallarının kıymetleri konusunda farklı değerlendirmeler yapılması ve her iki ülkenin yerleşik malları geri verme konusunda yavaş hareket etmesi yeni sorunlar ortaya çıkarmıştır. İki ülkenin de antlaşmayı uygulayamaması gerginliği daha fazla arttırmıştır.

Yunanistan Başbakanı Venizelos, iki ülke arasında yaşanan gerginliğin barışçıl bir yolla çözüme kavuşturulması gerektiğini, 3 Temmuz 1928'de İsmet İnönü'ye yazdığı bir mektupla dile getirmiştir. Venizelos mektubunda, Türkiye'nin Yunanistan topraklarında hiçbir emeli olmadığını farkında olduğunu, iki ülke arasındaki sorunları dostluk ve saldırmazlık antlaşması yaparak çözüme kavuşturmak istediğini bildirmiştir. İsmet İnönü ise 27 Eylül 1928'de mektuba verdiği cevapta iki ülke arasında barışın yeniden tesis edileceğini

ve yeni bir dönemin başladığını bildirmiştir. İki ülke arasında karşılıklı olarak nüfus değişim esaslarını düzenleyen, İstanbul Rumları ile Batı Trakya Türklerini mübadeleye dâhil eden, azınlıklara ait mallar konusunda birçok düzenlemeyi getiren Ankara Antlaşması 10 Haziran 1930'da imzalanmıştır (Bilgiç, 2015: 16). Bu antlaşma ile iki ülke uzun dönemde dostluk ve iş birliği içerisine girmişler; savunma, uluslararası platformda birlikte hareket etme ve birbirlerinin haklarını gözetme konusunda iyi ilişkiler kurmuşlardır. Bu dostluk ve iş birliği ilişkisi hem Türkiye'nin Batı ile olan ilişkisini hem de Balkan bölgesinde barış ve güvenliğin sağlanmasına ön ayak olmuş, Doğu Akdeniz ve Avrupa barışı için önemli bir örnek olmuştur. Bu tarihten itibaren iki ülke arasında diplomatik ziyaretler karşılıklı olarak gerçekleşmiş, Atatürk bu gelişmeleri 1 Kasım 1931 tarihli konuşmasında;

“...Komşumuz ve dostumuz Yunanistan Başvekilinin ve Hariciye Nazırımın Ankara'ya resmen ziyaretlerini hususi bir memnuniyetle zikrederim. Türkiye ile Yunanistan'ın, yüksek menfaatleri birbirine zıt olmaktan tamamen çıkmıştır. Bu iki memleketin samimi dostlukları kendileri için emniyet ve kuvvet görmelerinde isabet vardır.”

şeklinde dile getirmiştir (Sandıklı, 2007: 53).

Bu iki devletin Doğu Akdeniz'de İtalyan tehdidi karşısında ortak bir politika izlemeleri de iki ülkeyi birbirine yakınlaştırmış ve Balkan Antantı olarak adlandırılan antlaşmasının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Türkiye ile Yunanistan, Balkan Birliği düşüncelerini yaptıkları toplantılarda dile getirmişler ve ortak sınırlarının dokunulmazlığını garanti altına alacak “*İçten Antlaşma Pakti*” adı verilen antlaşma imzalamışlardır. Türkiye ile Yunanistan, aralarında dostluk ve saldırmazlık antlaşmaları imzalamış ve ardından Balkan Pakti'nı imzalayarak karşılıklı olarak kendilerini güvence altına almışlardır. Balkan Pakti'nin ardından iki ülke arasında ilişkiler güçlenmiş, 1932 tarihinde Türkiye'nin MC'ye girmesine Yunanistan destek olmuştur. Bu dönemde Boğazların statüsü hakkında bir konferansın gerçekleşmesi talebinde bulunan Türkiye'ye, Yunanistan aynı desteği tekrar sağlamıştır. İki ülke temsilcileri devamlı olarak birbirlerini ziyarette bulunmuşlar ve desteklerini arttırmışlardır (Uzun, 2004: 45).

1.1.2.4. Türk-İngiliz İlişkileri

Lozan Konferansı'ndan 1926'ya kadar Türkiye'nin başta İngiltere olmak üzere Batılı devletlerle ilişkilerinin gelişmesini engelleyen en büyük sorun Musul Meselesi olmuştur. Lozan görüşmelerinde, Türk-Irak sınırının belirlenmesi söz konusu olduğu zaman Türkiye, Musul vilayetinde halk çoğunluğunun Türk olması nedeniyle, bölgenin Türkiye'ye ait olması

gerektiğini ileri sürmüş fakat İngiltere karşı çıkmıştır. Türkiye için hayati öneme sahip olan Musul, İngiltere için de zengin petrol kaynakları bakımından ele geçirilmesi gereken önemli stratejik bir nokta olmuştur. İsmet İnönü 6 Ocak 1923’de yazdığı bir mektubunda; “Bizim için Musul bir vatan meselesi kendileri için petrol meselesidir. Petrol hususunda kendilerini tatmin edecek surette beraber çalışmaya amade olduğumuzu söyledim. Musul şehrini vermeyeceklerini söyledi... Londra’ya iki müşavir gönderdim. İngilizleri petrolde tatmin edip araziyi iade ettirmeğe teşebbüs edeceklerdir.” sözleriyle durumu ifade etmiştir (Bolat, 2006: 64). Lozan Antlaşması’nın 3.maddesi gereğince meselesinin dokuz ay içerisinde Türkiye ile İngiltere arasında gerçekleşecek ikili görüşmelere bırakılması kararı alınmıştır.

19 Mayıs 1924’de İstanbul’da başlayan görüşmelere Türkiye adına TBMM Başkanı ve İstanbul Mebusu Fethi Okyar ile İngiltere adına Irak Yüksek Komiseri Sir Percy Cox başkanlık etmiştir. Konferansın ilk toplantısında Fethi Okyar, Musul vilayetinin çoğunluğunun Türklerden ve Kürtlerden oluştuğunu, etnik ve coğrafi sebeplerden dolayı bölgenin Türk sınırları içerisine bırakılması gerektiğini belirtmiştir. Diğer taraftan, İngiliz temsilcileri, Musul’un Irak sınırları içerisinde kalmasını sağlayabilmek için Hakkâri vilayeti üzerinde de hak iddia etmişlerdir. Taraflar arasında yaşanan anlaşmazlık nedeniyle İstanbul Konferansı 5 Haziran 1924’ te sona ermiştir. Lozan Antlaşması’nın 3. maddesi gereğinde Musul meselesi MC’ye havale edilmiştir (Gönlübol ve Sar, 2014: 72).

20 Eylül 1924’te MC Musul meselesini görüşmek üzere toplanmıştır. MC’nin en güçlü üyelerinden birisi olan İngiltere, Musul’un petrol kaynaklarını ve Irak için stratejik önemini göz önünde bulundurarak, Türkiye’nin bölgedeki etkinliğini azaltmaya çalışmıştır. Türkiye, Musul bölgesinde halk oylamasının gerçekleşmesi yönünde bir teklif sunmuş olsa da, İngiltere karşı çıkmıştır. MC, meselenin çözülmesi adına bir komisyon oluşturmuş, bu komisyon ile Musul’un Irak’a bırakılması yönündeki raporunu MC’ye takdim etmiş ve İngiltere’nin baskın olduğu cemiyet kararı aynen kabul etmiştir. Türkiye, karara büyük tepki gösterse de 5 Haziran 1926 tarihinde imzalanan Ankara Antlaşması ile kararı kabul etmek zorunda kalmıştır. Bu antlaşma ile Musul petrol gelirlerinin %10’u yirmi beş yıl süreyle Türkiye’ye verilmiş, bugünkü Irak sınırı çizilmiştir (Sandıklı, 2007: 47). Musul meselesinin çözüme kavuşturulmasından sonra İngiltere’nin Türkiye’ye olan dostluğu artmaya başlamıştır. Ankara Antlaşması’ndan sonra Türkiye iç reformlarıyla meşgul olurken, İngiltere’de kendi iç meseleleriyle ilgilenmiştir. İki ülke arasındaki ilişkiler 1929’da hareketlenmeye başlamış, İngiltere’nin Akdeniz filosunun İstanbul’u ziyareti ve Amiral Field’in Ankara’ya giderek Atatürk’ü ziyaret etmesi oldukça olumlu karşılanmıştır.

1930'lardan itibaren Avrupa'da 1929 ekonomik bunalımın etkileri kaybolmaya başlarken, İtalya'da Benito Mussolini ve Almanya'da Adolf Hitler iktidara gelmiştir. İtalya'nın Akdeniz bölgesindeki faaliyetleri ve Almanya'nın Türkiye'ye yakınlaşma çabaları, Türkiye'nin İngiltere gözündeki değerini arttırmıştır. İngiltere, her ne kadar Almanya ve İtalya'dan endişe duymuş olsa da coğrafi olanaklarından dolayı Türkiye ile iş birliğini arttırmaya yönelmiştir. Türkiye, kendi güvenliğini garanti altına almak adına İngiltere ile ikili pakt ve ittifak yapmayı teklif etmiş olsa da İngiltere, İtalya'yla ilişkilerini koparmak istememiştir (Oran, 2019: 274). Türkiye'nin İngiltere ile yakınlaşma politikasında Atatürk'ün rolü de oldukça önemlidir. Atatürk'ün Fethi Okyar'ı Londra büyükelçisi olarak ataması ikili ilişkilere verilen önemi ortaya koymuştur. Aynı zamanda 1932'de Türkiye'nin MC'ye üye olması ve Montrö Boğazlar Konferansında İngiltere'nin Türkiye'yi desteklemesi ilişkilerin ilerlemesini sağlamıştır.

1.1.2.5. Türk-Sovyet İlişkileri

TBMM, Milli Mücadele dönemi boyunca dış politika araçlarından savaş ve diplomasiyi birbirine uyumlu ve tamamlayıcı şekilde kullanmıştır. Mustafa Kemal Milli Mücadele'nin lideri konumuna gelmesinin ardından, Batı Emperyalizmi 'ne karşı yürütülen mücadelede, batıya karşı ideolojik savaş veren SSCB ile komşu olmanın avantajlarından yararlanabilme fırsatı yakalamış ve SSCB'ni denge ögesi olarak kullanmak istemiştir. Bu hedef doğrultusunda, TBMM'nin açıldığı hafta 26 Nisan 1920 tarihinde Mustafa Kemal, SSCB Başkanı Vladimir Lenin'e bir mektup göndererek resmi ilişkilerin başlatılması talebinde bulunmuştur. Mustafa Kemal iki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerin kurulması başta olmak üzere “ *...emperyalist hükümetler aleyhine hareketi ve bunların tahakküm ve esareti altında bulunan mazlum insanların kurtuluş gayesini hedefleyen Bolşevik Ruslarla mesai ve hareket birliğini kabul ettiğini...*” bildirmiştir (Şahin ve Müezzinoğlu, 2018: 60). Mektupta bir yandan Batı Emperyalizmiyle birlikte mücadele edebilmek amacıyla askeri ve siyasi yardım talebinde bulunurken, diğer taraftan da Misak-ı Milli'ye bağlı olarak izlenen bağımsızlık politikalarının temelinden bahsetmiştir. Mustafa Kemal'in Lenin'e yolladığı mektubun cevabı gelmeyince, Ankara Hükümeti Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey diplomatik ilişkileri başlatmak amacıyla Moskova'ya doğru yola çıkmıştır. İki ülkenin karşılıklı iyi ilişkilerini sağlamak adına 24 Ağustos 1920'de SSCB ile bir antlaşma taslağı hazırlanmıştır (Büyükkıncı, 2009: 4). Uzun görüşmelerin ardından bazı sorunların ortaya çıkması, iki ülke arasındaki ilişkilerin gerilmesine sebep olmuştur. Ancak ilerleyen dönemlerde kazanılan

zaferler iki ülke arasındaki ilişkileri ileriye taşımış ve SSCB ile görüşmelerini sürdüren Türk heyeti 16 Mart 1921’de “*Türkiye-Sovyet Rusya Dostluk ve Kardeşlik Antlaşması*” imzalamıştır (Benhür, 2008: 285). TBMM’nin imzaladığı antlaşmayla, Milli Mücadele döneminde SSCB ile birlikte hareket edilebileceği görülmüş, ABD ve Fransa ile de diyaloga girilmiş, aynı zamanda İngiltere üzerinde de yalnızcılık politikası uygulanmaya çalışılmıştır (Topal, 2018: 324).

Türkiye, Milli Mücadele döneminde olduğu gibi Lozan sonrasında da SSCB ile iyi ilişkilerini sürdürmeye devam etmiştir. Türkiye’nin Lozan Antlaşması’nda Musul meselesinden dolayı İngiltere ile sorunlar yaşaması ve İngiltere’nin MC’de tutumu Türkiye’yi SSCB’ye daha çok yakınlaştırmıştır. Türkiye ile SSCB arasında gelişen bu dostluk ilişkisi 16 Aralık 1925’de Tarafsızlık ve Saldırmazlık Antlaşması imzalanarak en üst düzeye çıkarılmıştır (Uyanık, 2008: 137). İki ülke çıkarlarının da göz önünde bulundurularak hazırlanan bu antlaşma, Sovyet Rusya’nın ilk saldırmazlık ve tarafsızlık antlaşması olmuş, iki ülkenin politik ve ekonomik ilişkilerin gelişmesinin yolunu açmıştır (Atabey, 2014: 2).

Atatürk, iki ülke ilişkilerini geliştirecek bu antlaşmanın önemini şu sözleriyle dile getirmiştir;

“Bizim araştırmalarımıza göre, teklifi Ruslardan gelen ve başlangıçta Batı ile ilişkilerini düzeltmek arzusunda olduğu için bazı hükümlerini uygun dahi karşılamadığı anlaşılan 1925 Antlaşması’nın imzasını Türkiye için cazip kılan sebepler, her şeyden önce, Musul anlaşmazlığında İngiltere’nin tutumu, sonra da kademe kademe bu anlaşmazlık sürecinde Fransa ve İtalya’nın davranışları ile Milletler Cemiyeti’nin, İngiltere’nin nüfuzu altında olduğunun açıkça ortaya çıkması ve Türkiye’nin kendisini çok yalnız hissetmesidir.” (Boy, 2020: 820).

Türkiye, SSCB ile birlikteliğini kendi güvenliğini sağlamak amacıyla olduğunu sık sık ifade etmeye çalışmıştır. Bu dönem içerisinde İngiltere gibi devletlerle ilişkileri askıya alınan SSCB, Türkiye ile olan ilişkisine daha çok ağırlık vermiştir. Bu durumu İsmet İnönü şu sözleriyle ifade etmiştir; “...Sovyetlerle münasebetimizin emniyet üzerinde bulunması ve araya bir şüphe girmeksizin devam etmesi, bizim için ilk günden beri önemli bir dikkat mevzuu olmuştur. Bu bakımdan 1925 tarafsızlık muahedesi, bizim politikamıza da uygun düşüyordu...” (Boy, 2020: 822). 1930 yılına kadar iki ülke ilişkileri dostane bir seyir izlemiş, 30 Ekim 1930’da iki ülke arasındaki ilişkilerin bir sonucu olarak imzalanan dostluk ve tarafsızlık antlaşması beş sene için uzatılma kararı alınmıştır. Ayrıca SSCB bu dönemde ideolojik olarak Türkiye’yi etkilemeye çalışmış, Türkiye demokratik ve ulusal değerler dışında Komünizm benzeri oluşumlara izin vermemiştir.

Türkiye, 1930'dan itibaren zaman içerisinde İngiltere, Fransa ve Yunanistan ile sorunlarını halletmiş ve iyi ilişkiler geliştirmeye başlamış ve 1932 yılında MC'ye üye olmuştur. Türkiye'nin MC'ye üyeliği, SSCB'yi oldukça tedirgin etmiştir. Türkiye'nin Batılı devletlerle yakınlaşması konusunda duyulan endişe uzun süreli olmamış ve 1934 yılında SSCB de MC'ye üye olmuştur (Bolat, 2006: 68). Fakat bu tarihten itibaren Türk-Sovyet ilişkileri ortaya çıkan görüş ayrılıkları yüzünden zayıflamaya başlamıştır. Türkiye, SSCB ile olan ilişkisini uyum içerisinde devam ettirmiş olsa bile, özellikle Boğazlar konusundaki karşılıklı fikir ayrılıkları anlaşmazlıklara yol açmıştır. Anlaşmazlıklar Montrö Boğazlar Sözleşmesi ile kendini göstermiştir.

Lozan Antlaşması'nda Boğazların güvenliği MC'nin kuracağı komisyon kararına bırakılmıştır. SSCB, Boğazlar konusuna çok fazla yoğunlaşmış ve bazı anlaşmazlıklara sebep olmuştur. Türkiye, Boğazların kontrolünün yabancı devletlerden alınması yönünde komisyon kararının kaldırılması için mücadele verirken, SSCB Boğazların kontrolünde söz sahibi olmak istediğini bildirmiştir (Boy, 2020: 838). Türkiye, SSCB'nin bu talebini reddederek Boğazların kontrolünün tekrar yabancı devletlerin hâkimiyetine verilmemesi için mücadele etmiş, nihayet konferans isteklerinin kabul edilmesiyle 20 Temmuz 1936'da sona ermiştir (Bolat, 2006: 69). Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin imzalanması ile Türkiye, Boğazlarda egemenliğini tam anlamıyla sağlamış, UI'de ağırlığını arttırmıştır. Montrö Konferansı'ndan sonra Türkiye'nin Batılı devletlerle ilişkilerinin gelişmesi, SSCB'yi memnun etmemiştir. Türkiye, SSCB ile ilişkilerini devam ettirmek isterken, SSCB'nin Boğazların ortak kontrolünü talep etmesi ilişkileri gittikçe soğutmuştur. Türkiye, bu tarihten itibaren Batıdan gelen iş birliği taleplerine daha sıcak bakmıştır. Montrö Konferansı'ndan sonra Türkiye, batıya ve özellikle İngiltere'ye yönelmiştir (Atabey, 2014: 4).

Türkiye'nin dış politikasının temeli, Milli Mücadele'nin başlamasıyla şekillenmiş ve TBMM'nin açılmasıyla birlikte dış politikada izlenecek yolların tartışılmaya başlandığı bir dönem ortaya çıkmıştır. Türk topraklarının işgal altında olduğu bu dönemde hem askeri hem siyasi, hem de ekonomik olarak ciddi problemler ortaya çıkmıştır. Ülkenin var olma mücadelesi verdiği bu dönemde izlenecek olan temel politikalar bağımsızlıktan hiçbir şekilde taviz vermemek üzerine oluşmaya başlamış; batılılaşma, gerçekçilik, tam bağımsızlık ve akılcılık ilkeleriyle yürütülmüştür (Haytoğlu, 2013: 2). Milli Mücadele dönemi boyunca Türkiye, ülke çıkarlarının gerektirdiği şekilde tüm ülkelerle işbirliği içerisinde olmuş ve dostluk eli uzatmıştır (Bolat, 2006: 49).

1.1.2.6. Türk-İtalyan İlişkileri

Lozan Barış Antlaşması'nın ardından barış dönemi içerisinde yer almak isteyen Türkiye, başta komşuları olmak üzere bütün dünya ülkeleriyle barış ilişkisi kurmaya çalışmıştır. Bu dönemde İngiltere ve Fransa ile ilişkiler normalleşirken, İtalya ile ilişkilerde güvensizlik ve endişe hâkim olmuştur. İkili ilişkilerin istenilen düzeye getirilememesinin sebebi, 1922'de İtalya'da Benito Mussolini liderliğindeki Faşistlerin emperyalist dış politikayı benimsemeleri etkili olmuştur. İtalya, hâkimiyetini aldığı Rodos ve On İki Ada ile komşusu olduğu Türkiye'nin sahip olduğu yeni rejimin başarılı olmaması yönündeki beklentilerini sıklıkla dile getirmiştir. BDS sonunda Almanya'nın yenilmesi, İtalya'nın hem Balkan bölgesinde hem de denizlerde bölgesel güç haline gelmesine sebep olmuştur. İtalya, Doğu Avrupa ve Balkan ülkelerine siyasal destek vererek bu bölgelerdeki etkinliğini artırmaya çalışmış, Anadolu'nun Akdeniz bölgesine yönelik taleplerini dile getirmiştir. Bu durum Türkiye'de ciddi kaygılara sebep olmuş, TBMM İtalya'dan konuya ilişkin açıklama beklemiştir. İtalya, bu durumun Türkiye'ye karşı bir hareket olmadığını açıklamış olsa da, Mussolini'nin kardeşi Arnaldo Mussolini'nin 1926'da yaptığı bir açıklamada hedef coğrafya olarak Anadolu'yu göstermesi ve isim vermesi Türkiye'nin güvensizliğini arttırmıştır (Bolat, 2006: 58).

1927, Türkiye ve İtalya ilişkilerinin nispeten normalleşmeye başladığı bir dönem olarak değerlendirilmiştir. Türkiye'nin İngiltere ile Musul meselesini halletmesi, problemleri olan diğer ülkelerle ilişkilerini geliştirmesi, İtalya'yı daha normal ilişkiler izlemeye yönlendirmiştir. İtalya'yı Türkiye ile olan ilişkisini yeniden gözden geçirmeye teşvik eden bir sebep de, Yugoslavya'nın İtalya'dan uzaklaşarak Fransa ile yakın ilişkiler kurmasıdır. İtalya, Anadolu'da hayalini kurduğu sömürgecilik politikasını gerçekleştirmek isterken; Fransa, Yugoslavya, Çekoslovakya ve Romanya arasında “*Küçük Antant*” oluşturulmuştur. İtalya, bu antanta karşı Türkiye'yi de yanına alarak Yunanistan ve Bulgaristan ile birlikte bir güvenlik sistemi oluşturmak istemiştir. Fakat Türkiye, İtalya'nın yayılmacı politikasından dolayı duyduğu endişe yüzünden bu güvenlik sistemine yanaşmamıştır. Bunun üzerine İtalya, yayılmacı politikasından vazgeçtiğini TBMM'ye resmi bir bildiri ile duyurarak dostluk politikası izleyeceğini bildirmiştir. İtalya'nın bu politikası 30 Mayıs 1928'de Türkiye ile imzaladığı “*Tarafsızlık, Uzlaşma ve Adli Tasfiye Antlaşması*” ile sonuçlanmıştır (Sandıklı, 2007: 51). Antlaşma 5 maddelik bir metin ve 9 maddelik bir protokolden oluşturulmuştur. Antlaşmaya göre taraflar; hiçbir siyasi ve ekonomik antlaşmaya katılmayacak, taraflar arasındaki uyuşmazlık barışçıl yollarla halledilecek, taraflardan biri saldırıya uğrarsa diğer

taraf tarafsız kalacak şeklinde düzenlenmiştir. Bu antlaşma ile Türkiye-İtalya arasında barış dönemi başlamış, karşılıklı ziyaretler gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde Türkiye’den İtalya’ya yapılan üst düzey ziyaretler, Başvekil İsmet İnönü ve heyetine ait olmuştur. İsmet İnönü ve heyeti, İtalya’da Venedik Sarayı’nda Mussolini ile görüşmüş, iki ülke arasındaki dostluğun uzatılması adına protokol imzalanmıştır. İsmet İnönü 29 Mayıs 1932’de İtalya basınına verdiği bir demeçte gerçekleştirdiği seyahat hakkında bir açıklama yapmıştır;

“Memleketinizde gördüğüm her şey benim için büyük bir alakayı mucip olmuştur. Fakat benim bilhassa nazarı dikkatimi celb eden şey Faşist İtalya’da beynelmilel siyaset sahasında ne kadar açık kalplilikle konuşulmakta olduğudur. Türkiye’de harici siyaset faslında açık konuşmasını sever. İşte bunun içindir ki İtalya’da olduğu gibi biz aynı lisanla konuşulduğunu gördüğümüz vakit daha fazla itimatlı ve daha fazla kani oluruz. Seyahatimin en kıymetli neticesi, İtalya’nın Türkiye hakkında açık ve dürüst siyasetini müşahade etmek olmuştur. Buradaki sözlerimi aynen Türkiye’ye döndüğüm zaman da tekrar edeceğim, seyahatim iki memleket arasında mevcut bulunan fikir itimadını takviyeye yardım etmiştir ve sulhu göz önünde bulundurmaksızın itilaf etmeksizin çalışmak ve yaşamak mümkün olmadığından bu mütekabil anlaşma ve siyasetinin maksadı sulhu tarsin etmek ve bütün milletlere aynı misali vermektir.” (Çelebi, 2015: 109).

Türkiye uyguladığı dış politika ile İngiltere ve Fransa gibi İtalya ile de dostane ilişkiler geliştirmiştir. Fakat 1934 yılına gelindiğinde, İtalya’nın uluslararası politikaya bakışının değişmesi ve Mussolini’nin tutumlarında farklılıklar sergilemesi İtalya’yı yeniden ciddi bir tehdit konumuna getirmiştir. Atatürk, bu dönemde İtalya’yı daha tehlikeli görmüş ve bir saldırı düzenleyecekleri konusunda endişe duymuştur. Türkiye, bu tutum karşısında önlemler almaya başlamış, İtalya’nın gerçekleştirdiği faaliyetlerin kendisine karşı olduğunu düşündüğü ülkelerle birlikte hareket etmeye karar vermiştir. Türkiye’nin, İtalya’ya karşı aldığı önlemlerde etkin rol oynayan ilk kuruluş Balkan Antantı’dır (Balevi, 2020: 5). 9 Şubat 1934’de Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya’nın bir araya gelmesiyle imzalanmıştır. İtalya bu girişimleri kendisine karşı bir hareket olarak görmüş, paktın yapılmasından memnun olmamıştır.

Bu dönemde İtalya, MC’nin 12.maddesini ihlal ederek 3 Ekim 1935’de Habeşistan’a saldırmıştır. Bu işgal MC üyelerini, İtalya’nın saldırganlığı konusunda zorlama tedbirleri sebep olmuştur. İtalya, MC’nin çıkardığı kararlara uyan ülkelere Türkiye dâhil protesto notası göndermiş, Anadolu sahillerine yakın on iki adayı işgal etmiştir (Gönlübol ve Sar, 2014: 111). İtalya’nın MC’nin yaptırım kararına katılan ülkeleri tehdit etmesi üzerine İngiltere ve Fransa harekete geçmiştir. İtalya’nın Doğu Akdeniz bölgesinde tehdit oluşturması üzerine, 18 Ekim 1935’de Akdeniz Paktı’nı imzalamışlardır (Çelebi, 2015: 113). Bu antlaşmaya göre; İngiltere,

Fransa, Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya ve İspanya, İtalya tarafından saldırıya maruz kalan ülkelere kara, deniz ve hava kuvvetleriyle destek çıkmışlardır. Bu paktın ardından Türkiye, hızla İngiltere ile yakınlaşırken, İtalya ile arasına ciddi mesafe koymuştur. Bu noktada İtalya, Türkiye'ye karşı tepkisel bir siyaset izlemiştir.

Türkiye, ortaya çıkan İtalyan tehdidine karşı Balkan bölgesinde aldığı önlemin bir benzerini Ortadoğu'da başlatmıştır. Türkiye'nin liderliğinde İran, Irak ve Afganistan arasındaki ilişkiler 8 Temmuz 1937 tarihinde pakta dönüştürülmüştür. Sadabad Paketi ile Ortadoğu'da İtalya'dan gelecek saldırılara karşı sınırlar güvence altına alınmıştır. İtalya'nın yayılmacı politikasına karşılık oluşturulan paktlar, siyasal gerginliğin devam etmesine ve ilişkilerin gelişmesine engel olmuştur (Gönlübol ve Sar, 2014: 115).

1.1.2.7. Türk-Fransız İlişkileri

Milli Mücadele sonrasında Türkiye ve Fransa arasındaki ilişkilerde en çok öne çıkan konular, Osmanlı borçları ve Hatay meselesi olmuştur. Türkiye ile Fransa'nın ilk resmi ilişkileri 20 Ekim 1921'de Ankara Antlaşması'nın imzalanmasıyla başlamıştır. Lozan Konferansı ve sonrasında İngiltere ile birlikte hareket eden Fransa, Türkiye'nin durumunu zaman zaman zorlaştırmıştır. Batı yönelimli dış politika izleyen Türkiye, belli bir denge içerisinde Fransa ile ilişkilerine her zaman özen göstermiştir (Oran, 2019: 277).

Lozan sonrasında Fransa'yla ortaya çıkan ilk önemli sorun, Fransa mandası altında bulunan Suriye sınırının tespitine ilişkin yaşanan bazı olumsuz gelişmelerdir. 20 Ekim 1921'de imzalanan Ankara Antlaşması'nda, sınırın belirlenmesine ilişkin 8. maddeye göre tarafların temsilcilerinden oluşturulacak komisyonun sınır konusunda anlaşamaması iki ülke hükümetlerini devreye sokmuştur. Fransa'nın Ortadoğu'da İngiliz politikasına destek vermesi üzerine, Türkiye ile yaşanan sınır uyuşmazlığının çözümü Musul meselesinin ardından gerçekleşmiştir. İki ülke arasında 30 Mayıs 1926 tarihinde imzalanan “*Dostluk ve İyi Komşuluk Antlaşması*” ile genel olarak bir uzlaşma sağlanmıştır (Bolat, 2006: 61). Antlaşma, beş protokol ve bir mektup ekli olan on beş maddeden oluşturulmuştur. Antlaşma beş yılına imzalanmış ve taraflardan biri son verinceye kadar birer yıl kendiliğinden uzayacaktır. Bu sözleşmenin imzalanması, Sancak'ta yaşayan Türklerin durumlarının düzelmesine de fırsat sağlamıştır. Bu dönemde Sancaklı Türkler, Ankara Hükümetini yakından takip ederek Türkiye'de gerçekleşen reformları uygulamaya başlamışlardır.

Türkiye ile Fransa arasındaki diğer bir mesele Osmanlı Devleti'nden kalan borçlardır. Osmanlı borçları meselesi çok sayıda devleti ilgilendirmekle beraber en çok Fransa'yla

ilişkilerde gündeme gelmiştir. Lozan Antlaşması'nın 46. maddesi gereğince Osmanlı borçları, Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılan devletler arasında bölüştürülmüştür (Oran, 2019: 279). Osmanlı borçlarını devralan Türkiye, 13 Haziran 1928'de Fransa ile yaptığı bir antlaşma ile ödeme takvimi hazırlanmıştır. Fakat Türkiye, ilk taksiti ödedikten sonra 1929'da yaşanan ekonomik kriz nedeniyle ödemeleri devam ettirememiştir. Bu sebeple iki ülke yetkilileri Ankara ve Paris'te yapılan görüşmeler sonrasında 22 Nisan 1933'de yeni bir antlaşmanın imzalanmasıyla borçların uygun ödeme koşullarıyla yeniden düzenlenmesine karar verilmiştir (Sandıklı, 2007: 49).

Bu meseleler çözüme kavuşturulduktan sonra Almanya'da Nazi partisinin iktidara gelmesi, iki ülke ilişkilerinde bir yakınlaşma başlatmış fakat bu yakınlaşma kısa zaman sonra Hatay sorunu yüzünden tekrar gerginliğe sebep olmuştur. Fransa ile Türkiye arasında imzalanan 20 Ekim 1921 Ankara Antlaşması'nda, Hatay Misak-ı Milli sınırları içerisinde yer almasına rağmen, Türk sınırları dışında kalmıştır. Lozan Antlaşması'nda Türkiye-Suriye sınırı belirlenirken Sancak vilayeti Fransız mandası altında kalmıştır. Fransa, 1921 antlaşmasına uygun olarak Suriye içinde Sancak bölgesine muhtar bir idare kurmuştu. Fakat 9 Eylül 1936'da Fransa'nın mandayı kaldırması ve Suriye'nin bağımsızlığını elde etmesi, Hatay'ın statüsünde bazı değişiklikleri gündeme getirmiştir. Fransa, Suriye üzerindeki haklarını Suriye Hükümetine devrederken Hatay üzerindeki haklarını da bu hükümete devretmiştir. Atatürk, 1 Kasım 1936'da TBMM'de yaptığı bir konuşmasında;

“Bu sırada, Milletimizi gece gündüz meşgul eden başlıca büyük mesele, hakiki sahibi öz Türk olan ‘İskenderun-Antakya’ ve havalisinin mukadderatıdır. Bunun üzerinde, ciddiyet ve katıyetle durmaya mecburuz. Daima kendisiyle dostluğa çok ehemmiyet verdiğimiz Fransa ile aramızdaki tek ve büyük mesele budur. Bu işin hakikatini bilenler ve haklı sayanlar, alakamızın şiddetini ve samimiyetini iyi anlarlar ve tabii görürler.” sözleriyle Sancak meselesine verdiği önemi ifade etmiştir (Gönlübol ve Sar, 2014: 129).

Sancak'ın statüsüne ilişkin durum karşısında Türkiye, 9 Ekim 1936'da meseleyi MC'ye taşımıştır. MC, 22 Aralık 1937'de Hollanda, İsviçre ve Norveç tabiyetinde olan üç kişilik heyeti bölgeye göndererek inceleme başlatmıştır. Yapılan inceleme sonunda MC tekrar toplanmış, Türk-Fransız temsilciler ikili görüşmelere başlamıştır. MC, antlaşmaya varılan hususları bir rapor şeklinde hazırlamıştır. MC, Sancak için bir statü ve anayasa hazırlaması için bir uzmanlar komitesi kurmuştur. Komite, Türkiye ve Fransa tarafından sunulan tasarıları göz önünde bulundurarak bir rapor hazırlamıştır. Komite rapor üzerinde çalışmaya devam ederken, Türkiye ile Fransa arasında resmi görüşmeler başlamıştır. Bu görüşmeler sonrasında

Sancak üzerinde önemli karar alınmış, 29 Mayıs 1937’de Sancak’ın milli bütünlüğünü teminat altına alacak yeni Türkiye-Suriye sınırını tespit eden bir antlaşma imzalanmıştır (Özgiray, 1994: 40). İmzalanan antlaşmadan sonrasında 2 Eylül 1938’de ilk Sancak Meclisi toplanarak seçimler yapılmış, Sancak’a Türkçe adıyla Hatay Devleti adı verilmiştir. Hatay, yaklaşık bir yıl bağımsız kaldıktan sonra Türkiye ile arasında sıkı bir işbirliği başlamış, Türk olan Hatay Devleti yöneticileri Hatay’ın Türkiye’ye katılma arzusunu dile getirmişlerdir. 29 Haziran 1939’da TBMM’nin yaptığı bir toplantı ve Hatay Meclisi’nin oybirliğiyle Hatay, Türkiye’ye katılmıştır (Gönlübol ve Sar, 2014: 133).

1.1.2.8. Türkiye’nin Balkan Devletleri ile ilişkileri

Türkiye’de “Rumeli” olarak da bilinen Balkan bölgesi, 600 yıl boyunca Osmanlı İmparatorluğu egemenliğinde kalmasıyla geçmişten günümüze devam eden kültürel, siyasal ve ekonomik bağları koruması sebebiyle Türkiye için özel bir önem taşımaktadır. Balkan bölgesi, Avrupa’nın az gelişmiş doğu sınırını çizmekle birlikte Türkiye’nin çok gelişmiş batı sınırıyla komşu durumundadır. Balkan bölgesi, Avrupa ile Türkiye ekonomisi arasında bir anahtar olarak görülmekte aynı zamanda ekonomik ve kültürel alanda daha yoğun ilişkilere ev sahipliği yapması da beklenmektedir (Eyicil, 2004: 358). Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren Batı yanlısı bir dış politika izleyen Türkiye, Balkan coğrafyasını boğazların güvenliği başta olmak üzere Avrupa’ya açılan bir kapı olarak görmüştür. Bu doğrultuda bölge ülkelerle dostane ilişkiler kurmaya başlamıştır. Türkiye’nin genel anlamda Balkan politikası, Misak-ı Milli’de belirlenen sınırlar dışında bırakılmış Balkan topraklarında herhangi bir hak talep etmediğini sürekli olarak belirtmiştir. Bu sebeple bölge ülkelerle ileri seviye ilişkiler kurmaya başlanmış, özellikle Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya ile ilişkilerin geliştirilmesi için büyük çaba sarf edilmiştir.

Türkiye, Lozan Antlaşması sonrası ilişkileri geliştirme konusunda Romanya ile arasında herhangi bir azınlık ve sınır sorunu bulunmadığı için bir problem yaşanmamıştır. Romanya ile ilişkiler 6 Haziran 1924’de karşılıklı elçiliklerin açılmasıyla başlamış, 11 Haziran 1929’da “*Oturma, Ticaret ve Deniz Ulaşımı Sözleşmesi*”, 18 Eylül 1930’da “*Mezarlıkların Korunmasına Yönelik Antlaşma*”, 3 Temmuz 1933’de “*Tecavüzün Tarifi Antlaşması*” ile iki ülke arasında barışın güçlendirilmesine yönelik antlaşmalar imzalanmıştır (Bilgin, 2004: 817). İmzalanan bu antlaşmalarla iki ülke arasında dostluk ve işbirliğinin artması sağlanmıştır. Romanya Dışişleri Bakanı Titulescu, Türkiye’yi ziyaret ederek ikili ilişkilerin geliştirilmesi ve devamı adına 17 Ekim 1933’de “*Dostluk, Saldırmazlık, Hakemlik*

ve *Uzlaşma Antlaşması*” imzalamıştır (Aydemir, 2007: 45). 1934’de Türkiye Dışışleri Bakanı Tefvîk Rüştü Aras’ta Romanya’yı ziyaret ederek iki ülke ilişkilerini pekiştirmiştir.

Türkiye, Balkan ülkeleriyle ilişkilerin geliştirilmesi ve barışın korunması yönünde yaptığı antlaşmalara Yugoslavya’yı da dâhil etmek istemiştir. Yugoslavya ile BDS’de farklı taraflarda mücadele edilmiş olsa bile, barış ortamı 28 Ekim 1925’de imzalanan bir antlaşma ile sağlanmıştır. İkili ilişkilerde genel anlamda pozitif gelişmeler yaşanmasına rağmen Yugoslavya’nın 1930’a kadar ülkedeki Türklerin mallarına el koyması anlaşmazlıklara sebep olmuştur. Yugoslavya Kralı Alexander’ın 4 Ekim 1933’de gerçekleştirdiği Türkiye ziyareti ile anlaşmazlıklar çözüme kavuşturulmuştur (Ünal, 2012: 72). Türkiye ile Yugoslavya’nın birlikte hareket etmesi gerektiğini dile getiren Atatürk, Balkan ülkeleri arasında ortak bir çalışmanın gerçekleştirilmesi gerektiğini ifade etmiş, Yugoslavya Kralı Alexander ile fikir birliği içerisinde olduklarını dile getirmiştir. Türkiye Dışışleri Bakanı Tefvîk Rüştü Aras, Yugoslavya’ya gelerek 27 Kasım 1933’de “*Dostluk, Saldırmazlık, Yargısal Çözüm, Hakemlik ve Uzlaştırma Antlaşması*” imzalamıştır (Eyicil, 2004: 350). Yapılan antlaşma ile taraflar arasında dostluk ve işbirliği sağlanmıştır.

Türkiye, Balkan ülkeleriyle barış ve güvenliğin sağlanmasına yönelik girişimlerde bulunmuş, mevcut ülkelerle ilişkilerini geliştirmek adına büyük çaba sarf etmiştir. Atatürk, Balkan ülkeleriyle birlikte yerel saldırmazlık antlaşması yaparak güvenliğini korumaya ve sağlamaya çalışmıştır. Atatürk, Balkan bölgesinde güvenliğin sağlanması ve iş birliğinin artırılmasına yönelik bölgesel düzeyde bir paktın gerekliliğini şu sözleriyle ifade etmiştir;

“Bir Balkan Birliğine lüzum var. Beni bırakınız bir parti lideri olarak Balkanlarda bir geziye çıkayım. Balkan devlet adamlarıyla bir konuşayım ve efkâr-ı umumiyei hazırlayayım. Bir Balkan Birliği kurmalıyız. Dünyanın ufuklarında kara bulutlar görüyorum. Balkan Birliği kurulabilirse bir Avrupa Birliğine yol açar. Batı devletlerinin de er geç birleşmesine zorunluluk doğar.” (Ünal, 2012: 73).

Balkan ülkeleri, barış ve ortak güvenliğin sağlanması adına Balkan Birliği’nin kurulmasına yönelik bir konferansın toplanmasına karar vermiştir. 5 Ekim 1930’da Arnavutluk, Bulgaristan, Romanya, Yugoslavya, Yunanistan ve Türkiye temsilcilerinin katılımıyla ilk konferans Atina’da yapılmıştır. Bu konferansta her yıl Balkan devletleri arasında Dışışleri Bakanlığı seviyesinde bir toplantı gerçekleştirilmesine karar verilmiştir. Fakat konferansta Bulgaristan’ın azınlık problemini gündeme getirmesi Yugoslavya’yı oldukça tedirgin etmiştir. İkinci Balkan Konferansı, 20 ve 26 Ekim 1931 tarihleri arasında gerçekleşmiştir. İstanbul’da toplanan temsilciler ekonomik, teknik ve kültürel konularda iş birliği sağlayacak önemli kararlar almışlardır. Bu konferansta da azınlık meselesi gündeme

gelmiş, Bulgaristan ile Arnavutluk birlikte hareket etmişlerdir. Üçüncü Balkan Konferansı, 23 ve 26 Ekim 1932’de Bükreş’te toplanmış, azınlık meselesi tekrar gündeme alınmıştır. Türkiye ve Yunanistan temsilcileri sorunun çözümüne yönelik teklif götürmüş olmalarına rağmen, Bulgaristan konferanstan çekilmiştir. Konferans görüşmeleri sırasında meydana gelen çatışmalara rağmen bu ülkeler, paktın gümrük birliği olarak kurulmasını kararlaştırmışlardır. Dördüncü Balkan Konferansı, 5-11 Kasım 1933’de Selanik’te toplanmıştır. Bu dönemde diğer devletler Bulgaristan’ı paktın içerisine dâhil etmeye çalışmış, yoğun diplomatik ilişkiler de bulunulmuştur (Gönlübol ve Sar, 2014: 102). Fakat bu süreç sonunda pakta dâhil olmak istemeyen Bulgaristan ve Arnavutluk dışında, Yunanistan, Romanya, Yugoslavya ve Türkiye 9 Şubat 1934’de Balkan Paktı’nı oluşturmuşlardır (Oran, 2019: 351). Bu pakt ile güvenlik ve yardımlaşmayı ön planda tutan bir anlaşma imzalanmıştır. Balkan Paktı’na göre;

- “1- Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya’nın tüm Balkan sınırlarının güvenliğini karşılıklı olarak güvence altına alırlar.
- 2- Balkan Paktı’nda imzası bulunan taraflar çıkarlarını bozabilecek gelişmeler karşısında aralarında görüşmeler yaparak sorunları çözerler. Taraflar birbirlerine haber vermeden Balkan ülkelerine karşı siyasal eylemde bulunmazlar ve tarafların izni olmadan siyasal bir yükümlülüğü üstlenmezler.
- 3- Bu pakt imza tarihinden itibaren yürürlüğe girer. Her Balkan devleti pakta katılmaya müracaat edebilir. Fakat bu katılım talebi diğer imzası bulunan devletlerin onaylamasından sonra geçerli olacaktır.” (Eyicil, 2004: 359).

Balkan Paktı, Balkan Devletleri’nin birbirlerinin varlıklarına özel saygı göstermesini göz önünde bulunduran bir anlaşma olarak ortaya çıkmıştır. İDS’ye kadar Pakt, Balkan bölgesinde barışın en güvenilir garantisi olmuştur (Değerli, 2008: 128). BDS’yi bitiren barış anlaşmalarının problemleri çözmedeki yetersizliği ve İDS’den sonra yeni dengelerin kurulması ile Pakt geçerliliğini kaybetse de bölgesel barışa yönelik önemli bir girişim olarak tarihe geçmiştir. Bu pakt aynı zamanda Balkan coğrafyasında sınırları korumak için revizyonist devletlere karşı alınmış bir önlemdir. Atatürk, Balkan Paktı’nın önemini 1 Kasım 1934’de TBMM açılış konuşmasında şu sözleriyle dile getirmiştir; “*Balkan Antlaşması, Balkan Devletlerinin, birbirinin varlıklarına özel saygı beslenilmesini göz önünde tutan mutlu bir belgedir. Bunun, sınırların korunmasında, gerçek bir değeri olduğu besbellidir.*” (Gönlübol ve Sar, 2014: 104).

Balkan Paktı’nın kurulmasından sonra, İtalya’nın Habeşistan’ı işgali, Almanya’nın Versay Anlaşmasını ihlal ederek silahlanmaya hız vermesi, Japonya’nın Mançurya’ya saldırması ve MC’nin tedbir almaması Balkan ülkeleri arasında sıkı bir iş birliğine yönlendirmiştir. Revizyonist ülkelerin milletlerarası hukuk kurallarını ihlal ederek göstermiş

olduğu bu davranışlar karşısında Türkiye, Lozan konferansına katılan devletlere 11 Nisan 1936'da bir nota göndererek Boğazlar meselesinin görüşülmesini talep etmiştir. Balkan devletleri Lozan Antlaşmasında belirlenen Boğazların statüsünün değişmesi için 4 Mayıs 1936'da aldıkları konsey kararıyla Türkiye'nin girişimini desteklemişler, Montrö Boğazlar Konferansında Türkiye'nin yanında yer almışlardır (Ünal, 2012: 81).

Balkan Paktı, 1936 yılından itibaren büyük devletlerin iktisadi ve siyasi yayılma politikalarına engel olamamış, Almanya Balkan bölgesini ve Ortadoğu'yu iktisaden kendi yönetimi altına almaya başlamış, İtalya Balkan devletlerini birbirinden ayırmak amacıyla siyasi yaptırımlara girişmiştir. Öte yandan Yunanistan'ın 24 Ocak 1937'de Bulgaristan, 25 Mart 1937'de İtalya ile dostluk antlaşması imzalaması, Balkan Paktı'nı oldukça etkilemiştir. Balkan paktının devamlılığını sağlamak için Türkiye büyük gayret göstermiş, Başbakan İsmet İnönü ve Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, Balkan devletlerine resmi ziyaretler gerçekleştirmişlerdir. Fakat Başbakan İsmet İnönü, bu ziyaretlerin ardından Balkan devletleri arasında görüş ayrılıklarının olduğunu da dile getirmiştir (Gönlübol ve Sar, 2014: 105).

Balkan Paktı'nda yer alan devletler, uzun dönem uluslararası gelişmelere birlikte tepki vermiş olsalar bile, İDS öncesinde büyük devletlerin Balkan coğrafyasına yönelik politikaları karşısında Pakt yetersiz kalmış ve güvenliği sağlayamamıştır. Balkan Paktı devletleri, savaş işaretlerinin bulunduğu bu güvensizlik ortamında ikili antlaşmalar tercih etmeye başlamışlardır. Balkan Paktı devletlerinden Türkiye hariç, İDS'nin başladığı dönemde İtalya ve Almanya'nın işgaline maruz kalmışlardır. 1941'de gerçekleşen son toplantı ile Paktın varlığına son verilmiştir (Oran, 2019: 353).

Balkan Paktı'nın başarısızlığına rağmen Türkiye, dış politikasında benimsediği “*Yurtta Sulh, Cihanda Sulh*” politikası ile pakta sağdık kalmış ve dünya barışının korunmasında önemli adımlar atmıştır. İDS başlarken Türkiye, başta Yunanistan ile yakın ve samimi iş birliği havasına girmiştir. 1930 yılından itibaren iyi komşuluk ilişkileri kurulmuş, kalıcı dostluk tahsis edilebilmesi adına önemli anlaşmalar imzalanmıştır (Kayıran ve Metintaş, 2018: 63). Bu anlaşmalar sırasıyla; Türkiye-Yunanistan Dostluk, Tarafsızlık, Uzlaşma ve Hakemlik Antlaşması (30 Ekim 1930), Türkiye-Yunanistan İçten Anlaşma Paktı (14 Eylül 1933), Türk-Rum Ahali Değişimi Karma Komisyonunun Kaldırılmasına İlişkin Sözleşme (3 Aralık 1933), Türkiye-Yunanistan Kriling Anlaşması (26 Eylül 1935), Türkiye-Yunanistan Kaçakçılığın Men ve İzlenmesi Sözleşmesi (15 Ocak 1937), Türkiye-Yunanistan Anlaşması (27 Nisan 1938), Türkiye-Yunanistan Ticaret ve Ödemeler Anlaşması (11 Mart

1940), Türkiye-Yunanistan Ticaret Anlaşması (21 Temmuz 1949)'dur (Kayıran ve Metintaş, 2018: 63).

1.1.2.9. Türkiye'nin Doğulu Devletlerle İlişkileri

Lozan Antlaşması'nın ardından Türkiye'nin Müslüman ülkelerle arasındaki ilişkiler uzun dönem dini meselelerin etkisi altında kalınmıştır. Türkiye, önemli devrim ve kalkınma hareketlerini gerçekleştirmiş, bu hareketlerin başarıyla sonuç verebilmesi için ülke içerisinde olduğu kadar uluslararası arenada da barış ortamına ihtiyaç duymuştur. Lozan Antlaşması'ndan sonra Halifelik makamının kaldırılması ve Cumhuriyet rejimine sahip laik bir ülke olarak Türkiye'nin Batılılaşma politikası, Müslüman ülkeleri arasında Türkiye'ye karşı bir uzaklaşma yaşanmıştır. Türkiye'nin Milli Mücadele döneminde Müslüman ülkelerle olan ilişkisi Halifelik makamıyla yakından ilgiliydi. Atatürk, Cumhuriyetin ilanından sonra Türkiye'de yapmayı düşündüğü laik ve toplumsal devrimlerin gerçekleşmesi için Halifelik makamının kaldırılması gerektiğini, 3 Mart 1924'de TBMM'nin çıkardığı bir kanunla gerçekleştirmiştir (Oran, 2019: 357). Halifeliğin kaldırılması Türkiye'de önemli bir yankı doğurmamış fakat Doğu'nun Müslüman halkları arasında bazı tepkilere sebep olmuştur. Halifelik, Müslüman devletler için birleştirici bir unsur olmasına rağmen, hiçbir egemen devlet Halifeliğin üstünlüğünü kabul etmemiştir. Halifeliğin kaldırılmasına karşı Müslüman halkların göstermiş olduğu tepki karşısında İsmet İnönü, Halifeliğin kaldırılmasının Türkiye'nin iç siyasetiyle ilgili bir mesele olduğunu ve Müslüman halklar arasındaki münasebetlerde bir değişikliğe sebep olmayacağını belirtmiştir.

Milli Mücadele sonrasında Türkiye, Müslüman ülkeler üzerinde herhangi bir hak iddia etmediği için, önemli bir çıkar çatışması da yaşanmamıştır. Türkiye, Batılı devletlerle olduğu gibi Doğu'daki devletlerle de dostluk ilişkileri kurmaya çalışmıştır. Türkiye'nin Afganistan ile olan ilişkileri oldukça eski bir tarihe dayanmaktadır. İki ülke arasındaki ilişki, BDS sonrasında Afganistan'ın bağımsızlık mücadelesini başlattığı 1919 yılında eş zamanlı olarak Milli Mücadele'nin de başlaması, iki ülke liderlerini birbirine yakınlaştırmıştır. Türkiye'nin bağımsızlığını ilk tanıyan ülke de Afganistan olmuştur. Bu dönemde Müslüman ülkelerle ilişkilerini güçlendirmek isteyen SSCB, bir taraftan Türkiye ile diğer taraftan Afganistan ile dostluk ilişkileri geliştirmeye çalışmıştır. Bu dönemde, Avrupa sömürgeciliğine karşı yaptığı propagandalarla öne çıkan SSCB'nin dostluk girişimleri iki ülke tarafından olumlu karşılanmıştır. SSCB ile diplomatik ilişkilerin kurulması adına TBMM, Dışişleri Bakanı Bekir

Sami Bey başkanlığında bir heyeti görüşmeler için Moskova'ya göndermiştir. Moskova'ya gönderilen Türk heyeti orada Afgan temsilcilerle tanışmış ve ilk temas bu şekilde kurulmuştur. Afgan temsilciler, Türk heyetine son derece dostane yaklaşmış ve Türk-Afgan yakınlaşmasını bir antlaşma ile pekiştirmek istediklerini dile getirmişlerdir. Türk heyeti, taslağını hazırladığı bir antlaşma metnini Afgan temsilcilere sunmuş, Afgan temsilciler antlaşma metni üzerinde hiçbir değişikliğe gitmeden 1 Mart 1921'de imzalamışlardır (Gönlübol ve Sar, 2014: 89). Bu antlaşma ile Türkiye, Afganistan'ın bağımsızlığını tanımıştır. Aynı zamanda bu antlaşma, TBMM'nin yapmış olduğu ilk uluslararası siyasi anlaşma niteliği kazanmıştır. Türkiye'nin Milli Mücadele'yi kazanması ve Cumhuriyeti ilan etmesi, krallıkla yönetilmesine rağmen Afganistan'ı oldukça memnun etmiştir. 25 Mayıs 1928 tarihinde Afgan Kralı Amanullah Han, Türkiye'ye gelerek Atatürk'ü ziyaret etmiş, Atatürk Afgan Kralına ve halkına büyük bir ilgi ve alaka sergilemiştir. Bu ziyaret esnasında iki ülke ilişkilerinde kültürel, ekonomik ve askeri alanlarda “*Türk-Afgan Dostluk ve İş birliği Antlaşması*” antlaşmalar imzalanmış, kardeşlik ve dostluk bağları güçlenmiştir (Umar, 2010: 62).

1929'da Afganistan ülke yönetimine Şah unvanını alarak Nadir Han gelmiştir. Nadir Han Amanullah Han'ın halk arasında büyük tepkilere yol açan reformlarından uzak durmuş, İslami kanunlara dayalı bir idare kurmuştur. Nadir Han 31 Ekim 1931'de bir anayasa yürürlüğe koymuş, eğitim reformları ve orduyu modernleştirmek adına çalışmalara başlamıştır. 1932'de Afganistan'da üniversiteler açılmış, tıp, hukuk ve siyasal bilimler fakültelerine çok sayıda Türkiye'den uzman gönderilmiştir. Nadir Şah'ın dört sene devam eden saltanatı sonrasında oğlu Zahir Şah tahta geçmiştir (Yıldız, 2013: 194). Zahir Şah'ın, Afganistan'da yenilikçi ve kalkınmacı hareketlerine devam etmesi Türkiye'nin dost elini Afganistan'a uzatmasına sebep olmuştur. Bu dönemde Afganistan ile İran arasında sınır anlaşmazlığı ortaya çıkmış, iki ülke sorunun çözülmesi için Türkiye'ye başvurmuştur. Türkiye, 1934'de bölgeye bir heyet göndererek sorunun çözülmesini sağlamıştır. Aynı zamanda Afganistan'ı uluslararası yalnızlıktan kurtarmak adına MC'ye girmesini için büyük gayret göstermiştir. Türkiye Dışişleri Bakanı Tefik Rüşti Aras'ın uzun çabaları sonrası 27 Eylül 1934'de Afganistan MC üyeliğine kabul edilmiştir. İki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesinde karşılıklı diplomatik ziyaretler oldukça büyük rol oynamıştır.

Türkiye ile komşusu İran arasındaki ilişkilere gelince; Saltanatı kaldırılıp cumhuriyetin ilan edildiği Türkiye'de, 1924'de Halifeliğin kaldırılması İran'da iyi karşılanmamış, iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesine engel olmuştur (Kara, 2010: 59). Aynı zamanda Musul meselesinin gündeme geldiği bu dönemde, Türk-İran sınır bölgesinde

yaşayan bazı aşiretlerin sınırın her iki ülkenin de güvenliği ve huzurunu tehdit eden davranışlar sergilemesi Türk-İran güvenlik güçleri arasında gerginliğe sebep olmuştur. İki ülke arasında yaşanan sorunlara son vermek amacıyla 22 Nisan 1926'da Tahran'da bir araya gelerek “*Türkiye-İran Güvenlik ve Dostluk Antlaşması*” imzalamışlardır (Gönlübol ve Sar, 2014: 90). Bu antlaşmaya göre taraflardan birisi saldırıya uğrarsa diğer ülke tarafsız kalacak, taraflar birbirlerinin aleyhine olan suç niteliğindeki hareketlerin önlenmesi için gerekli tedbirlerin alınmasını kabul etmişlerdir. Fakat imzalanan bu antlaşma sınır bölgesindeki aşiretlerin baskılarını engelleyememiş, 1927'de aşiretlerden biri Doğu Beyazıt'ta bir Türk birliğine saldırmıştır. Bu olay iki ülke ilişkilerinin gerilmesine sebep olmuş, taraflar sorunu çözmek amacıyla bir komisyon oluşturmuştur. Türk-İran Daimi Sınır Komisyonu, sınır anlaşmazlığının çözülmesi için çalışmalarına başlamış, 15 Haziran 1928'de imzalanan protokolle iki ülke arasında işbirliği kararı alınmıştır (Oran, 2019: 361). Başbakan İsmet İnönü, Türk-İran ilişkilerini 13 Eylül 1928'de yaptığı bir konuşmasında şu sözleriyle değerlendirmiştir;

“İran komşumuzla imzaladığımız protokoller iki memleket münasebetlerinde esasen hüküm süren dostluğun ve iki komşu arasında iktisadi inkişaf ve iş birliği arzularının samimiyetine delildir. İki memleketin temasları ve ulaştırma vasıtaları arttıkça iyi geçinme ve birbirine emniyet etme esaslarının her iki taraf için hayırlı semereleri daha iyi toplanacaktır.” (Kara, 2010: 95).

1929 yılında başta Ağrı olmak üzere Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde isyan hareketlerinin devam etmesi üzerine iki ülke ilişkileri kopma noktasına gelmiştir. Türkiye ve İran arasındaki sınır sorunu ve Kürt aşiret isyanlarının büyümesi iki ülke ilişkilerinin aleyhine gelişme göstermiştir. İsyanların büyük uğraşlar sonucunda bastırılması sonrasında, sınırların tespiti ve güvenliğin sağlanması amacıyla iki taraflı kurulan komisyonlar ile müzakereler başlamıştır. İki ülkenin sınır konusunda antlaşmaya varması 23 Ocak 1932'de “*Türkiye ile İran Hudut Hattının Tayinine Dar İtilafname*” ve diğer antlaşmaların imzalanmasıyla sağlanmıştır (Umar, 2010: 65). Bu antlaşma, iki ülke arasında dostane ilişkilerin kurulması için zemin hazırlamıştır. Sonraki dönemlerde Ankara'da sınır güvenliği ile ilgili 5 Kasım 1932'de imzalanan “*Dostluk, Güvenlik, Tarafsızlık ve Ekonomik İş birliği Antlaşması*” ile Türkiye-İran sınır sorunu ve Kürt isyanları çözüme kavuşturulmuştur (Umar, 2010: 66). Böylece Türkiye-İran arasında kuvvetli temellere dayanan dostluk ve komşuluk ilişkileri normal seyrinde devam etmiştir. İki ülke arasındaki dostluk ve yakınlaşmayla beraber iş birliğinin temelleri sağlam bir şekilde atılmıştır. İkili

ilişkilerin iyi ilerlediği dönemlerde dahi şüpheli ve güvenlikçi bakış açısı etkili olmuş, iki ülke arasındaki güç dengesi korunmaya çalışılmıştır.

Neoklasik realizme göre devletlerin dış politikalarını şekillendiren en önemli etken; farklı durumlarda, birçok ülkede geniş çaplı değişen çıkar koalisyonlarının, karşılaşılabilecek uluslararası tehditlere karşı ülkelerin benzer dış politika sergilemeleridir. Devletlerin birbirleri ile ittifak içerisine girmeleri genellikle ulusal güvenliklerini korumak, algılanan tehditleri önlemek için kolektif bir güvenlik sistemi olarak ittifak oluşturmayı tercih ederler. Bu bağlamda Türkiye, 1930'dan sonra önemli ölçüde ulusal bağımsızlıklarını elde eden Müslüman ülkelerle dostluk ve iş birliği politikası uygulayarak, Ortadoğu'da barış ve istikrarı sağlamak amacıyla ittifak arayışı içine girmiştir. Kolektif bir savunma sisteminin oluşturulması İran tarafından önerilmiş, Türkiye, Afganistan ve Irak'ta buna destek vermiştir. Ortadoğu ülkelerini ittifak arayışı içine iten başlıca husus, İtalya'nın 1935'de MC kurallarını ihlal ederek Habeşistan'ı işgal etmesidir. Paktın kuruluşunda tek dış tehdit İtalya'nın yayılmacı politikası değil, aynı zamanda SSCB ve İngiltere'nin Ortadoğu'yu ciddi bir rekabet merkezi haline getirmesidir (Başaran, 2020: 89). Paktın oluşmasına öncülük eden bu dört ülke, birbirlerinin toprak bütünlüğünü, sınırlarını ve rejimlerinin meşruiyetlerini karşılıklı olarak tanımak için hem ikili anlaşma hem de bölgesel bir güvenlik paktı oluşturmak amacıyla Sadabad Paktı'nı ortaya çıkarmışlardır. Ortadoğu'da ilk kez komşu ve Müslüman ülkeler, bir iş birliği ve saldırmazlık antlaşması olan Sadabad Paktı'nı 8 Temmuz 1937'de imzalayarak hayata geçirmişlerdir. Sadabad Paktı, temelde iki dünya savaşı arası dönemde Doğu Akdeniz Bölgesi ile ilgili çıkarlarını dile getirmekten çekinmeyen İtalya'ya karşı bölgesel bir güvenlik ittifakı olarak kurulmuştur (Palabıyık, 2010: 155). Bu çerçevede Pakt; bağımsızlığını yeni kazanmış, yabancı devletlerin etkisinden yeni kurtulmuş ve bir ulus devlet inşası sürecinde olan ülkeler tarafından kurulmuştur. Bu ülkeler hem istikrar ve meşruiyetlerinin sağlanmasını hem de uluslararası toplumun bu ülkelerin sınırlarını ve toprak bütünlüklerini tanımalarının gerekliliğini ortaya koymuşlardır. Aynı zamanda bu ülkeler uluslararası toplum tarafından tanınmak amacıyla MC'ye de üye olmuşlardır (Palabıyık, 2010: 158).

Sadabad Paktı, kurucu ülkeler tarafından hem iç güvenlik hem de dış güvenlik açısından oldukça önemli bir yapı olarak kabul edilmiştir (Sandıklı, 2007: 64). Sadabad Paktı'nı imzalayan bu ülkeler, beş yıllık süre için imzalanan antlaşma gereğince aralarındaki ilişkiyi geliştirmeyi ve devam ettirmeyi kabul etmişlerdir. Türkiye, Sadabad Paktı ile doğuda güvenliğini sağlamış, bölgesel istikrara ve barışa katkı sağlamıştır. Paktın imzalanması Türkiye'nin Batıdaki değerini de oldukça arttırmış, İngiltere Türkiye'yi "*Doğu milletlerinin*

lideri” olarak değerlendirmeye başlamıştır (Bilgin, 2016: 42). Aynı zamanda Sadabad Paktı’nın imzalanmasıyla modern Ortadoğu tarihinde ilk defa bölge devletler kendi istekleriyle bir araya gelerek aralarındaki önemli siyasi ve bölgesel problemleri çözüme bağlayarak bölgesel iş birliği içerisinde bulunmuşlardır. Ancak İDS’nin başlamasıyla birlikte, büyük devletlerin bölgeye baskısı üye devletler arasında ortak bir stratejinin oluşturulmasına engel olmuştur. Pakt, her ne kadar eski önemini kaybetse de 1978 yılına kadar hukuki varlığını devam ettirmiştir.

Neoklasik realizm; devletlerin birbirleri ile neden, nasıl ve ne zaman ittifak ilişkisi içine girdiğini güvenlik boyutu ile ele almış ve tehdidin nereden geldiğini de son derece önemli görmüştür. Devletler, algıladıkları tehdidi önlemek, tehdidi en az zararla atlatmak ve dış güvenliği sağlamak amacıyla kolektif bir güvenlik sistemi oluşturmayı tercih etmişlerdir. Uluslararası anarşik sistem içerisinde devletlerin ittifak arayışlarının temelinde güvenlik olduğu ön plana çıkarılmıştır. Özellikle dış tehdidi kendi gücüyle bertaraf edemeyen devletler ittifak arayışını “*güçlerin birleştirilmesi*” olarak adlandırmışlardır. Baskın güce karşı bir araya gelen devletler iç askeri yapılarını güçlendirmek, diğer devletlerle askeri güçlerini birleştirmek, diğer devletlerin baskın güçle iş birliği içerisine girmesini önlemek, kısacası “*güç dengesi*” kurmak adına ittifak arayışına girmişlerdir (Palabıyık, 2010: 150). Bu bağlamda kurulan paktlar bu ülkelerin uluslararası toplum tarafından tanınmak amacıyla oluşturdukları yapılar olarak değerlendirilmiştir.

1918-1938 yılları BDS ve Milli Mücadele sonrası ekonomik, siyasi ve sosyal olarak toparlanmaya çalışan Türkiye’nin dış politika tutumu ortaya konulmuştur. BDS sonrası yapılan antlaşmalardan sonra dünya ikinci bir savaşın yaşanmasına sebep olacak gelişmelere doğru evrilmiştir. Bu dönemde uluslararası yapının güç dağılımı ve aktörlerin sistemdeki rolleri büyük oranda değişmiş, askeri ve ideolojik kamplaşmalar bütün ülkeleri etkilemiştir. Savaş döneminde yaşanan bu ideolojik ve askeri kamplaşma ülkelerin iç politik yapısını da etkilemiş, devletler yakın buldukları kampın değerlerini ve ilkelerini kendi iç politikasına yansıtmışlardır. Nitekim bu dönemde en çok etkilenen ülkelerden biri de Türkiye olmuştur. Atatürk bu dönemde Türkiye’nin dış politikasını kendisine yakın bulduğu Batı bloğunun liberal değerlerine göre şekillendirmeye başlamıştır. Bir taraftan Batı’nın liberal değerleri dış politik kararlarını etkilese de bölge ülkeleriyle de ittifak içerisine girmeyi ihmal etmemiştir. Nitekim bu bağlamda Atatürk, Lozan Anlaşması’ndan sonra Türkiye’nin yakın ve uzak komşularıyla ilişkilerini geliştirmeye ve onlarla ittifak kurmaya özen göstermiştir.

Bu dönemde sadece dış gelişmelerin iç politika üzerine etkisi değil aynı zamanda iç politikaya ait askeri ve siyasal sistemler, ekonomik koşullar, kültürel ve sosyal politikalar gibi ilkelerin dış politika üzerinde etkisi de ele alınmıştır. Atatürk'ün etkili bir siyasi lider olarak ülke siyasetinde önemli bir yer edinmesi iç ve dış politika yapım sürecini etkilemiştir. Atatürk'ün takip ettiği dış politika devletlerarası güvenliğin, dostluğun ve barışın bütün devletler tarafından kabul edilmesi ve uygulanması şartıyla genel barışın tesis edileceği yönünde belirlenmiştir. Atatürk, Türkiye'nin temel dış politika hedefini “Yurtta Sulh Cihanda Sulh” ilkesiyle oluşturmuş ve dış politikada ortaya çıkan problemleri barışçıl yollarla çözümlmeye çalışmıştır. Atatürk'ün izlediği bu siyaset Türkiye'nin stratejik konumu gereği tüm devletlerin ittifakına önem verdiğinin bir göstergesi olmuştur.

İKİNCİ BÖLÜM

İNÖNÜ DÖNEMİ TÜRK DIŞ POLİTİKASI

2.1. İnönü Dönemi Türkiye'nin Uluslararası ve Bölgesel Politikadaki Yeri

BDS'den sonra imzalanan anlaşmalar doğrultusunda dünya giderek ikinci bir dünya savaşının gerçekleşmesine sebep olacak gelişmelere sahne olmuştur. Yaşanan nispi yumuşama döneminden hemen sonra patlak veren 1929 Ekonomik Krizi uluslararası gerginliği hızla arttırmıştır. Kalıcı barışın tesis edilemediğini savunan Atatürk, gelecekte çıkacak muhtemel bir savaş için bölge ülkeleri ve lüzumlu görülen ülkelerle gerekli ittifakların kurulmasını sağlamıştır. Bu dönemde TDP, bölgesel ittifaklar gerçekleştirerek uluslararası sisteme uyum sağlama amacıyla küresel örgütlere üye olmak, barışçıl ve gerçekçi politikalar takip etmek üzerine şekillenmiştir. Atatürk, dış politikada dünyanın içinde bulunduğu şartları göz önünde tutarak çok yönlü dış politika takip etmiştir. Türkiye, 1930 yılı itibarıyla hem iç hem de dış meselelerini büyük ölçüde çözüme kavuşturmuş, uluslararası arenada daha aktif duruma gelmiştir. Avrupa'nın kısa süre içerisinde bunalıma girdiği bu yıllarda Türkiye, uluslararası barış ve güvenliği korumak amacıyla statükocu dış politika izlemiştir. Türkiye, bölgesel ve uluslararası alandaki barışçıl faaliyetlere katkı sağlamak adına önemli girişimlerde bulunmuştur (Elçi, 2021: 21).

1923 tarihinden İDS'ye kadar olan dönemde Türkiye'nin dış politikasını etkileyen en önemli faktör, Avrupa'nın önde gelen ülkeleriyle sınır komşusu olmasıdır. Öyle ki Türkiye, sınır güvenliğinin devamlılığını sağlamak için oldukça tedbirli ve gerçekçi bir dış politika izlemiştir. Türkiye'nin bu dönemde sınır güvenliği açısından en büyük kaygısı, İtalya'nın Balkan coğrafyasını ve Akdeniz bölgesini yayılmacı politikasıyla etkisi altına almasıdır. İtalya'nın yayılmacı politikası karşısında Balkan topraklarının güvenliğini sağlamak amacıyla 9 Şubat 1934'de Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya "*Balkan Antantı'nı*" imzalamışlardır. Sadece batıda değil, doğuda da bölgesel güvenliği sağlamak amacıyla 8 Temmuz 1937'de Türkiye, İran, Irak ve Afganistan "*Sadabad Paktı'nı*" imzalanmışlardır. Türkiye bu paktlarla bölgesel ve uluslararası saygınlık kazanmış, İDS öncesinde İngiltere ve Fransa ile yaptığı ittifak görüşmelerinde büyük avantaj sağlamıştır. Türkiye iki savaş arası dönemde, başta komşu devletler olmak üzere UI'de karşı karşıya kaldığı diğer devletlerle ilişkilerini her zaman barışçılık politikasıyla yürütmüş, dış politikasını bu temele oturtmaya çalışmıştır.

10 Kasım 1938’de Atatürk’ün vefatıyla birlikte hem Cumhurbaşkanlığı makamı hem de CHP Genel Başkanlığı makamı boş kalmıştır. 26 Aralık 1938’de toplanan Olağanüstü Kurultay Atatürk’ün ölümüyle berber boş kalan bu makamlara meclis seçimiyle İsmet İnönü’yü getirmiştir. İsmet İnönü’ye sadece Genel Başkanlık değil aynı zamanda “*Milli Şef*” unvanı da verilmiştir (Elçi, 2021: 13). İsmet İnönü’nün cumhurbaşkanlığına getirildiği 11 Kasım 1938’den itibaren İDS’nin ayak sesleri duyulmaya başlamış, devleti savaştan uzak tutma konusunda büyük çabalar sarf edilmiştir. Avrupa’da başlayan bloklaşma hareketleri hızlanmış, uluslararası sistemi korumak isteyen Antirevizyonist ülkeler ile statükoyu değiştirmek isteyen revizyonist ülkeler arasında gerilim gittikçe artmaya başlamıştır (Sarınay, 2000: 864). BDS sonrası Almanya, İtalya ve Japonya gibi sahip olduğu konumdan memnuniyet duymayan revizyonist ülkeler ile mevcut düzenin lehlerine işlediğini düşünen İngiltere ve Fransa arasında yıkıcı bir savaş ortaya çıkmıştır. 1939 yılı itibarıyla başlayan İDS’nin tarafları; revizyonist ülkeler olan Almanya, İtalya ve Japonya, diğer tarafta İngiltere, Fransa, SSCB ve ABD yer almaktadır. Taraflar arasında yaşanan güç mücadeleleri neticesinde değişen güç dengeleri tarafların bazı dönemlerde daha fazla ön plana çıkmasına sebep olmuştur (Yılmaz, 2014: 10).

İDS sırasında İsmet İnönü başkanlığındaki Türkiye’nin takip ettiği dış politika denge siyaseti ve tarafsızlık üzerine inşa edilmiştir. Türkiye’nin sahip olduğu jeopolitik konum onu hem bir Akdeniz, hem bir Balkan devleti olarak, dünyanın anlaşmazlık alanları ve bu alanların meseleleri içinde bulunmasına sebep olmuştur (Aydemir, 2018: 144). Türkiye’nin jeopolitik önemi dolayısıyla hem Müttefik, hem de Mihver Devletler Türkiye’yi yanına çekmeye çalışmış, yoğun baskı altında bırakmıştır. İsmet İnönü bütün bu baskılara rağmen Türkiye’yi savaş dışı bırakmayı başarmıştır. İsmet İnönü bu durumu savaşla ilgili şu sözleriyle şöyle dile getirmiştir; “*Kendi emniyetimiz ve müşterek sulh ve emniyet idealini takviye edecek taahhütlerden çekilmeyeceğiz. Komşularımıza gelecek tehlikeleri, bir adım sonra bize gelecek gibi önlemek için iktidarımızda olan tedbirleri alacağız.*” (Başarır ve Boy, 2019: 307). İsmet İnönü’nün savaş dışı kalma politikası büyük devletler tarafından çekingenlik olarak yorumlanmış olsa da, Türkiye’nin toprak bütünlüğünü korumak amacıyla alınan en doğru karar olmuştur.

İDS genel olarak incelendiğinde Almanya’nın güçlü bir devlet olarak ortaya çıktığı görülmüştür. Zaman içerisinde Orta Avrupa, Fransa ve Balkan ülkelerini işgal eden Almanya, İngiltere ile karşı karşıya gelmiştir. İlerleyen dönemlerde SSCB’ye de savaş ilan etmesi üçüncü ülkeleri de etkisi altına almıştır. İDS’nin Türkiye üzerindeki etkileri incelendiğinde

sahip olduğu jeopolitik konumdan dolayı hem Müttefik hem de Mihver devletler tarafından yoğun baskılara maruz kaldığı görülmüştür. Savaşan tarafların baskılarına rağmen Türkiye'nin savaş politikası; ülke güvenliğini korumak ve bağımsızlığından hiçbir şekilde taviz vermemek üzerine şekillenmiştir (Gönlübol ve Sar, 2014: 55). Neoklasik realizme göre bir devletin Uİ'yi alanındaki en belirleyici karakteri, o ülkenin uluslararası sistemdeki konumudur. Zira İsmet İnönü, BDS ve Milli Mücadele'yi deneyimlemiş bir asker olarak Türkiye'nin geleceğini tehlikeye sokacak herhangi bir silahlı mücadeleden mutlak suretle kaçınmıştır. İsmet İnönü, belirlediği savaş dışı kalma stratejisiyle bir taraftan uluslararası arenadaki gelişmeleri bir taraftan da yerel dinamikleri kullanarak aktif bir dış politika takip etmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti'ni çağdaş medeniyetler seviyesine yükseltmenin yolunun Batı ile iş birliğinden geçtiğine inanan İsmet İnönü, Avrupa ülkeleriyle iyi ilişkiler geliştirmeye başlamıştır. İsmet İnönü bu dönemde tarafsızlık politikası izlemiş olsa da taraflar arasındaki açıklıktan yararlanarak denge politikası takip etmiştir. Türkiye'nin taraf seçmesinde en belirleyici noktalardan birisi; 1934'ten itibaren İtalya'nın Akdeniz'de yayılcı politikalar izlemesi ve SSCB'nin Almanya ile yakın ilişkiler içerisine girmesidir. Türkiye'nin savaş politikasını belirlemesinde SSCB'nin de etkisi oldukça fazladır. Bu dönemde SSCB'nin tarafını Türkiye ile farklı bir rotada belirlemesi, diğer taraftan Boğazların güvenliğini sorun ederek Türkiye aleyhine bir atak içerisine girme ihtimali de en çok üzerinde durulan husus olmuştur. 1943 sonrası Almanya'nın farklı cephelerde önemli kayıplar vermesi savaşın Almanya aleyhine sonuçlanacağını ortaya çıkarmıştır. Almanya'nın gerilemesiyle birlikte Türkiye'nin önceliği, SSCB'nin işgaline sebep olacak oluşumlardan uzak kalmak şeklinde belirlenmiştir. Bununla birlikte Türkiye, Müttefik devletlerin savaş baskılarını geri çevirmiştir (Kiraz, 2018: 430).

Bu bağlamda, İDS sırasında tarafların ortaya çıkan zayıflıkları ve güçleri, savaşan tarafların savaş dışı kalmaları ve güç dengelerinin değişmesi, uluslararası sistemin durumu TDP'nin belirlenmesinde oldukça önemli yer tutmuştur. Uluslararası sistemdeki aktörlerin rollerini ve güç dağılımını önemli ölçüde değiştiren İDS'nin sonuçlarını tüm dünya ülkeleri hissetmiştir. Savaş sonrasında iki kutuplu dünya düzenine geçilmiş ve her ülke yakın durduğu kutbun değerlerini ve ilkelerini iç politika sistemlerine yansıtarak o kutbun şeklini almaya başlamıştır. Bu dönemde Türkiye, uluslararası sisteme ayak uydurmaya çalışmış ve dış politika stratejisi olarak da demokratik değerleri benimsemiş olan Batı bloğuna yakın durmayı tercih etmiştir (Elçi, 2021: 10).

2.1.1. İkinci Dünya Savaşı'nda İzlenen Dış Politika Uygulamaları

Dış politika, uluslararası arenada ve ülke içerisinde yaşanan gelişmelerin etkileşimi sonucunda ortaya çıkmaktadır. Uluslararası gelişmeler ülkelerin iç politika yapısı üzerinde etkili olurken, iç politikaya ait faktörlerde dış politika üzerinde etkili olmaktadır. James Rosenau, 1964 yılında yayınladığı “*Pre-Theories and Theories of Foreign Policy*” makalesinde; iç ve dış politikanın birbirinden bağımsız olmadığını, yapılan analizlerin bu konuda yeterli veriyi topladığını ortaya atmıştır (Üçbaş, 2020: 363). Rosenau, iç politika gelişmelerinin uluslararası ortama yansıyor onu şekillendirdiği savıyla hareketle yasama ve yürütme görevlileri, siyasal partiler, kamuoyu, siyasal kültür, siyasal parti sistemleri, ideoloji, çıkar grupları, askeri bürokratlar gibi yirmi dört farklı iç faktörün ve bölgesel çevre, örgütsel çevre, ırksal çevre, kaynaklara ilişkin çevre gibi altı farklı dış faktörün aralarındaki etkileşimi açıklamaya çalışmıştır (Elçi, 2021: 11).

Neoklasik realizme göre dış politikanın belirlenmesinde ve uygulanmasında rol alan ara değişken o devlete ait yerel faktörlerdir. Bir devlet, dış politikasını oluştururken kendi iç dinamiklerinden kaynaklanan yerel faktörleri de dikkate almalı ve değerlendirmelidir. 1923-1950 arası dönemde Türk siyasal hayatının demokratikleşme dönemi de bu çerçevede değerlendirilebilir. Özellikle iki savaş arası dönemde TDP'nin analiz edilmesinde faydalı ve açıklayıcı bir değer kazandıran Neoklasik realizm savları konunun daha detaylı ele alınmasını sağlamıştır.

BDS'nin ardından yapılan anlaşmalar doğrultusunda dünya yeni bir savaşın gerçekleşmesine sebep olacak önemli gelişmelere tanıklık etmiştir. Uluslararası güç dengesini ve aktörlerin uluslararası sistemdeki rollerini önemli oranda değiştiren İDS sonrası dünya, iki kutuplu bir siyasal sistem üzerinden şekillenmeye başlamıştır. Meydana gelen ideolojik ve askeri kamplaşma ülkelerin iç politik yapısını da etkilemiş, devletler yakın bulundukları kutbun şeklini almaya başlamıştır (Elçi, 2021: 24). Bu gelişmelerden en fazla etkilenen ülkelerden biri olan Türkiye, siyasi sistemini kendisine yakın bulduğu Batı bloğunun liberal ve demokratik ilke ve değerlerine göre tasarlamaya başlamıştır. Türkiye, dış politika stratejisini belirlerken batı bloğunun sahip olduğu değerler etrafında belirlemiş ve İDS'da bu politikanın belirlenmesinde en temel etken olarak ortaya çıkmıştır.

İDS, 1 Eylül 1939 tarihinde Almanya'nın Polonya'yı işgal etmesi ve 3 Eylül 1939'da Fransa ve İngiltere'nin Almanya'ya savaş ilan etmesi üzerine başlamıştır. Savaşın başladığı yıllarda Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Türk toprak bütünlüğünün devamını sağlamak

amacıyla büyük devletler arasında bir denge siyaseti izlemiştir. Bu dönemde Müttefik ve Mihver Devletler, Türkiye'nin sahip olduğu stratejik konumdan dolayı Türkiye'yi yanlarına çekmeye çalışmışlardır. Savaş döneminde bu devletler Türkiye'nin sahip olduğu rolü hesaba katarak önemli devlet adamlarını Ankara'ya büyükelçi olarak göndermişlerdir. İsmet İnönü, Türkiye'nin sahip olduğu bu stratejik önemi çok iyi bilmekte ve savaşı kaldıracak gücünün olmadığını da farkında olarak savaştan mümkün olduğunca uzak kalmaya çalışmıştır. Ancak, Almanya'dan sonra Mihver Devletlerden İtalya'nın 7 Nisan 1939'da Arnavutluk'u işgal etmesi Türkiye'yi yakın ilişkiler geliştirmeye başladığı Batılı devletlerle daha da yakınlaştırmıştır. Bu doğrultuda Türkiye'nin Batılı Devletlerle sürmekte olan görüşmeleri hız kazanmış; Türkiye, İngiltere ve Fransa ile 19 Ekim 1939'da "*Karşılıklı Yardım Antlaşması*" imzalamıştır (Başarır ve Boy, 2019: 307). Anlaşma; "*Tamamı 9 madde, biri gizli 3 protokol ile biri gizli 'Askeri Sözleşme' ve yine gizli 'Özel Anlaşma'dan'*" oluşmuştur (Ergüç, 2015: 12).

İsmet İnönü 1 Kasım 1939'da TBMM açılış konuşmasında anlaşmayla ilgili durum değerlendirmesini şu şekilde yapmıştır;

"19 Ekim'de imza edilen andlaşma hiçbir devletin aleyhine olmayarak, hiç olmazsa etkimizin ulaştığı alanda uluslararası barış ve güvenliğe hizmet etmek suretiyle, kendi güvenliğimizi masun tutmak amacını gütmektedir. ...Biz bu andlaşma ile savaş faciası içinde ızdırap çeken Avrupa'da bir güvenlik bölgesi kurmakla, bu facianın ilerde yayılma ve gelişmesini önlemek amacını güdüyoruz... Bugün olduğu gibi yarın da memleketimizi savaş dışında bırakmayı, güvenlik ve taahhütlerimizi bozmamak şartıyla, milletimize karşı görev gereği olarak içtenlikle istiyoruz." (Ergüç, 2015: 13).

9 Nisan 1940 yılında Alman orduları eşgüdümlü bir harekâtla Danimarka, Norveç, Hollanda, Belçika ve Lüksemburg'u işgal altına alarak Fransa'ya kadar ilerlemiştir. İtalya'nın 10 Haziran 1940'ta Fransa'ya savaş ilan ederek İDS'ye katılmıştır. İtalyan ve Alman baskılarına daha fazla dayanamayan Fransa, saldırıları durduramayarak 22 Haziran 1940'ta teslim olmuştur. İki ülke arasında imzalanan ateşkes anlaşması ile Almanya, Fransa'da bağımsız bir hükümetin bulunmasını kabul etmiştir. Bu anlaşma ile Fransa'nın kuzey bölümü ile Atlantik kıyıları Almanya'nın işgaline bırakılmış, Fransız ordularının hemen hepsinin ortadan kaldırılmasına ve silahlardan arınmasına karar verilmiştir. Diğer taraftan Fransa ile İtalya 24 Haziran 1940'ta bir ateşkes anlaşması imzalamış, Fransa bir kısım toprağını İtalya'ya bırakarak iki ülke sınırını askersiz hale getirmiştir (Tuncer, 2012: 69).

İtalya'nın İDS'ye girmesiyle birlikte savaş Akdeniz'e kadar sıçramış özellikle İngiltere'yi zor duruma sokmuştur. Almanya ve İtalya müttefikleri ile birlikte Fransa'ya karşı

zafer kazandıktan sonra, İngiltere'ye saldırmaya karar vermiştir. İngiltere'nin ada devlet olması sebebiyle Almanya, yoğun bombardıman yapılmasına karar vermiş, diğer taraftan İngiltere ile anlaşabileceğini de bildirmiştir. Fakat İngiltere, Almanya'nın saldırılarına boyun eğmeyeceğini açıklamıştır. İngiltere, Üçlü İttifak Anlaşması gereğince Alman saldırıları karşısında Türkiye'nin tüm gücüyle yardım etmesini beklemiştir. İtalya, bir yandan İngiliz Somali'sini ele geçirmeye çalışırken öte yandan da 28 Ekim 1940'da Arnavutluk ve Yunanistan'a saldırarak savaşın Akdeniz ve Balkan coğrafyasına kaymasına sebep olmuştur. Bu durum karşısında İngiltere Üçlü İttifak Antlaşması'nın üçüncü maddesi gereğince Türkiye'nin savaşa girmesini, İtalya ile ilişkisini derhal askıya almasını, genel seferberlik ilan etmesini, deniz ve hava üslerini müttefik devletlere açmasını, İtalya'ya savaş ilan etmesini, İtalyan vatandaşların sınır dışı edilmesini, İtalyan gemilerine el konmasını ve Boğazlarda gereken tedbirin alınması talebinde bulunmuştur. Ancak, Üçlü İttifak Anlaşması gereğince yeterli askeri desteği arkasına alamaması ve müttefiklerin taahhüt ettikleri silahların temin edilmemesi sebebiyle Türkiye, Almanya ve İtalya'yı karşısına alamayarak savaş dışı kalmıştır (Ergüç, 2015: 16). Türkiye'nin savaş dışı kalması her ne kadar İngiltere'yi hayal kırıklığına uğratmış olsa da, Fransa'nın yenilgisinin ortaya çıkardığı zararlar, İtalyan saldırıları ile İngiltere'nin Ortadoğu ve Hindistan'daki durumun tehlikeye girmesi, İngiltere için Türkiye ile dostça ilişkilerin sürdürülmesini zorunlu hale getirmiştir. Öte yandan Türkiye'nin savaş dışı kalmasında Türkiye ile SSCB arasında 17 Aralık 1925'de imzalanan Dostluk Anlaşması etkili olmuş, Üçlü İttifak Anlaşması'nın ikinci maddesi gereğince SSCB ile çatışmaya sevk edecek bir harekâta girişmekten çekindiğini bildirmiştir

1 Kasım 1940'da TBMM açılış konuşmasında İsmet İnönü, Türkiye'nin savaş dışı kalma politikasını şu sözleriyle yinelemiştir;

“Bizim savaş dışı durumumuz, bize karşı aynı iyi niyeti gösteren ve uygulayan bütün devletlerle normal ilişkilerimize mani değildir. Keza savaş dışı durumumuz, bizim topraklarımızın, deniz ve havalarımızın savaştan taraflarca birbiri aleyhine kullanılmasına istisnasız olarak manidir. Ve biz savaşa girmedikçe, kesin olarak mani kalacaktır. Dünyanın geçirdiği vahim buhran içinde, uzak yakın bütün devletlerle ilişkilerimiz normal seyrini takip etmiştir. Sovyet Rusya ile aramızda yirmi yıla yakın geçmişi olan güven yaratıcı ilişkiler, her ikimize de atfedilemeyecek olan buhranlar geçirdikten sonra, esas olan dostluk niteliğini yeniden elde etmiştir. Bunu memnuniyetle kaydetmek isterim. İngiltere'nin güç koşullar altında kahramanca bir varlık savaşı içinde bulunduğu bir zamanda, onunla ittifak bağlarımızın sağlam ve sarsılmaz olduğunu söylemek benim için bir borçtur.” (Tuncer, 2012: 80).

Avrupa'da cereyan eden bu gelişmelerin ardından Almanya ve SSCB arasındaki yakınlaşma hem savaşın seyri hem de Türkiye'nin kaderi açısından büyük önem kazanmıştır.

1940 yılında Almanya ve SSCB savaşa müttefik olarak girmişlerdir. İki ülke arasında hem ganimetlerin paylaşılması hem de zaman kazanılması açısından anlaşmalar yapılmıştır (Aydemir, 2018: 146). SSCB, Almanya'nın Balkan coğrafyası üzerinde gittikçe ağır basan davranışlarından ciddi endişe duymaya başlamış, iki ülke arasındaki işbirliği sona ermeden, bu işbirliğinden yararlanabilmek için karşılıklı yardım paktlarıyla kendisine bağladığı Baltık devletlerini işgal ederek kendi topraklarına katmıştır. Baltık devletlerinin ardından SSCB de yüzünü Balkan bölgesine çevirmiştir. Balkan bölgesinin Alman egemenliği altına girmesinden büyük endişe duyan SSCB ile Almanya arasında giderek şiddetlenen bir nüfus çatışması ortaya çıkmıştır.

Bu dönemde SSCB, Almanya'nın Batı Avrupa'da üst üste zaferler kazanacağına hiç ihtimal vermemiş, Almanya ile Fransa arasındaki savaştan iki ülkenin de yorgun çıkacağını ve kendisinin galip geleceğini düşünmüştür. Fakat Fransa'nın yenilmesi ile Almanya'nın Orta Avrupa'da önünün açılması da oldukça tedirgin etmiştir. SSCB'yi tedirgin eden diğer bir mesele ise Almanya'nın İtalya ve Japonya ile arasında 27 Eylül 1940'da imzalanan “Üçlü Pakt” olmuştur (Ünalp, 2020: 205). Bu Pakt ile ülkeler siyasi, ekonomik ve askeri açılardan birbirlerine yardım etmeyi üstlenmiş, yeni kurulacak dünya düzeninde Avrupa'da Almanya ve İtalya'nın, Doğu Asya'da Japonya'nın üstünlüğü kabul edilmiş, taraflardan hiç birinin SSCB ile olan ilişkisi siyasal ilişkilerini etkilememiş ve Pakt 10 yıl süreyle kabul edilmiştir. Almanya'nın 20 Kasım 1940'da Macaristan ve 12 Kasım 1940'da Romanya'yı Pakt'a dâhil etmesi SSCB'nin Almanya ile ilişkilerini gözden geçirmesine sebep olmuştur. 12 Kasım 1940 tarihinde iki ülkenin Dışişleri Bakanları Almanya'nın Berlin kentinde bir araya gelmiştir. Üç gün boyunca süregelen görüşmelerde SSCB'nin de Pakt'a katılması gündeme gelmiştir. SSCB'nin Kafkaslardan Basra'ya kadar olan bölgeyi geri almak istemesi, Akdeniz'e çıkış sağlayan Boğazlar ve Ege adalarında bazı denetim noktalarına sahip olmak istemesi müzakere edilmiştir. Ancak, stratejik olarak son derece önemli olan Boğazlar başta olmak üzere SSCB'nin Balkan bölgesini de kendi egemenlik bölgesi olarak görmesi Almanya'yı oldukça tedirgin etmiş, SSCB'yi bölgeden uzak tutmaya çalışmıştır (Tuncer, 2012: 82). Almanya, Berlin görüşmelerinin ardından SSCB ile ortak hareket edemeyeceğini anlamış ve iş birliğini bitirme kararı almıştır. 18 Aralık 1940'da Almanya ordularını harekete geçmek üzere hazır olmalarını emretmiş ve SSCB'ye karşı saldırıya hazırlanmalarını emretmiştir. 15 Mayıs 1941'de harekete geçen Almanya, bölgedeki çıkarlarını korumak adına SSCB'ye savaş ilan etmiştir.

Öte taraftan İngiltere, Balkan bölgesinde ilerleten Almanya'nın Ortadoğu'ya geçmesinden büyük endişe duymuş, olası bir tehlikeyi daha önceden bertaraf etmek maksadıyla İngiltere Başbakanı Churchill, İsmet İnönü'ye 31 Ocak 1941'de bir mektup göndermiştir. Churchill'in gönderdiği mektupta;

“Almanların, Bulgaristan'daki durumlarını gittikçe sağlamlaştırdıklarını, bir süre sonra şartlarını Türkiye'ye kabul ettirebileceklerini ve Selanik'i ele geçirebileceklerini belirterek Türkiye'de İngiliz Hava Üsleri kurulmasını talep etmiş, böylece hem Türkiye'nin müdafaasının kolaylaşacağını, hem de Romanya'nın petrol bölgesine hücum imkânları kazanılmış olacağını savunmuştur.” (Ergüç, 2015: 19).

İsmet İnönü, Churchill'in mektubunu dikkatle incelemiş genel durum karşısındaki endişelerinde haklı olduğunu fakat Türkiye'nin bu savaşın dışında kalacağını bildirmiştir. Türkiye, yaklaşan Alman tehdidi karşısında İstanbul ve diğer vilayetlerde sıkıyönetim ilan etmiş, Trakya'da güvenliği sağlamak için 17 Şubat 1941'de Bulgaristan'la “*Saldırmazlık Protokolü*” imzalamıştır (Oran, 2019: 436). İki ülke arasında karşılıklı iyi ilişkilerin kurulması ve savaş döneminde birbirlerine saldırmamayı öngören bu protokol ile Türkiye, bütün devletlerle ve özellikle de yakın komşularıyla iyi geçinme kararı almıştır. Türkiye kendi toprak bütünlüğüne ve bağımsızlığına karşı yapılacak yabancı faaliyetlere ve hareketlere kayıtsız kalmayacağını da bildirmiştir. Bu protokol İngiltere'de büyük yankı uyandırmış, Bulgaristan'ın artık Türkiye'den yana bir korkusu kalmayacağını düşündürmeye başlamıştır. Nitekim olaylar bu yönde ilerlemiş, 1 Mart 1941 tarihinde Bulgaristan da Üçlü Pakta dâhil edilmiştir.

Bulgaristan'ın Almanya'nın yanında savaşa girmesi, SSCB'yi de tedirgin etmiş, Türkiye ve SSCB 'yi birbirine yakınlaştırmıştır. SSCB bu dönemde Türkiye herhangi bir saldırıya uğrarsa veya Almanya'ya karşı savaşa girmek zorunda kalırsa 1925 yılında Türkiye ile imzaladığı Tarafsızlık ve Saldırmazlık Paktı'nın geçerli olacağını bildirmiştir. Türkiye'nin de SSCB'ye aynı garantileri vermesinin ardından karşılıklı taahhütler 25 Mart 1941'de kamuoyuna duyurulmuştur.

Nisan ayı itibariyle Almanya, hemen hemen tüm Balkan ülkelerini işgal etmiş, Ege adaları ve Girit'i ele geçirmiş, Yugoslavya yenilmiş, Yunanistan teslim olmuştur. İngiltere, Türkiye'nin savaş boyunca Almanya'nın Anadolu'dan asker geçirmek istemesi hususundaki baskılarına dayanamayarak geçide izin vermesi durumunda Almanya'nın Balkan bölgesinden sonra Suriye ve Irak'a inerek Basra'yı ele geçirmesini önlemek amacıyla Türkiye ile ittifak içerisine girmiştir. Nitekim bu durum Irak'ta Raşit Ali Geylani'nin darbe yaparak iktidara gelmesiyle baş göstermiştir. Raşit Ali Geylani İngiltere'nin karşı harekâta geçmesi karşısında

Almanya'dan yardım istemiş, Almanya ise bu yardımı hemen sağlamak istemiştir (Ünalp, 2020: 208). Bunun sebebi Raşit Ali Geylani iktidarda kaldığı sürece Almanya, bütün Ortadoğu petrollerini ele geçirme imkânı yakalayacağı için Türkiye'den asker ve malzeme geçirmek için baskı yapmıştır. Ancak Türkiye tarafından bu baskılar kabul görmemiştir. Almanya'nın bu hareketleri karşısında Türkiye, kendi sınır güvenliğini sağlamak adına birliklerini toplamış, bir savunma hattı oluşturmuştur. Bunun üzerine Almanya, ordularının Türkiye sınırından uzak tutulması için emir vermiş ve Türkiye'ye bir saldırmazlık paktı teklif etmiştir. Türkiye bu teklifi kabul etmiş ve iki ülke arasında 18 Haziran 1941'de "*Türk-Alman Saldırmazlık Antlaşması*" imzalanmıştır. Bu antlaşmaya göre;

"Türkiye ile Almanya aralarındaki münasebetleri müteakbil itimat ve samimi dostluk esasına istinad ettirmek arzusu ile ve her birinin elyevm mevcut taahhütleri kaydı ihtirazisi tahtında... Arazilerinin masuniyetine ve tamamıyeti mülkiyesine müteakalbilen riayet ve doğrudan ve dolayısıyla yekdiğeri aleyhine müteveccih her türlü harekattan tevakki etmeği... Müşterek menfaatlerine taalluk eden bütün meselelerde, bunların halli için mutabakatı temin etmek üzere aralarında atiyen dostane temasta bulunmayı taahhüt ederler..." (Esmer ve Sander, 2014: 157).

Türkiye ve Almanya, ortak çıkarlarına ilişkin bütün sorunların çözümlenmesini ve uzlaşmanın sağlanması için bu antlaşmayı 10 yıl süreyle geçerli kılmışlardır. Türkiye'nin diğer devletlerle imzaladığı antlaşmalar ve özellikle İngiltere ve Fransa ile imzaladığı ittifak antlaşması büyük önem taşımaktadır. Türkiye, Almanya ile imzaladığı bu antlaşmada İngiltere ile ittifakının getirdiği sorumlulukların baki kaldığını metinde açıkça belirtmeye özen göstermiştir. Almanya her ne kadar bu durumu kabul etmek istemese de sonunda razı olmuştur. Türkiye ile saldırmazlık antlaşması imzalayan Almanya, ordularını 22 Haziran 1941'de SSCB sınırına getirerek saldırmıştır (Oran, 2019: 445).

Türkiye'nin Almanya ile imzaladığı saldırmazlık antlaşması İngiltere'den çok ABD'yi oldukça kızdırmış, Türkiye'ye yaptığı yardımları kesmiştir. Almanya'nın Balkan coğrafyasına egemen olması ve İngiltere'nin Ortadoğu'da giderek etkinliğinin azalması, ABD'nin Türkiye'ye yapılan yardımların gereksiz olduğunu düşünmesine sebep olmuştur. Türkiye'nin Almanya ile 9 Ekim 1941'de yeni bir krom anlaşmasını yapması Türkiye-ABD ilişkilerinin daha da gerginleşmesine sebep olmuştur (Ünalp, 2020: 210). ABD'nin bu tutumu karşısında İngiltere, Türkiye'nin Alman baskılarına karşı koyabilmesini sağlamak amacıyla ABD'den yardım talep etmiş, ancak Türkiye'ye karşı güveni azalan ABD uzun süre yardım yapmaya yanaşmamıştır. İngiltere ise bu durum karşısında ABD'den aldığı savaş malzemelerinin bir kısmını Türkiye'ye devretmiş ve doğrudan silah ve malzeme yardımı yapmaya başlamıştır.

2.1.2. Müttefikler Arası Konferanslar ve Türkiye'nin Savaş Dışı Kalma Politikası

Devletlerin dış politika davranışlarını belirlerken hedeflerini ve tercihlerini ön plana çıkararak hareket ettikleri gözlemlenmiş, sahip olunan güç dış politikanın belirlenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bu bağlamda, devletlerin mevcut güç dağılımından ziyade sahip oldukları güce dair algılarıyla uluslararası sistemi etkileme kapasiteleri birlikte değerlendirilmiştir. Aynı uluslararası ortam içerisinde devletler farklı dış politika davranışları sergilediklerinden her devletin sahip olduğu iç ve dış dinamikler de göz önünde bulundurulmuştur. Bu noktada, dış politika karar alıcıları göreceli gücün dağılımı konusunda sahip oldukları bilgilerin dış politika analizine nasıl dâhil edileceğini de ayrıca belirtilmiştir (Gönlübol ve Sar, 2014: 55).

Bu bakış açısı dikkate alınarak Uİ disiplininin en önemli olayı olan savaş, tüm devletleri etkisi altına alarak dış politika kararlarının alınmasında ve uygulanmasında önemli rol oynamıştır. Bu dönemin sistematik yapısı incelendiğinde iki savaş arası dönemin tüm devletleri etkisi altına alarak her türlü dış politika kararının dönemin genel niteliği dikkate alınarak değerlendirilmiştir. Uluslararası sistemin dönemsel yapısı ele alındığında, çok kutuplu sistemin savaş dönemi içerisinde ittifak sistemleri aracılığıyla iki kutuplu bir niteliğe kavuşması diğer devletler üzerinde önemli sonuçları da beraberinde getirmiştir. Bu süreçte ittifaklar arasında ortaya çıkan rekabet neticesinde değişen güç dengeleri ve konjonktürel olarak taraflardan birinin belli dönemlerde daha ön plana çıkması önemli sonuçlar doğurmuştur (Kiraz, 2018: 428).

İDS boyunca değişen güç dengeleri ve tehdit algılarının Türkiye'ye etkileri incelendiğinde, savaş öncesi dönemde bu devletlerle yakın ilişkiler içinde bulunurken savaşın başlamasıyla farklı dış politika yönelimlerine gittiği gözlemlenmiştir. Bu dönemde Türkiye, İngiltere ve Fransa ile yapacağı Üçlü İttifak Anlaşmasının imzalanması için hazırlık yaparken diğer taraftan da Sovyetler Birliği ile yakın ilişkiler kurmak istemiştir. Ancak TDP, İDS boyunca tarafların zaman zaman ortaya çıkan üstünlükleri ve zayıflıkları, savaş dışı kalma durumları ve değişen güç dengeleri gibi unsurlar dönemin sistematik sinyalleri çerçevesinde belirlenmiştir (Kiraz, 2018: 428-429).

Uluslararası sistemin dönemsel yapısı analiz edildiğinde, Almanya'nın Ortadoğu ve Kafkasya bölgelerine yönelik harekâtlarının ardından SSCB karşısında art arda zaferler kazanması ve 1941 yılının sonuna doğru Japonya'nın ABD'ye saldırması, dış politika dengelerinin değişmesine sebep olmuştur. Japonya Mihver Devletlerin yanında savaşa dâhil

olurken, ABD ile SSCB Müttefik Devletlerin yanında yer almıştır. Almanya Türkiye'yi kendi yanına çekebilmek için çeşitli politik girişimlerde bulunmuş, Ege Adaları'ndan bazılarını Türkiye'ye vermeyi vaad etmiştir. Türkiye'nin savaşa katılması çerçevesinde Almanya'nın yapmış olduğu baskılar sonuç vermemiş, Türkiye tarafsızlığını koruyacağını bildirerek kararından vazgeçmeyeceğini açıklamıştır. Aynı süreç içerisinde Müttefik ve Mihver Devletlerin Türkiye üzerindeki politikaları değişmeye başlamıştır. Öyle ki, Müttefikler Türkiye'nin savaşa girmesi konusunda Türkiye'ye yoğun baskıda bulunurken, Mihver Devletler ise Türkiye'nin savaş dışında kalma politikasını sürdürmesi için faaliyet göstermişlerdir. Türkiye, bu dönemde büyük bir diplomasi başarısı sergileyerek her iki taraftan da silah yardımı almıştır. Aynı zamanda TDP'de önemli rol oynayan ABD ile ilişkilerin yakınlaşmaya başladığı görülmüş, İngiltere üzerinden silah ve malzeme yardımı yapan ABD'nin doğrudan yardım etmeye başladığı bir yıl olmuştur (Tuncer, 2012: 108).

2.1.2.1. Casablanca Konferansı

İngiltere ile SSCB, 1943 yılının ilkbaharında Alman ordularını oldukça yormuş, ABD'nin savaşa dâhil olması da dengeleri Almanya aleyhine bozmuştur. SSCB topraklarında Alman ordularının müttefikler karşısında yenilgiye uğramasının ardından İngiltere ve ABD ordularının Kuzey Afrika sahillerine gelerek Almanya ve İtalya ordularını mağlup etmesi, Almanya üzerinde büyük bir etki oluşturmuştur. Almanya'nın büyük oranda durdurulması ve SSCB üzerindeki Alman baskısının azalması, SSCB'nin karşı taarruza geçerek Balkan bölgesinde ilerlemesinin önünü açmıştır. Fakat Türkiye'nin bu dönemde savaş dışı kalması Almanya'nın Avrupa dışına gelmesini engellemiş olsa da, Avrupa'ya geçmek isteyen Müttefik devletler için de bir engel oluşturmuştur. Bu nedenle İngiltere Türkiye'nin Müttefiklerin yanında savaşa girmesi için baskı yapmış, SSCB ve ABD'yi de Türkiye'nin toprak bütünlüğünü koruması gerektiğini belirtmiştir. Türkiye'nin Müttefiklerin yanında savaşa girmesi konusunda İngiltere Başbakanı Churchill ve ABD Başkanı Roosevelt 14 Ocak 1943'de Fas'ın başkenti Casablanca'da bir araya gelmişlerdir (Ergüç, 2015: 27). SSCB lideri Stalin de konferansa katılmak istemiş, ancak Alman ordularına karşı yürüttüğü harekâttan dolayı katılamamıştır. Türkiye'yi bir harekât üssü olarak kullanmak isteyen İngiltere, Almanya'nın çöküşünü hızlandırmak adına Türkiye'nin savaşa katılmasını ve askeri yardım malzemelerinin verilmesine karar vermiştir. Ayrıca, konferans sonunda İngiltere Başbakanı Churchill, SSCB lideri Stalin'e bir mesaj göndermiş, ABD Başkanı Roosevelt ile Türkiye'ye

silah yardımı yapılması için Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'yle görüşme taleplerine olumlu yanıt aldıklarını bildirmiştir.

2.1.2.2. Adana Konferansı

Casablanca Konferansı sonunda, 25 Ocak 1943'de İngiltere Başbakanı Churchill ile ABD Başkanı Roosevelt, İsmet İnönü'ye bir mesaj göndererek buluşmak istediğini belirtmiştir (Oran, 2019: 451). İsmet İnönü, görüşme taleplerini kabul etmiş, böylece İngiltere Başbakanı Churchill, Müttefikler adına Adana'ya gelerek İsmet İnönü ile görüşmüştür. Casablanca'da alınan kararlar doğrultusunda Türkiye'yi savaşa dâhil etmek amacıyla gelen Churchill, İsmet İnönü ile Adana-Yenice istasyonunda Cumhurbaşkanı özel vagonunda bir araya gelmişlerdir. Adana görüşmelerine Başbakan Şükrü Saraçoğlu, Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu, Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak da katılmıştır. Yapılan görüşmede İsmet İnönü, savaşa dâhil olunması durumunda İngiltere'nin yeterli desteği vermeyeceği sebebiyle Alman saldırıları karşısında savunmasız kalacağını bu sebeple savaş boyunca tarafsızlığını korumak istediğini belirtmiştir (Başarır ve Boy, 2019: 321).

Konferansta görüşülen meseleler arasında; Türk-Sovyet ilişkileri, Balkan bölgesinin durumu, Türkiye'nin askerî yönünün güçlendirilmesi yer almıştır. Churchill, Türkiye'nin savaşa girmesi dâhilinde Türk ordusunun silah eksiklerini İngiltere-ABD ortaklığıyla sağlayacağını belirtmiş, savaş sonrası oluşturulacak düzenin görüşüleceği konferansa Türkiye'nin de katılmasını talep etmiştir. İsmet İnönü yapılan görüşmelerde; Türk Ordusu'nun mevcut durumundan bahsetmiş, SSCB'den yana duyduğu çekinceleri dile getirmiş ve Türk Ordusu için hazırlanan malzeme listesinin İngiltere tarafından sağlanamayacağını da vurgulamıştır. Konferansın devam ettiği 31 Ocak 1943 gününde; Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu askeri birliklerin temini, hava filosunun sağlanması ve güvenlik altına alınması, motorlu araç temini, benzin, kömür, lokomotif, gemi ihtiyacı ele alınmıştır. Konferansın sonunda Türkiye'nin savaşa girme kararını kendisinin vermesi beklenmiş, Türkiye'ye gönderilmesi planlanan askeri yardımların yer edindiği rapora da "*Adana Listesi*" adı verilmiştir (Otaç, 2019: 107).

2.1.2.3. Quebec Konferansı

Adana görüşmelerinden sonra Türkiye'nin savaş dışı durumunun devam etmesine karar verilmiş, askeri gücün artırılması durumunda savaşa katılacağı kabul edilmiştir. Bu dönemde İtalya'nın savaş dışı kalması, Türkiye'nin Akdeniz'deki endişelerini ortadan kaldıracığından, İngiltere tarafından yapılan baskılar daha çok artmıştır. 1943 yılına

gelindiğinde savaş önemli bir dönüm noktasına ulaşmış, Almanya Doğu cephesinde gerilemiş fakat SSCB karşı taarruzda istenilen başarıyı elde edememiştir. Kuzey Afrika'da ise Müttefikler Sicilya'yı ele geçirerek önemli başarılar sağlamışlardır. Savaş durumunu yeniden değerlendirmek üzere İngiltere ile ABD, 11-24 Ağustos 1943 tarihinde Quebec'de bir konferans düzenlemişlerdir. Görüşmelerde, Türkiye'nin savaşa katılmasını mümkün kılmak, Balkan bölgesinde açılacak yeni bir cephe için gerekli olan Türk havaalanlarının Müttefiklerin kullanımına açılması, Türkiye'nin Almanya'ya ihraç ettiği kromu durdurmak ve Boğazlardan geçen Alman gemilerinin engellenmesi konuları ele alınmıştır. Fakat SSCB, Müttefiklerin kendi nüfus alanı olan Balkan bölgesinde konuşlanmasını istememiş, yeni bir cephe açılması fikrine karşı çıkmıştır. SSCB, üzerindeki Alman baskısının azaldığı ve savaşın Almanya aleyhine döndüğü bu dönemde Müttefiklerin Balkan bölgesinde açacağı ikinci cepheyi önlemek amacıyla Türkiye'nin savaşa girmesi için önemli baskılar yapmıştır (Oran, 2019: 455).

2.1.2.4. Moskova Konferansı

Türkiye'nin savaşa dâhil olması konusunda yapılan kesin görüşmeler, 18 Ekim- 1 Kasım 1943 tarihlerinde İngiltere, ABD, SSCB ve Çin Dışişleri Bakanlarının katılımıyla Moskova Konferansı'nda ele alınmıştır. IDS sonrasında oluşturulacak düzenle ilgili toplanılan konferansta, Türkiye'de gündeme gelmiş fakat Türkiye üzerinde görüş birliği sağlanamamıştır. SSCB'nin Türkiye'yi savaşa sokma çabaları oldukça önem kazanmış, Türkiye'nin savaş isteğini reddetmesi karşılığında yapılan silah ve malzeme yardımlarının durdurulması gerektiğini bildirmiştir. İngiltere ve ABD, Türkiye'nin savaş dışı kalması gerektiğini ancak Müttefiklere hava üslerini kullanarak ulaşımında kolaylık sağlamasının daha faydalı olacağı görüşünü bildirmişlerdir. Aynı şekilde İngiltere'de hava üslerinin kullanımının reddedilmesi durumunda yapılan silah ve malzeme yardımının kesileceğini belirtmiştir. Ancak Türkiye, Almanya ile savaşa girmeyi göze almayarak savaş dışı kalma politikasını devam ettirmiştir.

1943 yılının ortalarından itibaren İngiltere TDP'de etkili olmaya başlamıştır. Türkiye'nin her fırsatta savaşa girmesi gerektiğini dile getiren İngiltere Dışişleri Bakanı Anthony Eden, Mihver Devletlerin her yenilgisinde bu baskıyı daha da arttırmıştır. İngiltere'nin bu baskısının altında SSCB'nin Fransa ve Balkan bölgesinde açmak istediği iki cepheden de kaynaklandığı söylenebilir. İngiltere Dışişleri Bakanı Anthony Eden, Moskova Konferansı'nın ardından Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu ile konuşma fırsatı

yakalamış, Adana görüşmelerinde İsmet İnönü'ye yaptıramadıklarını daha sert bir tavırla yenileyerek Kahire'de gündeme getirmiştir. 5-6 Kasım 1943'de gerçekleşen Kahire Konferansı'nda Moskova Konferansı kararları ve SSCB ve Türkiye ilişkilerinin seyri ele alınmıştır (Başarır ve Boy, 2019:323). İngiltere'nin söz verdiği silah yardımlarının yapılmaması ordu ihtiyaçlarının eksik kalmasına yol açmış, Türkiye İngilizlerin verdikleri sözlerini yerine getirmediğini belirterek savaş dışı kalma politikasını Kahire Konferansı'nda da devam ettirmiştir (İlyas ve Turan, 2012: 331).

2.1.2.5. Tahran Konferansı

Konferans Türkiye ile İngiltere arasındaki ilişkilerin seyrek olduğu bir zamanda savaşın seyrini görüşmek üzere Stalin, Roosevelt ve Churchill 28 Kasım-1 Aralık 1943'de SSCB'nin Tahran Büyükelçiliğinde bir araya gelmişlerdir. Konferansta; Türkiye ile İran ilişkileri, Yugoslavya operasyonu, Japonya'nın durumu, Almanya'ya karşı yeni bir cephe açılması konusu ve Türkiye'nin savaşa girmesi için bir kez daha davet edilmesi ele alınmıştır. Bu dönemde İngiltere, Türkiye'nin savaşa girmesi yönünde ısrar ederken ABD ise Türkiye'nin savaşa dâhil edilmesiyle yapılan yardımların diğer harekâtları olumsuz yönde etkileyeceği kanaatinde bulunmuştur (Yentürk, 2016: 63).

Konferans devam ederken Polonya sınırının belirlenmesi, savaş sonrasında uluslararası bir barış örgütünün kurulması ve Türk Boğazlarının durumu hakkında da görüşler ortaya çıkmıştır. Türkiye'nin savaşa girmemesi durumunda Boğazlarının durumunun değiştirilmesi öne sürülürken, Türkiye'nin egemenlik haklarına saygılı olunması yönünde görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştır. Konferans sonucunda alınan kararlar doğrultusunda bu ülkeler Türkiye'yi yeniden kendi taraflarında savaşa dahil edebilmek için Başbakan İsmet İnönü'yü Kahire'ye davet etmişlerdir (Otaç, 2019: 112).

2.1.2.6. Kahire Konferansı

Kahire Konferansı 4 ve 6 Aralık 1943'de ABD Başkanı Roosevelt, İngiltere Başbakanı Churchill ve Türkiye Cumhurbaşkanı İsmet İnönü arasında gerçekleşmiştir. Kahire Konferansı'nda Roosevelt ve Churchill, Türkiye'nin Müttefik Devletlerin lehine savaşa katılması gerektiğini yeniden gündeme getirmişlerdir. Türkiye'nin Şubat 1944'de savaşa girmesinin uygun olacağı belirtilmiş, sadece savaş için değil aynı zamanda savaş sonrası barış düzeninde etkin bir rol oynaması için de bu kararın uygulanması gerektiği ifade edilmiştir. İnönü, bu dönemde Türkiye'ye yapılan askeri yardımların tamamlanmasını, ortak harekât

planının yapılması gerektiğini öne sürmüştür. Churchill, Türkiye'ye askeri uçak gönderimi ve hava alanlarının hazır olmasını savunma için yeterli görmüştür. Almanya her ne kadar savunma pozisyonuna geçmiş ve geri çekilmeye başlamış olsa da Balkan bölgesi ve Ege Denizi'nde daha güçlü bir pozisyona sahiptir. İsmet İnönü, olası bir Alman saldırısı karşısında yeterli askeri güce sahip olmadıklarını, yenilginin kaçınılmaz olduğunu ifade etmiştir. Aynı zamanda İnönü, Churchill'in Adana görüşmelerinde verdiği sözü yerine getirmediğini Roosevelt'e şahsen bildirmiştir (Otaç, 2019: 113). Görüşmeler neticesinde İsmet İnönü, savaşa katılmayı kabul etmiş fakat yeterli silah yardımının yapılmaması durumunda sorumluluk altına girmekten kaçındığını belirtmiştir. İngiltere ile yapılan görüşmelerin net bir sonuca varmamış olması da Türkiye'ye zaman kazandırmıştır. Kahire Konferansı sonrasında Türkiye, ABD, İngiltere ve SSCB arasında yapılan görüşmelerin olumlu olduğu ve dostluk ilişkilerinin süreceğini vurgulayan bir bildirge yayınlanmıştır (Yentürk, 2016: 64). Yayınlanan bu bildirge değerlendirildiğinde İnönü, Türk hava alanlarının kullanıma açılmasının savaşa dâhil olmak anlamını taşıdığı düşüncesiyle kabul etmemiştir. Yapılacak silah yardımlarını görüşmek üzere Türkiye'ye gelen İngiltere askeri heyeti, Türkiye'nin sunduğu şartları ağır bularak kabul etmemiş, 2 Mart 1944'de İngiltere ardından 1 Nisan 1944'de ABD, Türkiye'ye yapılan silah yardımını durdurma kararı almışlardır (Otaç, 2019: 113).

2.1.2.7. Yalta Konferansı

İDS'nin son yıllarında SSCB lideri Stalin, ABD Başkanı Roosevelt ve İngiltere Başbakanı Churchill, savaş sonunda dünyayı etkisi altına alacak sorunları, savaş sonrası oluşturulması düşünülen yeni düzeni ve barış koşullarını görüşmek üzere 4-11 Şubat 1945'de Yalta'nın Livadia Sarayı'nda bir araya gelmişlerdir. Konferansın başlıca konuları ise; Polonya topraklarının değişimi, Almanya'nın bölünmesi ve savaş sonrası silahsızlanması, Avrupa'nın etki alanının belirlenmesi, SSCB'nin Japonya'ya savaş ilan etmesi, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin çalışma usulleridir.

Yalta Konferansı'nda ele alınan meseleler arasında Türkiye'ye de geniş bir yer verilmiş, SSCB Boğazlara ilişkin taleplerini yeniden gündeme getirmiştir. SSCB, Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin kendisinin hareket kabiliyetini kısıtladığı gerekçesiyle anlaşmanın gözden geçirilmesini talep etmiştir. Boğazlarda egemenliği sağlamak amacıyla Montrö Sözleşmesini bahane eden SSCB, Balkan bölgesinde oluşturmayı planladığı uydu devletler içerisine Türkiye'yi de eklemek istemiştir. Türkiye, İDS boyunca hem Mihver hem de

Müttefik devletlerden gelen baskılara rağmen Boğazları savaşan tarafların gemilerine açmamıştır (Köse, 2015: 251). SSCB, Boğazların sadece kıyıdaş ülkelerin gemilerine serbest hale gelmesini istemiş fakat Türkiye saldırıya uğrayan tarafla karşı karşıya gelme endişesiyle kabul etmemiştir.

Bu konferansta yaşanan en önemli gelişme ise, 1 Mart 1945 tarihine kadar Mihver Devletlere savaş açmış olan ülkelerin BM üyeliğine kabul edilmesine yönelik bir toplantının yapılması kararı olmuştur (Köse, 2015: 248). BM Konferansı'nın aldığı karar gereğince 8 Şubat 1945'de yapılan toplantıya 44 devlet davet edilmiş fakat Türkiye listeye alınmamıştır. Stalin, Yalta Konferansı'nda BM ile ilgili görüşmeleri esnasında Türkiye'nin listeye alınmamasını; *“Savaşa katılmakta tereddüt eden devletler şimdi kazananların yanında yer almaya çalışmaktadır.”* sözleriyle dile getirmiştir. 1945 sonrasında Stalin, Balkan bölgesini Avrupa'dan ayırmak ve toprak isteklerinin kabulünü kolaylaştırmak amacıyla Türkiye'nin savaşın galipleri arasında yer almasını istememiştir (Köse, 2015: 249). Böyle bir durumda Türkiye içinde konferans süreci önemli gelişmelere sahne olmuş, savaştan her türlü uzak durmasına rağmen yeni oluşan düzende yer alabilmek adına bu siyasetinden vazgeçmek zorunda kalmıştır. Yalta Konferansı'nda alınan kararlar doğrultusunda Türkiye'nin 1 Ocak 1942 tarihli Birleşmiş Milletler Beyannamesine katılması kabul edilmiş, Türkiye'nin BM'ye ortak üye olabilmesi için Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmesi istenmiş, bu tebliğin ardından Türkiye 23 Şubat 1945'te savaş ilanını gerçekleştirmiştir (Yentürk, 2016: 64). Yalta Konferansı'ndan iki ay sonra, 28 Nisan 1945'de Mussolini ve 30 Nisan 1945'de Hitler İDS'den yenik olarak ayrılmış, SSCB savaş sonrasında; Avrupa'da, Balkan bölgesi ve Karadeniz'de, Uzakdoğu'da ise Pasifikte etkinlik alanını arttırmak için yayılmacı politikalar uygulamaya başlamıştır.

2.1.2.8. Potsdam Konferansı

Avrupa'da yaşanan gelişmeler sonrasında 17 Temmuz-2 Ağustos 1945 tarihleri arasında Berlin yakınlarında bulunan Potsdam şehrinde İngiltere, ABD ve SSCB liderleri bir araya gelmişlerdir (Yentürk, 2016: 65). Konferansta ele alınan başlıca konularda Romanya, Polonya, Bulgaristan, İtalya ve Türkiye'ye değinilmiş, ABD Başkanı Truman ise konferansın ilk toplantısında BDS'de yapılan hataların tekrarlanmaması ve barışın temin edilmesi için gereken özenin gösterilmesi gerektiğini söylemiş, Türkiye açısından Boğazların durumu tartışılmıştır. Aynı zamanda Almanya'nın ekonomik durumunun kontrol altına alınması,

silahsızlandırılması, savaş tazminatını ödemesi, Alman rejimin demokratikleştirilmesi, Alman savaş suçlularının durumu ile ilgili konularda değerlendirilmiştir (Otaç, 2019: 117).

SSCB konferansın ilk günlerinden itibaren Akdeniz'e inmek için İtalya sömürgelerinden biri üzerinde hak sahibi olmak istediklerini belirtmiştir. Bu dönemde Boğazlar konusunda baskılarını arttıran SSCB, Boğazlarda tam bir geçiş serbestliğine sahip olmak istediğini ve bu serbestliği ABD ve İngiltere'nin garanti altına almasını istemiştir. Fakat ABD ve İngiltere, SSCB'nin bu isteğini geri çevirerek Boğazlarda üs istemesini makul görmemişlerdir. Bu devletler Boğazlar konusundaki görüşlerini ayrı ayrı Türkiye'ye bildirme kararı vermişlerdir.

2.1.2.9. İkinci Dünya Savaşı'nın Sona Ermesi

Potsdam Konferansı 2 Ağustos 1945'te resmi olarak sona ermiş, ABD'nin 1941 yılından beri üzerinde çalıştığı atom bombasını Japonya'yı savaş dışı bırakmak için 6 ve 9 Ağustos 1945'de Hiroşima ve Nagazaki'ye atmıştır. Bu gelişmelerin ardından 2 Eylül 1945'te ABD ile Japonya arasında bir antlaşma imzalanmış ve İDS sona ermiştir.

İDS boyunca Türkiye'nin savaş dışı kalma düşüncesi ülkeyi büyük bir yıkımdan kurtarmış olsa da, savaşın sonunda galip gelen devletler arasında yeni dünya düzeninin kurulması sürecinde alınan kararlar doğrultusunda Türkiye saf dışı bırakılmıştır. SSCB'nin özellikle Doğu Avrupa üzerinde artan saldırgan politikaları Türkiye'yi de oldukça tedirgin etmiştir. İDS sonrasında SSCB'nin Türkiye üzerinde Boğazların durumu hakkında arttırdığı baskılar iki ülke ilişkilerini kötü etkilemiş, SSCB görüşlerini bildirdiği 7 Ağustos -24 Eylül 1946 tarihli notalarla bu durum en şiddetli seviyeye ulaşmıştır. Potsdam Konferansında SSCB Boğazların statüsünü Romanya, Bulgaristan ve Türkiye arasında tespit edilmesini ve kendisine de üs verilmesini talep etmiştir (Armaoğlu, 1958: 179). Savaş sonrasında güçler dengesi yeniden inşa edilirken SSCB'nin istekleri ve baskıları karşısında Türkiye, hem iç hem de dış politikasını toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığını güvence altına almak temelinde oluşturmuştur.

TDP, İDS sonrası dengeler göz önünde bulundurularak değerlendirildiğinde; uluslararası yeni dengelerin ortaya çıkması neticesinde SSCB'nin baskılarına karşı ABD ile işbirliği içerisine girdiği gözlemlenmiştir. Türkiye savaş sonrası denge politikasını tarafsızlık politikası ile uyumlu hale getirmeye çalışmış belirli ittifaklar içerisine de girmiştir. 4 Nisan 1949'da kurulan NATO'ya Türkiye 18 Şubat 1952'de dâhil olmuştur. Türkiye'nin sonraki faaliyetleri de bu yönde devam etmiş, denge politikasını İngiltere'ye doğru kaydırmıştır. İDS

boyunca Türkiye, sahip olduğu jeopolitik konumu gereği savaşa dâhil olması konusunda önemli baskılara maruz kalmış, savaşın olumsuz koşullarından etkilenmiştir (Sarıçoban, 2020: 1775).

2.2. İnönü Dönemi Dış Politika Anlayışı

Neoklasik realizm uluslararası sistemin yanında diğer bir bağımsız değişken olarak ülkelerin içinde bulunduğu bölgelerinde analizini yapar. Kendi kaynaklarını oluşturmuş olan bölgeler, uluslararası sistemden bağımsız değildir (Üçbaş, 2020: 37). Ülkeler yer aldıkları bölgelerde zaman zaman kendi gündemlerini yaratma potansiyeline sahiptirler. Aynı zamanda bölgesel liderlik ve siyasal üstünlük mücadelesi de bulunmaktadır. Dolayısıyla bölge ülkeleri, en ciddi tehditleri komşu ülkelerden almaktadır. Bölgesel mücadelede kullanılan yöntemler zamanla farklılaşsa da diğer ülkelerin iç işlerine karışmak, etnik ve dini azınlıkları desteklemek askeri müdahaleden daha etkili olabilir (Üçbaş, 2020: 38). Bu anlamda her bölge sahip olduğu dinamiklere göre değerlendirilmelidir. Devletler ve siyasi karar alıcılar uluslararası sistemden etkilendiği gibi, uluslararası sistemde bölgesel dinamiklerden etkilenmektedir. Uluslararası sistemde meydana gelen değişimler bölgesel devletler için yeni bir fırsat veya tehdit oluşturabilir. Yaşanan bu güç değişimleri veya oluşan yeni fırsatlar uluslararası sistemde önemli bir gelişme olarak değerlendirilirken, tehditler bölgesel devletlerden kaynaklanabilir. Bu nedenle bölgesel dinamikler dış politika kararlarının alınmasında önemli bir yere sahiptir (Üçbaş, 2020: 38).

Milli Mücadele sonrası Türkiye, hem komşuları hem de dünya ülkeleriyle askeri, siyasi ve ekonomik işbirliği içerisine girmiştir. Kurulan yeni Dünya düzeninde yerini almak isteyen Türkiye, hem yurt içinde hem de yurt dışında barışı gerçekleştirmek için gerçekçi ve barışçıl politikalar izlemiştir (Semercioğlu, 2015: 53). 1932-1938 arasındaki dönemde TDP, uluslararası gelişmeler çerçevesinde yürütülmüştür. Bu dönemde TDP amacı, kazanılan bağımsızlık ve toprak bütünlüğünü dengeli politikalar izleyerek uluslararası sistem içerisinde korumak ve varlığını devam ettirmek üzerine şekillenmiştir. 1938-1950 yılları arasında takip edilen TDP ise, İDS'ye girmeme üzerine kurulmuştur. Türkiye'nin bu tutumu savaşın seyrine göre değişiklik gösterse de savaş boyunca aktif tarafsızlık politikası uygulamıştır. Türkiye, savaş dışı kalmayı başarsa da kazanan tarafta yer almak için savaşa girmiştir. Savaş sonrasında Türkiye, SSCB tehdidine karşı Batı ülkeleriyle işbirliği içerisine girmiş, ABD ve İngiltere yanlısı bir politika takip etmiştir (Semercioğlu, 2015: 54).

Her devlet bölgesel sistemdeki etkinliğini sahip olduğu imkânlar çerçevesinde arttırmaya çalışılır. Devletlerin göreceli kapasiteleri arttıkça da bölgesel etkinlikleri artmaya başlar. BDS sonrasında bozulan dünya düzeninin yeniden oluşturulması ve devamlılığını sağlamak amacıyla galip devletler tarafından 10 Ocak 1920’de MC kurulmuştur. Bu doğrultuda İDS’nin sonunda da dünya barışını korumak amacıyla 24 Ekim 1945’de Birleşmiş Milletler kurulmuştur. Kurulan bu cemiyetler uluslararası barışın korunması, iş birliğinin sağlanması ve oluşturulan yeni dünya düzeninin devamını sağlamak açısından dünya siyasetinde önemli bir role sahiptirler (Ulus, 2008: 239).

Aynı zamanda Türkiye, dünyada aynı anda Balkan coğrafyası, Kafkaslar ve Ortadoğu’ya komşu olan tek ülke olması sebebiyle önemli bir coğrafi konuma sahiptir. Bu anlamda Türkiye’nin denge politikaları izlemesi sadece kendi güvenliği için değil aynı zamanda bu bölgeler için de önemlidir. Türkiye’nin coğrafi konumu çok yönlü bir dış politika izlemesini şart koşmuştur. Bu nedenle İnönü, Türkiye’de 1930 sonrasında daha etkin bir dış politika izlemeye karar vermiş ve aktif tarafsızlık politikasını devam ettirmiştir (Eyicil, 2004: 358).

2.2.1. Aktif Tarafsızlık ve Batıya Yakınlaşma

İsmet İnönü, 1939-1945 yılları arasında “*Milli Şef*” unvanıyla devlet yönetiminde tek adam rolünü üstlenmiştir. İDS boyunca dış politikanın oluşumu mutlak bir şekilde Milli Şefin kontrolü altında kalmıştır. Bu dönemde meclis ve hükümetin hukuki varlıkları dışında hiçbir etkinliklerinin olmaması ve tek partili siyasi hayatın devam etmesi İsmet İnönü’nün siyasette tek karar verici olmasına sebep olmuştur. İDS’nin şartlarından dolayı İsmet İnönü, Atatürk’ün izlediği dış politikadan farklı bir politika izlemiştir. Atatürk’ün askeri ittifaklardan uzak kalma politikasının aksine İnönü, Üçlü İttifak Anlaşmaları imzalamıştır. Aynı zamanda Atatürk’ün TDP’de benimsediği ülkenin bağımsızlığı ve toprak bütünlüğünü koruma prensibine bağlı kalmıştır. Genel olarak savaş dışı kalma politikası izlenmiş olsa da, gerektiğinde ittifak oluşturma stratejisine de gidilmiştir. İsmet İnönü; “*Kendi emniyetimiz ve müşterek sulh ve emniyet idealini takviye edecek teahhütlerden çekilmeyeceğiz. Komşularımıza gelecek tehlikeleri, bir adım sonra bize gelecek gibi önlemek için iktidarımızda olan tedbirleri alacağız.*” sözleriyle bu dönemde yapılacak anlaşmaları ve savaşta tarafsız kalınacağını da belirtmiştir (İlyas ve Turan, 2012: 321).

TDP’nin Lozan Barış Antlaşması’ndan itibaren benimsediği statükocu yaklaşım, İDS’nin başlamasıyla değişmiş ve yerini “*Aktif Tarafsızlık Politikası*” almıştır (Balcı, 2017:

76). İDS'nin başlamasıyla herhangi bir tarafta savaşa girmeyen Türkiye, aktif tarafsızlık politikası gereğince savaşan ülkelerle ittifak kurarak dengeleme politikası izlemiştir. Türkiye savaş boyunca kendi toprak bütünlüğünü korumak ve güvenlik altına almak amacıyla, taraflar arasında belirli anlaşmalar imzalamıştır. Fakat taraflardan biri saldırıya uğradığında içinde bulunduğu ittifakların öngördüğü anlaşma hükümlerini yerine getirmemiştir. Aktif tarafsızlık politikası çerçevesinde İDS'nin sonuna kadar herhangi bir tarafta savaşa dâhil olmayan Türkiye, Almanya'nın yenilgisi kesinleşince yeni kurulacak dünya düzeninde yerini alabilmek amacıyla bu devlete savaş ilan etmiştir.

İDS boyunca savaş dışı kalma politikası beraberinde güç dengesini de getirmiştir. Türkiye bu dönemde İngiltere ile ittifak anlaşmaları imzalarken, diğer tarafta savaşta yenik düşen Almanya ile dostluk anlaşması imzalamıştır. Aynı zamanda Almanya ile dış ticaret hacminin artırılması için anlaşmalar yaparken, İngiltere ile de benzer ticaret anlaşmaları imzalamış ve dış politikasını dengelemeye çalışmıştır. İDS boyunca sürdürülen savaş dışı kalma politikasının öncelikli amacı aktif tarafsızlık ilkesini devam ettirmektir. Bu dönemde Türkiye, SSCB'nin toprak talepleri ve boğazların statüsüne ilişkin önemli baskılarına maruz kalmış, SSCB'yi dengelemek amacıyla ittifak arayışına girmiştir. Türkiye savaş sonrası dönemde SSCB baskısını dengeleyecek gücün ABD olduğunu, iki ülkeyi birbirine yakınlatacak ortak unsurların olduğunu öne sürmüştür. Türkiye güvenliğini garanti altına almak amacıyla dış politikasını batıya yöneltmiş, Batı ile ilişkilerini sürekli kalıcılık üzerine inşa etmeye özen göstermiştir. İDS'nin ardından Batı ile ilişkiler Türkiye'nin Batıcı kimliğini sağlamlaştırmıştır.

2.3. İnönü Dönemi Dış Politika Gelişmeleri

İsmet İnönü, 1923'ten itibaren takip edilen dış politikanın temelini Misak-ı Milli'ye bağlı, ülke sınır ve güvenliğini korumak temelinde oluşturmuştur. Türkiye'nin coğrafi konumu gereği İDS boyunca savaşa dâhil edilmesi için hem müttefik hem de mihver devletler tarafından yoğun baskılara maruz kalması ve tarafların bu baskısı karşısında ülke topraklarını ve bağımsızlığını tehlikeye atmadan savaş dışı kalma politikasını devam ettirmiştir. İsmet İnönü 1 Kasım 1940'da TBMM açılış konuşmasında Türkiye'nin savaş dışı kalma durumunu şu sözleriyle dile getirmiştir;

“Bizim savaş dışı durumumuz, bize karşı aynı iyi niyeti gösteren ve uygulayan bütün devletlerle normal ilişkimize mani değildir. Keza savaş dışı durumumuz, bizim topraklarımızın, deniz ve havalarımızın savaşan taraflarca birbiri aleyhine kullanılmasına istisnasız olarak manidir. Ve biz savaşa girmedikçe, kesin olarak mani kalacaktır.” (Tuncer, 2012: 79).

Türkiye'nin savaş dışı kalma politikası savaşın seyrine göre değişiklikler göstermiş ve savaş dışı kalabilmek adına İtalya, Fransa, İngiltere, Almanya, SSCB ve ABD ile sürekli devam eden denge politikası izlemiştir. Quebec, Moskova, Kahire ve Tahran Konferanslarından sonra müttefikler Türkiye'yi İDS'ye sokmak adına büyük gayretler göstermişlerdir.

2.3.1. Türk-İngiliz İlişkileri

İDS boyunca TDP'nin temel amacı mümkün olduğunca savaş dışı kalmak ve toprak bütünlüğünü korumaktır. Bu dönemde dış politika “*Tarafsızlık politikası*” üzerine şekillense de, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü Almanya ve İtalya yayılmacılığına karşı İngiltere ile ittifak içerisine girebileceğini de dile getirmiştir. 1939'da Türkiye Londra Büyükelçisi Tefik Rüştü Aras ile İngiltere Dışişleri Bakanı Ernest Bevin arasında yapılan görüşmelerle başlayan ilişkiler, 12 Mayıs 1939 tarihinde “*Türk-İngiliz Ortak Deklarasyonu*” ilan edilmesiyle sonuçlanmıştır. Bu deklarasyona göre, iki ülke Akdeniz'de savaş çıkması halinde birbirlerine yardım taahhüdünde bulunmuş ve taraflardan birinin barış için herhangi bir ülke ile yapacağı anlaşmayı engellememişlerdir. Aynı zamanda deklarasyon, tarafların birbirleri lehine savaşa girme sorumluluğundan dolayı askeri ittifak özelliği de taşımaktadır. Türkiye, deklarasyon gereğince İngiltere'den ekonomik ve askeri yardım talebinde bulunmuş ve bu konuda görüşmelerin devam etmesini istemiştir. Öte yandan Türkiye, İngiltere'nin ardından Fransa ile de benzer bir deklarasyona gitmiş, 23 Haziran 1939'da “*Türk-Fransız Ortak Deklarasyonu*” imzalamıştır (Balcı, 2017: 81).

SSCB, Türkiye'nin İngiltere ve Fransa ile imzaladığı deklarasyonu görünürde olumlu karşılamış fakat Türkiye'nin kendisine yakınlaşma çabalarını sonuçsuz bırakmıştır. Bu dönemde Türkiye, SSCB ile bir yardımlaşma antlaşması imzalayabileceği düşüncesi içerisinde görüşmelere başlamış fakat SSCB'nin Montreux Boğazlar Sözleşmesi'ne aykırı taleplerde bulunması görüşmeleri sonuçsuz bırakmıştır. Bu durum Türkiye'nin İngiltere ve Fransa'ya daha da yakınlaşmasına sebep olmuştur. SSCB ile yapılan ittifak görüşmelerinin başarısız olması sonucunda 19 Ekim 1939'da “*Türk-İngiliz-Fransız Üçlü İttifak Antlaşması*” imzalanmıştır (Balcı, 2017: 82).

Üçlü İttifak Antlaşmasının imzalanmasıyla Türkiye, İngiltere ve Fransa ile olan ilişkilerini güçlendirmek amacıyla askeri ve mali yardım anlaşmaları da imzalamıştır. 8 Ocak 1940'da yapılan bir anlaşmaya göre, Fransa ve İngiltere Türkiye'ye yaklaşık 16 milyon sterlin değeri kapsamında altın ve 25 milyon sterlin değerinde de kredi vermeyi kabul etmişlerdir. 10

Haziran 1940'da İtalya'nın savaşa dahil olması ve savaşın Akdeniz bölgesine yayılmasıyla birlikte, İngiltere ve Fransa Türkiye'ye nota göndererek savaşa katılmasını istemişlerdir. Fakat Türkiye talep edilen yardımların kendisine ulaşmadığı gerekçesiyle savaşa katılmayacağını açıklamıştır.

Kısacası bu dönemde Üçlü İttifak Antlaşması'nda öngörülen askeri ve ekonomik yardımların yapılmamış olması, Alman ordularının Fransa'yı işgal etmesi ve Fransa'nın savaş dışı kalması, SSCB'nin Almanya ile ittifakı Türkiye'yi hem ekonomik hem siyasi açıdan büyük bir kısır döngünün içine sokmuştur. Türkiye'nin İDS'ye katılma zorunluluğu bu dönemde de gündeme getirilmiş fakat SSCB ile karşı karşıya gelmeme koşulunu ileri süren Türkiye, savaş dışı kalacağını açıklamıştır. 22 Haziran 1940'da savaştan çekilen Fransa'nın Almanya ile ateşkes antlaşması imzalaması da İngiltere'yi yalnızlaştırmıştır.

Almanya'nın Balkan bölgesindeki faaliyetleri, İngiltere'nin Türkiye üzerindeki siyasi baskılarını arttırmasına sebep olmuştur. 30 Ocak 1943'de İngiltere Başbakanı Churchill İsmet İnönü ile görüşmek üzere Adana'ya gelmiş, Türkiye'yi savaşa dâhil etmeye çalışsa da başarılı olamamıştır. Türkiye'nin savaşa girme meselesi bu sefer de 4 Aralık 1943'de gerçekleşen Kahire Konferansı'nda ele alınmıştır. Müttefikler Türkiye'nin tarafsız kalmaya devam etmesi halinde savaş sonrasında tamamen tecrit edileceğini belirtmişlerdir. Baskı altında kalan Türkiye prensip olarak savaşa girmeyi kabul etmiş ancak askeri yardımlar yapılmadığı sürece savaşa girmeyeceğini de belirtmiştir. Türkiye'nin Almanya'ya savaş ilan etmede acele etmemesi İngiltere'nin Türkiye'yi savaşa dâhil etme gayretlerinden vazgeçmesine neden olmuştur (Balcı, 2017: 84).

İsmet İnönü, İngiltere ile olan ittifakına bağlı olduğunu her fırsatta dile getirirse de, 1944 yılına doğru İngiltere ile ilişkiler kopma noktasına gelmiştir. Savaş sonunda Müttefik devletlerin büyük zaferler kazanması, Almanya'nın savaşta yenilmesi, Batı'dan alınan yardımların kesilmesi, ABD ve İngiltere'nin Türkiye ile ilişkilerini askıya alması, Türkiye'yi hem iç hem dış politikada köklü değişikliklere yönlendirmiştir. Türkiye, savaş sonrasında İngiltere ve ABD ile ilişkilerini düzeltmek, yeni kurulacak dünya düzeninde yerini alabilmek amacıyla 26 Haziran 1945'de "*Birleşmiş Milletler Beyannamesi*" imzalamıştır (Pala, 2010: 72). Savaş sonrasında TDP'de yoğun tartışmalı dönemler yaşanmış, İsmet İnönü TBMM açılış konuşmasında dönemin yansıması olarak şu sözlerini dile getirmiştir;

"... İngiltere ile ittifak münasebetleri ile bağlıyız ve İkinci cihan harbi sırasında geçen türlü hadiselerden sonra, İngiliz milletinin bizimle iyi ve müttefik münasebetlerini faydalı bulacağına inanıyorum. Amerika Birleşik Devletleri ile münasebetlerimiz artan bir dostluk içinde gelişmektedir.

Amerika'nın Birleşmiş Milletler Anayasasının prensiplerini samimi olarak her millet için takip edeceğine güveniyoruz.” (İlyas ve Turan, 2012: 334).

2.3.2. Türk-Alman İlişkileri

BDS sonrasında Adolf Hitler'in iktidara gelmesiyle Almanya'da yayılmacı ve saldırgan dış politika izlenmeye başlamıştır. İtalya başta olmak üzere diğer devletleri de yanına alan Almanya, 1939'da Çekoslovakya ve Avusturya'yı işgal etmiştir. Bu dönemde Türkiye, sadece İtalyan yayılmacılığını değil aynı zamanda Alman yayılmacılığının da etkisinden kurtulmak için dış politikasında değişikliğe gitmiştir. 1939 yılında Türkiye'nin dış ticaret hacminin büyük bir kısmını Almanya ile olan ticareti oluşturmaktadır. Türkiye, Alman ekonomisinin etkilerini azaltmak ve Alman yayılmacılığını önlemek amacıyla 8 Ocak 1940'ta İngiltere ve Fransa ile krom satışına ilişkin bir antlaşma imzalamıştır. Bu antlaşmayla Almanya'nın Türkiye üzerindeki dış ticaret hacmi yüzde 15'in altına indirilmiştir. Bu durumdan Almanya'nın rahatsız olmasını istemeyen Türkiye, 25 Temmuz 1940'ta “*Türk-Alman Ticaret Antlaşması*” imzalamıştır (Balcı, 2017: 86). Bu antlaşma ile Türkiye, Almanya'nın gücünü dengelemeye çalışmış ve dış ticaretinde tekel altına alınmama kararı almıştır. Türkiye bu dönemde Almanya'nın hem gücünü dengelemeye hem de bu ülkeyi karşısına almak istemeyen bir dış politika takip etmiştir.

1941 yılında Almanya'nın Balkan ülkelerinin tamamını işgal etmesi üzerine Türkiye, kendi toprak bütünlüğünü garanti altına almak adına 18 Haziran 1941'de “*Türk-Alman Saldırmazlık Paktı*” imzalamıştır (İlyas ve Turan, 2012: 326). Bu pakt ile iki ülkenin topraklarının bütünlüğü ve korunmasına karşılıklı özen gösterilecek, doğrudan veya dolaylı olarak birbirlerinin aleyhine her türlü harekettten uzak duracaklarına ilişkin garanti vermişlerdir. Almanya'nın bu dönemde Türkiye'yi kendi tarafında savaşa çekebilmek adına önemli girişimleri olmuş, Ege adalarının bir kısmını vereceğini taahhüt etmiştir. Ancak Türkiye savaş dışı kalma politikasını devam ettirerek tarafsız politika kararından vazgeçmemiştir. İsmet İnönü tarafsızlık politikasını şu sözleriyle dile getirmiştir; “*Cumhuriyet Hükümeti, Avrupa harbinin son durumunda (1941) bir taraflılığını ilan etmiştir.*” (İlyas ve Turan, 2012: 326). 1942 yılının sonlarına doğru Almanya'nın SSCB 'ye yenilmesi ve ABD'nin İngiltere'nin lehine savaşa girmesi dengeleri büyük ölçüde değiştirmiştir. Almanya'nın savaş sonunda yenilgisinin kesinleşmesiyle Türkiye, Birleşmiş Milletler Örgütü'ne kurucu üye olabilme koşulunu yerine getirmek amacıyla 23 Şubat 1945'te Almanya'ya savaş ilan etmiştir. Bu tarihten sonra iki ülke ilişkileri 1960 yılına kadar Almanya'nın işgücü talep etmesine kadar sakinliğini korumuştur.

2.3.3. Türk-Sovyet İlişkileri

İDS başlamadan önce Türkiye'nin dış politikasının temel amacı İngiltere ve Fransa'nın yanı sıra SSCB ile de ilişkilerini geliştirmek üzerine şekillenmiştir. Bu doğrultuda 25 Eylül 1939'da Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu liderliğinde bir heyet SSCB ile görüşmek adına Moskova'ya gitmiştir. Yapılan ikili görüşmelerde SSCB, Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nde değişiklik talep etmiş, hem boğazların ortak savunmasını hem de Türkiye'nin Almanya'nın yanında savaşa girmesini talep etmiştir. SSCB'nin bu tutumu Türkiye'nin İngiltere'ye daha çok yakınlaşmasına sebep olmuş, İngiltere ve Fransa ile imzalanan Üçlü İttifak Antlaşması da SSCB'nin Türkiye'ye karşı olan politikasının sertleşmesine neden olmuştur (Balcı, 2017: 87).

1940 yılından itibaren SSCB'nin Boğazlar üzerinde taleplerinin bulunması Türkiye'nin tedirginliğini arttırmış ve saldırmazlık bildirgesi imzalanmasını talep etmiştir. Almanya'nın Balkan ülkelerini işgal etmeye başlaması ve Haziran 1941 tarihinde SSCB'ye saldırması sonrasında SSCB'nin Balkan ülkelere karşı planlarının geçerliliğini kaybetmesiyle Türkiye'nin önerdiği saldırmazlık bildirgesini 25 Mart 1941'de imzalamıştır. Bu tarihten itibaren SSCB Alman saldırılarını geri püskürtmüş, Türkiye'yi karşısına almak yerine kendi yanında savaşa sokmak istemiştir.

İDS'nin son zamanlarında SSCB Türkiye'ye bir nota göndererek 1925 yılında imzalanan Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması'nı uzatmayacağını iletmıştır (İlyas ve Turan, 2012: 335). 19 Mart 1945'de gönderilen nota ile iki ülke arasında görüşmeler başlamış, SSCB Türkiye'nin doğu sınırlarında kendi lehine değişikliklerin yapılmasını talep etmiş, Montrö Boğazlar Sözleşmesinin yeniden gözden geçirilmesini istemiştir. SSCB Boğazların ortak savunulması için kendisine ayrıcalıklar verilmesini istemiş ve 17 Temmuz 1945'de başlayan Potsdam Konferansında isteklerini dile getirmiştir. ABD ve İngiltere konferans sonrasında Montrö sözleşmesinde değişiklikler yapılması konusunda görüş birliğine varmışlardır. 2 Kasım 1945'te ABD, 21 Kasım 1945'te ise İngiltere Türkiye'ye nota göndererek Montrö Boğazlar Sözleşmesini gözden geçirmesini talep etmişlerdir (Balcı, 2017: 89). Bu durum Türkiye'yi oldukça endişelendirmiş, 22 Ağustos 1945'te notada verdiği cevapla devletlerin isteklerini kabul etmediğini iletmıştır. SSCB'nin mevcut talepleri TDP'yi oldukça etkilemiş, gündeme getirilen 1925 tarihli Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşmasını yeniden canlandırma fikrinden vazgeçmiştir. İsmet İnönü 1945 yılında SSCB'ye karşı takip edilen dış politikayı şu sözleriyle değerlendirmiştir;

“Dış münasebetlerimizin bugünkü hali şudur; Sovyetlerle aramızdaki Dostluk Antlaşmasının feshi üzerine, yeni esaslarda ve ciddi olarak iyileştirilmiş bir antlaşma yapmak için bütün gayelerimizi sarf ettik. Bu gayelerimizin bugünkü neticesini biliyorsunuz. Hakikatlerin daha iyi anlaşılacağından, iyi komşuluk hislerinin galebe çalarak, iki memleket arasında iyi münasebetler kurulması ihtimalinden ümidimizi kesmiş değiliz. İmkanları daima iyi yürekle karşılayacağız....” (İlyas ve Turan, 2012: 333).

Bu tarih itibariyle kötü gitmeye başlayan iki ülke ilişkileri Türkiye’nin Batı taraflı dış politika izlemesine sebep olmuştur.

2.3.4. Türk-Amerikan İlişkileri

İDS’nin ilk yıllarında Türkiye-ABD ilişkileri İngiltere üzerinden gelişme gösterirken, 1941 yılında ABD’nin savaşa girmesiyle doğrudan temaslar kurulmaya başlamıştır. İki ülke arasındaki yakınlığın ilk göstergesi; İDS boyunca ABD, İngiltere’nin yanında olan ülkelere askeri malzeme yardımının yapılmasını taahhüt etmiştir. Türkiye’ye 95 milyon dolar değerinde yardım yapılacağını belirtmiş ancak Türkiye’nin Almanya ile saldırmazlık paktını imzalaması bir süreliğine yardımların askıya alınmasına neden olmuştur. Türkiye’nin İDS’de Almanya’nın yanında bir politika izlemeyeceği anlaşılınca yardım tekrar devreye girmiştir. 1943 yılına gelindiğinde İngiltere’nin Türkiye üzerinde savaşa girme baskılarını arttırmış, ABD ise Türkiye’ye askeri yardım yapılmasının oldukça zor olduğu gerekçesine dayanarak Türk toprakları üzerinde geçiş hakkı talep etmiştir. Türkiye, Almanya’yı karşısına almak istemediği için ABD’ye geçiş hakkı vermektense Adana’da gizli bir haberleşme istasyonunun kurulmasına izin vermiştir. Ancak savaş sonrası kurulacak düzenin görüşüldüğü Potsdam ve Yalta konferanslarında, SSCB’nin boğazlar üzerindeki talepleri ve ABD’nin desteğini çekmesi Türkiye’yi oldukça yalnız bırakmıştır. Potsdam konferansında SSCB’nin Türkiye’den toprak ve boğazlar üzerindeki talebini sorun olarak gören ABD, Türkiye’nin toprak bütünlüğüyle ilgilenmeye başlamış ve SSCB’ye 19 Ağustos 1946’da bir nota göndermiştir (Balcı, 2017: 91). ABD, İDS’de İran ve İngiltere’yi birlikte işgal eden SSCB’ye karşı politikalarını gözden geçirmiştir.

Yeni kurulacak dünya düzeninde yer almak isteyen Türkiye, Batı yanlısı bir dış politika takip etmiştir. İDS sonrasında Türkiye’yi Batılı ülkelerle yakın ilişkiler kurmaya yönlendiren sebepler arasında; Türkiye’nin SSCB’ye karşı duyduğu güvensizlik, ekonomik kalkınmanın sağlanabilmesi için gerekli olan dış yardım ve Batı ile sıkı ilişkiler kurmak anlamında olan Batılılaşma çabaları yer almaktadır (Tuncer, 2012: 170). İsmet İnönü, İDS sonrasında Türkiye’nin toprak bütünlüğünü, güvenliğini, savaş sonrası varlığını koruyabilmek ve ekonomik yardım sağlayabilmek amacıyla, savaştan en güçlü ayrılan ABD’nin yanında

yer almıştır. Türkiye, ABD ile ilişkilerini geliştirmek amacıyla siyasal sistemini demokratikleştirme kararı almıştır. Türkiye, dış politika stratejisini belirlerken batı bloğunun sahip olduğu değerler etrafında belirlemiş ve tek partili siyasal sistemden çok partili siyasal sisteme geçiş yapmıştır.

Çok partili siyasal sisteme geçiş çalışmaları ilk olarak Cumhuriyet'in 1923'de ilan edilmesinin ardından Türk siyasal hayatında devrim niteliğinde yeniliklerin yapıldığı bir süreç ile başlamıştır. Türk siyaseti adına bu süreci yönlendiren ve yöneten kurum ise Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) olmuştur. Cumhuriyetin ilanı itibarıyla ülke içerisinde hâkim parti rolü üstlenmiş olan CHP, rekabetçi bir siyasi ortamın oluşması için önemli girişimlerde bulunmuştur. Çok partili siyasi hayata geçiş deneyiminde ilk adım ise 1924 yılında kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TCF) ile 1930 yılında kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF) ile atılmış fakat başarı sağlanamamıştır (Balcı, 2017: 92). Bu durum demokratik siyasal hayat açısından önemli bir eksik olarak değerlendirilmiş ve CHP yönetiminin ülkede tek parti olması yoğun eleştirilere maruz kalmasına sebep olmuştur. CHP, halktan uzaklaşmama ve eleştirileri en aza indirme gayreti içerisine girmiş, 1930 sonrası teşkilatlanma çalışmalarına ağırlık vererek siyasi parti-devlet düzenlemesi yolunda değişiklikler yapmıştır.

Siyasal, ekonomik, kültürel ve sosyal alanlarda sıkıntı yaşayan Türk halkı İDS ile birlikte bunalım noktasına ulaşmış, bu dönemde CHP'yi yaşanan tüm olumsuzlukların sorumlusu olarak değerlendirmiştir. İDS sonrası bu algıyı yıkmak isteyen CHP ise yeni dönemde ülke içerisindeki rejimi daha da demokratikleştirmek adına bir dizi adım atılmıştır. Ülkenin içinde bulunduğu bu yeni süreci yönlendiren baş aktör Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, demokrasi prensiplerinin bu dönemde daha geniş ölçüde hüküm süreceğini birçok kez dile getirmiştir (Elçi, 2021: 23). İnönü, Türkiye'nin iç yönetiminde milli ve demokratik değerlere bağlı bir siyaset yürütüleceğini, demokrasiye ait değerlerin ülke yapısına ve şartlarına göre değişeceğini, halk için adalet, vicdan ve fikir özgürlüğünün temel alınacağını da altını çizmiştir. Tek parti döneminde İnönü, demokratik unsurların yerleşmesi için denemelerde bulunduğunu ancak çeşitli sebeplerden ötürü başarı sağlanamadığını dile getirmiştir. Ancak çok partili siyasi hayata geçiş kararında hem İDS'nin hem de dünyadaki gelişmelerin etkisiyle iç siyasette demokrasinin farklı bir içeriğe kavuşması görüşü güç kazanmıştır (Elçi, 2021: 24). İDS sonrası iki kutuplu yapıyı benimseyen yeni uluslararası düzende, TDP bu düzene göre şekillendirilmeye ve yönlendirmeye başlanılmıştır. Bu dönemde İnönü'nün ülkenin iç durumunu göz önünde bulundurması, Türkiye'nin savaş dışı kalmasını sağlaması ve uluslararası sistemdeki değişimler paralelinde ülke içi faktör ve yapılarda yeniliğe gitmesi

neoklasik realizm savlarını doğrular niteliktedir. Özetle, tek parti sisteminin değişmesi ve buna bağlı olarak modern siyasetin en belirgin kurumu olan siyasi partilerin kurulma zorunluluğu ortaya çıkmış ve Türkiye’de 1945 yılı itibariyle “*Çok Partili Siyasi Hayat*” geçiş süreci başlamıştır (Balcı, 2017: 91).

1945 yılı, Türkiye’nin siyasi hayatı açısından dönüm yılı olarak kabul edilmiştir. Ülke içerisinde başlayan siyasi liberalizasyonla birlikte ilk adım 18 Temmuz 1945’te Nuri Demirağ, Hüseyin Avni Ulaş ve Cevat Rifat tarafından Milli Kalkınma Partisi’yle (MKP) atılmıştır. MKP kuruluşu sonrasında diğer siyasi partilerin kurulması da hız kazanmıştır (Salep, 2020: 1112). İsmet İnönü 1 Kasım 1945’te TBMM açılış konuşmasında muhalif partilerin kurulacağını ilan etmiştir. 7 Ocak 1946’da Celal Bayar öncülüğünde yeni kurulacak partinin tüzük ve parti programını hazırlanmış, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü ile DP kurulmuştur (Balcı, 2017: 92). DP’nin programı incelendiğinde; demokrasiyi ülke içerisinde yaymak ve geliştirmek, temel hak ve özgürlükleri ön plana çıkarmak, tek dereceli seçim sistemine geçmek, ekonomide liberal politikalar takip etmek gibi şartlar yer almıştır. Kısa süre içerisinde ülke genelinde örgütlenerek geniş halk kitlelerine ulaşan DP, dönemin en önemli gelişmesi olarak değerlendirilmiştir.

Çok partili siyasi süreç; CHP iktidarına alternatif partilerin kurulması, milletin farklı tercihlerini ortaya koyması, millete parti tercihinde seçim olanağının sağlanması bakımından son derece önemlidir. CHP, çok partili siyasi hayata geçiş sonrası bir takım yönetim değişikliğine gitmiş olsa da partiyi yenileme çabaları yeterli olmamıştır. Sonunda 1950 yılında gerçekleştirilen seçimleri kaybederek iktidarı DP’ye teslim etmiştir. Bu sonuç CHP açısından halkın sorunlarına çözüm arayan, sıkıntıları ortadan kaldırmaya çabalayan bir yansıma olarak değerlendirilmiştir. Türk siyasetinde etkin rol oynamayı başaran DP ise 1960 yılına kadar siyasal sahnedeki yerini korumuştur (Balcı, 2017: 93).

İsmet İnönü bu dönemde Batı yanlısı bir dış politika takip etmiş ve İDS sonrasında Türkiye’yi Batılı ülkelerle yakın ilişkiler kurmaya yönlendiren girişimlerde bulunmuştur. Bu doğrultuda ABD, dış politikanın etkisiyle iç siyasette yaşanan değişimlerle Türkiye’ye SSCB karşısında destek vereceğini açıklamış, savaş sonrasında Türkiye ve Yunanistan’a askeri gücün yeniden inşa edilmesi amacıyla maddi destek imkânı sağlayacağını açıkça belirtmiştir. Türkiye’ye sağlanacak bu yardım özellikle SSCB karşısında bir koruma sağlanacağı anlamı taşırken, diğer taraftan savaş boyunca zayıflayan ekonominin yeniden canlanması adına büyük imkân sağlamıştır.

İsmet İnönü Batı ve ABD ile ilişkilerini geliştirmek adına yeni bir dış politika takip etmeye başlamış, SSCB'nin yayılmacı politikalarına karşı kurulan Kuzey Atlantik İttifakı'nda (NATO) yer almak istediğini dile getirmiştir. ABD, Avrupa'nın daha geniş kapsamlı bir güvenlik ittifakı içerisinde olması amacıyla 4 Nisan 1949'da "NATO" kurmuştur (Karademir, 2019: 6). İttifak anlaşması gereğince demokrasi, ulusların güvenliği ve hukukun üstünlüğüne vurgu yapılmış, barış ve istikrarın sürdürülebilmesi hedeflenmiştir. NATO, Soğuk Savaş dönemi boyunca SSCB'ye karşı caydırıcı bir ittifak olarak Avrupa ve ABD'nin güvenliğini sağlamıştır. Bu dönemde yalnızca Avrupa ülkeleri değil SSCB'ye karşı yayılmacı politikalarla maruz kalan Türkiye'ye de ilk destek ABD'den gelmiştir. İDS sonrasında zor bir dönemden geçen Türkiye için NATO üyeliği önemli bir ittifak olarak görülmüştür. Türkiye, Batı dünyasının yanında olmakla SSCB'nin baskısı altında kaldığını ancak birlikte hareket etmek istediği bloğun Batı Bloğu olduğunu her fırsatta öne sürmüştür. Dış politikada aktif biçimde Batı'ya yönelik dış politika izleyen Türkiye, NATO'nun kuruluşundan itibaren bu ittifakın bir üyesi olmak adına çeşitli çalışmalar başlatmıştır.

Türkiye'nin NATO üyelik süreci, ABD'nin askeri stratejilerinde değişiklik yapmaya karar vermesiyle hız kazanmıştır. ABD, milli değerler ve değişen dünya şartları sebebiyle NATO'nun güney kanadının güçlendirilmesi gerektiğini öne sürmüş ve 15 Mayıs 1951 tarihinde Türkiye'nin NATO'ya üye olmasını istemiştir (Erkmen, 2020: 1033). Bu gelişme Türkiye'nin yürüttüğü ısrarlı girişimlerden değil, SSCB'nin 1949'da atom bombasına sahip olmasını açıklamasıyla hız kazanmıştır. ABD, SSCB'nin Avrupa'ya ulaşmak için Türkiye'yi işgal edeceği endişesine kapılmış, nükleer güç alanında sahip olduğu avantajı kaybetmeye başlamıştır (Karademir, 2019: 6).

NATO, bir savunma paketi olmasının yanında kültürel, sosyal ve siyasi olarak birbirine benzeyen ülkelerin bir araya gelerek oluşturdukları iş birliği örgütüdür. NATO üyesi devletler, Türkiye'nin bu özellikleri taşımadığı gerekçesiyle pakta katılmasına sıcak bakılmamışlardır. Fakat ABD, Ortadoğu ve Akdeniz bölgesinin korunması için Türkiye'nin pakta alınarak bölgenin güçlendirilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Nihayetinde 16 ve 20 Eylül 1951 tarihinde NATO Balkanlar Konseyi'nin gerçekleştirdiği toplantı sonrasında Türkiye'nin NATO'ya üye olarak kabul edilmesi resmi olarak kararlaştırılmış, üye ülkelerin meclis görüşleri dikkate kabul edilmiştir. Türkiye'nin NATO'ya katılması 18 Şubat 1952 tarihinde TBMM tarafından kabul edilerek kanun haline getirilmiştir (Erkmen, 2020: 1035). Türkiye, NATO'ya katılmakla en doğru seçimi yaptığını, insan hakları ve medeniyetin müşterek varlığını her türlü tehlikeye karşı koruyacakları azminde olduklarını vurgulayarak

memnuniyetini dile getirmiştir. Batılılaşma arzusunu NATO üyeliği ile gerçekleştiren Türkiye, bu tarihten itibaren aldığı dış politika kararlarında ABD'nin oldukça etkili olduğu da gözlemlenmiştir.

2.3.4.1. Truman Doktrini

1947 yılında ABD Başkanı Harry Truman, SSCB'nin komünist ideolojiyi yayma çabası ve Doğu Avrupa'da komünist uydu devletler kurmaya çalışmasına karşı bir takım girişimlerde bulunmuştur. SSCB'nin genişleme ve yayılma politikası izlemesi, ABD dış politikasını Sovyet yayılmacılığını önlemek üzerine yeniden inşa etmiştir. ABD, Batı savunması açısından önemli konumda yer alan Türkiye ve Yunanistan'ın SSCB karşısında yalnız bırakılmaması amacıyla önemli adımlar atmıştır. SSCB tehdidine karşı, Türkiye ve Yunanistan'ın askeri, ekonomik sorunlarının düzeltilmesi ve maddi destek sağlanması adına bir kongre düzenlemiştir (İlyas ve Turan, 2012: 336). ABD, uluslararası politikanın değiştiğini ve SSCB karşısında yeni politikaların uygulanması gerektiği gerekçesiyle “*Truman Doktrini*” ilan etmiştir. ABD Başkanı Truman, 12 Mart 1947 tarihli Truman Doktriniyle Türkiye ve Yunanistan'a 400 milyon dolarlık maddi yardımın sağlanması için çalışmalara başlamıştır. Hem İDS sonrasında büyük zarar gören hem de yaşadığı iç çatışma sebebiyle oldukça güç durumda olan Yunanistan'a daha çok yardım yapılacağı üzerinde durmuştur (Armaoğlu, 1999: 431). ABD kongresinde ele alınan doktrin 22 Mayıs 1947'de onaylanarak yürürlüğe girmiştir. Türkiye, ABD'den yalnızca askeri yardım alırken; Yunanistan hem askeri hem de ekonomik yardım almıştır.

ABD ile ilişkilerin arttırılmaya başlandığı bu dönemde, Türkiye'nin ABD'den almaya başladığı yardımları nasıl kullanacağına ilişkin 12 Temmuz 1947'de “*Türkiye'ye Yapılacak Yardım Hakkında Antlaşma*” imzalanmıştır (Tuncer, 2012: 179). Antlaşmada yapılan yardımların Türk askeri kuvvetlerini güçlendirmek ve ekonomik istikrarı yeniden sağlamak amacıyla kullanılacağı belirtilmiştir. Türkiye askeri gücünü artırmak amaçlı aldığı yardımlarla ABD ile daha da yakınlaşmıştır. İDS'den sonra Türkiye, SSCB'nin baskısı karşısında başat güç olarak ABD'yi görmüş, savaş sonrası dönemde de bu devletle yakınlaşma politikası izlemiştir.

2.3.4.2. Marshall Planı

İDS sonrasında SSCB komünist ideolojiyi yaymak amacıyla harekete geçmiş, Fransa ve İtalya'da güçlü komünist partilerin iktidarı devralmalarını istemiştir. Avrupa'nın iki önemli

sanayi ülkesi olan Fransa ve İtalya, komünist partilerin aracılığıyla meydana gelen grevlerde iki ülke ekonomisi de büyük zarara uğramıştır. ABD, SSCB'nin komünist yayılmacılığı karşısında Türkiye'nin de dâhil edildiği 16 Avrupa ülkesine yardımda bulunacağını açıklamıştır. İngiltere, Fransa, Belçika, İtalya, Portekiz, İrlanda, Yunanistan, Türkiye, Hollanda, Lüksemburg, İsviçre, İzlanda, Avusturya, Norveç, Danimarka ve İsveç'in katılımıyla “*Marshall Planı*” olarak adlandırılan Avrupa Kalkınma Planı'nı hazırlamak üzere çalışmalara başlamıştır (Armaoğlu, 1999: 444). ABD, ortak bir dış yardım finanse edilmesi amacıyla 3 Nisan 1948 tarihinde “*Dış Yardım Kanunu*” çıkarmıştır. Dış yardım kanununun çıkarılması üzerine Avrupa ülkeleri ise 16 Nisan 1948 tarihinde “*Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı*” kurmuşlardır (İlyas ve Turan, 2012: 338).

İDS boyunca ciddi ekonomik sıkıntılar yaşayan Türkiye, dışarıdan borçlanma ihtiyacına yönelmiş ve ABD ile görüşmelere başlamıştır. Marshall Planı olarak adlandırılan Avrupa'nın yeniden yapılanmasını ön gören kalkınma planına Türkiye'de dâhil edilmiş, 4 Temmuz 1948'de ABD ile “*Ekonomik İşbirliği Antlaşması*” imzalamıştır (Tuncer, 2012: 183). Bu antlaşma ile Türkiye, ABD'den 400 milyon dolara yakın maddi kaynak sağlamıştır.

2.3.5. Türkiye'nin Doğulu Devletlerle İlişkileri

İsmet İnönü dönemi Türkiye'nin Ortadoğu politikası genel olarak Atatürk dönemi Ortadoğu politikasından farklı değildir. Türkiye'nin Batı taraflı dış politika izlemesi sonucunda Ortadoğu ile ilişkiler bu dönemde de sınırlı kalmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında Ortadoğu ülkelerinin henüz bağımsızlıklarını ilan etmemiş olmaları Türkiye ile ilişkilerinin olumlu yönde ilerlemesini önemli ölçüde etkilemiştir. Dolayısıyla Türkiye bölge ülkeleriyle ilişkilerini Batılı ülkeler üzerinden yürütmeye çalışmıştır. Almanya'nın Polonya'yı işgal etmesiyle başlayan İDS, Avrupalı ülkelerin Ortadoğu'da garantör olmalarına neden olmuş ikili ilişkiler bu ülkeler üzerinden yürütülmüştür. Türkiye bu dönemde Batılı ülkelerle çatışmadan kaçınmış, Ortadoğu meselelerine dâhil olmaktan uzak durmuştur. Türkiye, İsmet İnönü döneminde Ortadoğu ülkeleri ile diplomatik ilişki kurabilmek için bölge ülkelerinin bağımsızlıklarını kazanmalarını beklemiştir. Sonrasında Türkiye ile bazı Ortadoğu ülkeleri arasındaki ilişkilerde yakınlık tahsis edilmeye başlanmıştır.

Ortadoğu ülkeleriyle ilişkilerin devam ettirildiği devletlerin başında Suriye gelmektedir. 1946 yılında Fransa'dan bağımsızlığını kazanan Suriye'nin Türkiye ile ilişkilerinde ana sorunlar; göçmen sorunu, bölgedeki su membalarının tasarrufu ve terör gelmektedir. 1923-1938 yılları arasında yaşanan kaçakçılık, terörden kaynaklı eşkıyalık ve

çeteler sorunu ise İsmet İnönü dönemine kadar uzanmıştır. İki ülke arasında öne çıkan meselelerin başında ise “*Hatay Sorunu*” gelmektedir. Hatay, stratejik ve jeopolitik açıdan Ortadoğu’ya, Akdeniz üzerinden Afrika ve Avrupa’ya kadar uzanan bir liman kenti olarak önemli geçiş yolları üzerinde bulunmaktadır. Aynı zamanda Hatay, İskenderun limanı ile sürekli hareketliliğini koruyan önemli ticaret merkezi özelliği taşımaktadır. İskenderun limanı; Ortadoğu, Orta Asya ve Kafkasya doğal gaz ve petrol rezervlerinin dünya pazarına açıldığı bir konuma sahiptir. Bu nedenle Hatay, geçmişten günümüze bölgedeki ülkelerin daima ilgisine maruz kalmıştır.

13 Ekim 1918’de Fransa Hatay ve çevresini işgal etmiş, İskenderun ve Antakya merkezli ikili bir yönetim oluşturmuştur. Türkiye, İskenderun sancağını kurtarmak adına Fransa ile görüşmelere başlamış, 20 Ekim 1921’de imzalanan Ankara Antlaşmasıyla İskenderun Sancağı Fransa mandası olarak kalmış ve istenilen sonuç elde edilememiştir. Misak-ı Milli sınırları dışında kalan İskenderun Sancağı, 24 Temmuz 1923’de imzalanan Lozan Antlaşmasıyla yeniden gündeme gelmiştir. Antlaşmanın 3.maddesi gereğince İskenderun Sancağı Halep valiliğine bağlı olarak yönetilmiştir. 1936 yılında Almanların Avrupa’da savaş çıkaracağı, Mihver ve Müttefik devlet kutuplaşmaları İDS’nin habercisi olmuştur. Bu dönemde Fransa, Sancağın idaresini Suriye Hükümetine devretmiş ve Türkiye’de Sancağın bağımsızlığını kazanması adına bir takım girişimlerde bulunmuştur. Mustafa Kemal Atatürk 1937 yılında İskenderun, Antakya ve çevresine “*Hatay*” adını vermiş ve milli teşkilat hareketlerine öncülük etmiştir (Yılmaz, 2019: 48). 8 Haziran 1938’de bağımsızlığını ilan eden Hatay; resmi dil olarak Türkçeyi, ulusal marş olarak İstiklal Marşı’nı, bayrak olarak Türk Bayrağı’na benzeyen ay yıldızı ve resmi para birimi olarak da Türk parasını kabul etmiştir. Bu gelişmelerin ardından 29 Haziran 1939’da bağımsız Hatay Devleti, Meclis oybirliği ile aldığı kararla Türkiye’ye katılmıştır (Şirin, 2009: 367). 7 Temmuz 1939’da ekonomik ve stratejik öneme sahip Hatay ana vatana bağlanmış ve Hatay Devleti’nin bayrağı Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’ye teslim edilmiştir. Böylece Hatay sorunu barışçıl yollarla çözüme kavuşmuştur. İsmet İnönü dönemi Türkiye-Suriye ilişkileri Hatay sorunu çerçevesinde ilerlemiş, bu mesele dışında ciddi bir hadiseyle karşılaşılmamıştır.

Türkiye’nin Ortadoğu ülkelerine yönelik politikalar izlemesinin temelinde kendisinin de bağımsızlığını yeni kazanmış olması ve bu ülkelerinde bağımsızlık mücadelesini fikri düzeyde desteklemesi yer almaktadır. Bu dönem içerisinde uluslararası arenada meydana gelen gelişmeler İDS’ye zemin hazırlamıştır (Duran ve Karaca, 2011: 210). 1939’da İDS’nin başlamasıyla Ortadoğu petrolü üzerinde çekişmeli rekabetin yaşandığı ve dolayısıyla

Türkiye ve Irak'ı etkileyen saldırgan politikaların arttığı bir süreç başlamıştır. İDS boyunca Türkiye, hem kendi toprak bütünlüğünü hem de komşu ülkelerden herhangi birinin toprak bütünlüğünün bozulması halinde önemli sorunların ortaya çıkacağı endişesiyle çok temkinli bir dış politika izlemiştir. Bu politikanın dayandığı temel strateji ise; Türkiye'nin savaş dışı kalma politikasına dayanarak değişen güç dengesinin ülke avantajına kullanılmasını sağlamak üzerine şekillenmiştir. Bu dönemde Türkiye savaş dışı kalarak toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığını korumaya çalışırken; Irak ise, 5 Eylül 1939'da İngiltere ile yaptığı anlaşma gereğince Almanya ile ilişkilerini kestiğini belirtmiş, Sadabat Paketi ve Arap ittifakı gereğince komşu ülkelerle birlikte hareket edeceğini açıklamıştır. Irak petrollerinin kontrol edilmesi için Türkiye'den cephe açması ve iş birliği yapması konusunda baskılar yapılmıştır. Baskıların ilki Almanya'dan gelmiş; silah, malzeme, askeri birlikleri Irak'a göndermek için Türk topraklarından serbest geçiş hakkı talep etmiş fakat Türkiye tarafsızlık politikasını korumaya devam etmiştir. Diğer taraftan İngiltere, Musul'daki petrolü olası bir Alman saldırısından korumak adına kısa sürede Irak'a müdahalede bulunmuştur. 1943'te Irak iktidarının devrilmesiyle ülke yeniden hükümet krizlerinin yaşandığı bir döneme girmiştir.

1945 yılı itibariyle Türkiye ile Irak arasında yüksek düzeyli görüşmeler başlamış, Irak Hükümeti sadece Arap ülkeleriyle değil başta Türkiye olmak üzere Ortadoğu ülkeleriyle de iş birliği oluşturulması gerektiğini belirtmiştir. 29 Mart 1946'da Irak Hükümeti Türkiye'yi ziyaret etmiş ve iki ülke ilişkilerini ilgilendiren çeşitli konular üzerinde müzakereler gerçekleştirmişlerdir. Bu görüşmeler sonrasında "*Türk-Irak Dostluk ve İyi Komşuluk Antlaşması*" imzalanmıştır (Yazıcı, 2011: 160). Bu antlaşma sonrası iki ülke arasında sınır güvenliği ön plana çıkarılmış, kaynakların kullanımı, eğitim, kültür, haberleşme, ulaşım benzeri konularda iş birliğinin sağlanacağı kabul edilmiştir. Dostluk ve İyi Komşuluk Antlaşması'nın bir numaralı eki olan; Dicle, Fırat ve Kolları Sularının Düzene Konması Protokolü ile de iki ülkenin Fırat ve Dicle nehirlerinden yararlanabilecekleri kararlaştırılmıştır (Yılmaz, 2019: 60). İDS'nin sona ermesiyle birlikte güç dengelerinde büyük değişiklikler yaşanmıştır. Irak SSCB'den askeri ve ekonomik yardım almaya başlamış, bu durum İngiltere'yi oldukça tedirgin etmiştir. Aynı zamanda SSCB'nin Türkiye üzerindeki baskısı Türkiye'nin Ortadoğu'daki gelişmelerden uzak kalarak Batı'ya yönelmesine neden olmuştur. Fakat Türkiye, Ortadoğu ülkelerinin toprak bütünlüğünü daima arzu etmiş ve Irak ile dostluk ilişkilerini sürdürmeye devam etmiştir.

Bu durumun yanı sıra Türkiye'nin Ortadoğu'dan tamamen uzak olduğunu söylemek mümkün değildir. Bu dönemde tek bağımsız Ortadoğu devleti olan İran ile ilişkiler geliştirme

çalışmıştır. İDS'nin başlamasıyla uluslararası siyasi ortamın değişmesinden büyük endişe duyan İran, Almanya ve İtalya'ya yakınlık duymasına rağmen savaşa katılmamıştır. Bu dönemde Almanya, İran Körfezi'ne ve bölgedeki petrol kaynaklarına sahip olmak amacıyla İran dış ticaretinde aktif rol oynamıştır. 1920 yılı itibarıyla başlayan yakın ticari ilişkiler Almanya'nın İran dış ticaret hacmi payını yüzde 41'e yükseltmesiyle hız kazanmıştır. 1938 sonrası Almanya, İran dış ticaretinde birinci sırada yerini almıştır. İDS'nin başlamasıyla İran, Müttefik Devletlerin gözünde Almanya'nın kontrol altına aldığı bir Ortadoğu devletidir. Almanya'nın SSCB'ye savaş ilan etmesiyle birlikte Batılı Müttefiklerin SSCB'ye yapacakları yardımların en kısa yol olan İran üzerinden getirilmesi planlanmış fakat Almanya'nın hâkimiyeti büyük bir engel olarak görülmeye başlanmıştır. 1941 yılında İngiltere ve SSCB, İran'ı ortaklaşa işgal etmeye karar vermişlerdir (Kara, 2010: 232).

Bu dönemde Türkiye'nin en büyük endişesi İran'ın savaştan güçler tarafından çevrelenmiş olmasıdır. Türkiye'nin bu endişelerine karşı İngiltere ve SSCB; Türkiye'nin toprak bütünlüğüne saygı göstereceklerini, Almanya tarafından gerçekleştirilecek olası bir saldırı ihtimaline karşı her türlü desteği sağlayacaklarını açıklamışlardır. Fakat İngiltere ve SSCB'nin ortak hareket ederek İran'ı işgal etmeleri Türkiye'nin de aynı saldırılara maruz kalabileceği endişesini yaratmıştır. Duyduğu endişe karşısında Türkiye'nin İran sınırına askeri birliklerini toplaması İngiltere ve SSCB'nin olası bir iş birliğine karşı Türkiye ve Almanya'nın ortak askeri girişimde bulunması endişesini ortaya çıkarmıştır. İngiltere ve SSCB'nin İran'ı işgali Türkiye'de sert bir dille eleştirilmiş ve bu dönemde İran'da bulunan Alman diplomatların Türkiye'ye gelmelerine imkân sağlanmıştır (Kara, 2010: 236).

1941 yılında İngiltere ve SSCB'nin İran'ı işgal etmesinden 1947 yılına kadar geçen dönemde İran'a ilişkin kararların Müttefik devletler tarafından verilmesi Türkiye ve İran ilişkileri fiilen durdurulmuştur. Bu dönemde Türkiye'nin en büyük kaygısı; savaşın son yıllarında Balkan bölgesinde da etkili olmaya başlayan SSCB'nin İran'ı doğrudan etkisi altına alarak uydu devletler kurması ve bölgedeki Kürtlere yönelik ayrılıkçı politikalar izlemesi iki ülke ilişkilerini olumsuz etkilemiştir. İDS sonunda imzalanan anlaşmalar gereğince İngilizler İran'dan çekilmiş fakat SSCB bu durumu ağırdan almaya başlamıştır. İran, SSCB'nin bu tutumu karşısında meseleyi Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne taşımış ve alınan karar doğrultusunda SSCB'nin 2 Mart 1946'da ülkeden çekileceği açıklanmıştır (Kara, 2010: 249). İDS'nin bitimiyle yolları yeniden kesişen Türkiye ve İran, hem kendi aralarında hem de üçüncü ülkelerle olan ilişkilerinde belirleyici olan önemli kararlar almış ve Batı bloğuna yönelmişlerdir. İki ülke arasındaki ilişkiler karşılıklı jestler ve üst düzey ziyaretlerle

iyileşmeye başlamıştır. İki ülke ilişkileri İran'ın 1948 yılında uzun süredir boş bulunan Ankara Büyükelçiliğine atama yapmasıyla yeniden canlanmıştır. Aynı dönemde Türkiye'de Tahran Büyükelçiliğine Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nu atamıştır (Kara, 2010: 260). Bu noktada ifade edilmesi gerekir ki Türkiye, İran ile her zaman iyi ilişkiler içerisinde olmak istemiş, ülkenin toprak bütünlüğüne bölgesel istikrar açısından her zaman önem vermiştir.

SONUÇ

Uİ disiplininin en önemli uygulama alanlarından birisi haline gelen dış politika analizi, ülkelerin dış politika anlayışlarını ele alarak yorumlanır. Uİ kuramında dış politika analizine bağlı olarak uluslararası sistemin etkin ve aynı zamanda devletlerin iç dinamiklerinin de rolü olduğu bilinmektedir. Bir ülkenin dış politikasını belirleyen temel unsurlar; dünya üzerindeki siyasi konumu, coğrafi konumu, diğer ülkelerle iş birlikleri, barış ve savaş yaklaşımları, kamu yönetimi, dış politikayı yönlendiren kişilerin ve kurumların görüşleri ve o ülkenin menfaatleri olarak ifade edilmektedir. Dış politikanın en temel amacı iki ülke açısından da beklentileri karşılamak ve sürdürülebilir olmasını sağlamaktır. Bu anlamda Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş dönemindeki dış politika esasları Türk Devletini uluslararası alanda tanıtmaktır. Aynı zamanda bir ülkenin dış politika tercihlerini anlayabilmek için karar alıcıların algılarını da analiz etmek gerekir.

Neoklasik realizme göre karar alıcılar, iç ve dış politikayı konjonktüre göre belirleyen, iç politikanın rekabetçi veya uzlaşmacı olmasını dış politika temel yaklaşımlarına çeviren temel bir aktördür. Bu kapsamda karar alıcıların dış politika analizine dâhil edilmesiyle birlikte sahip oldukları düşünce, inanç, kültür ve diğer unsurlar önem kazanmaya başlamıştır. Öncelikle liderlerin karakteristik özellikleri dış politika davranışlarını doğrudan veya dolaylı olarak etkilemiş, liderlerin algıları ile birlikte devlet ve toplum ilişkisi, stratejik kültür, iç siyasete ait kurumsal düzen gibi unsurlar dış politikanın analiz edilmesinde en önemli içsel unsurlar olarak değerlendirilmiştir.

Liderlerin algıları özellikle kısa dönemli dış politika krizlerinde baskı, gizlilik, zaman sınırlaması gibi acil karar verme durumlarında çok önemli bir unsura dönüşmüştür. Bu kapsamda devleti yöneten bireyler; sistemi, kurumları ve bürokrasiyi inşa eden, kararların oluşumu, alınması ve uygulanmasında tüm kurumsal devlet mekanizmalarını oluşturan en önemli aktör olarak değerlendirilmiştir. Bireyler devletin hedef, kapasite ve stratejisinin oluşmasında önemli bir role sahip olmakla birlikte sadece kendi devletlerini değil diğer devletlerin de eylemlerini etkilemişlerdir. Özellikle neoklasik realizm de ittifakları kuran, tehdit algılarını yeniden tanımlayan, güç dengesinin devamlılığını sağlayan veya yıkılmasına neden olan birey daha fazla ön plana çıkmıştır. Bireyler konumları sebebiyle kimi zaman ulusal sebeplerden ötürü “uluslararası” davranırken kimi zamanda uluslararası sebeplerden ötürü “ulusal” davranmak zorunda kalmışlardır. Bu bağlamda karar alıcının ulusal ve

uluslararası alanın kesiştiği noktada nasıl ve hangi koşullarda amacına ulaşmak için izlediği yolu analiz etmekte neoklasik realizm açısından oldukça önemli olmuştur. Bu noktada karar alıcının ulusal ve uluslararası alanda bir tampon görevi gördüğü de analiz edilmiştir.

Her toplum, yapısı çerçevesinde zamanla bir değişime uğrar ve farklılaşır. Bir toplumda sosyal, kültürel ve ekonomik olarak hareketlilik yaşanabilir ve bu durum çoğu zaman bir lider tarafından gerçekleşir. İnsan toplulukları, bir lider tarafından yönetilmeye ve yönlendirilmeye ihtiyaç duyar. Aksi takdirde topluluklar sistemli ve düzenli bir hal alamazlar. İnsanlık tarihi boyunca kurulan tüm devletlerin geleceklerine şekil veren büyük liderler yetişmiş ve bu liderleri diğer liderlerden üstün kılan özellikleri ise askeri, ekonomik ve siyasi politikalarda ortaya koydukları başarılar başarıları olmuştur. Bu liderlerden birisi Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu ulu önder Mustafa Kemal Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ikinci Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'dür.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde dış politikada atılan adımların temelinde zaman açısından Milli Mücadele yılları, kurum açısından Türkiye Büyük Millet Meclisi, lider açısından Mustafa Kemal Atatürk ve İsmet İnönü yer almaktadır. Türk dış politikasının temel ilkesi bağımsızlıktan hiçbir zaman taviz vermemek üzerine kurulmuştur. Atatürk ve İnönü'nün izlediği dış politikalar, Türk devletinin dış ilişkilerinin daha sağlam temeller üzerine kurulmasını kolaylaştırmıştır. Bu bağlamda BDS'nin yarattığı karmaşa ortamını, savaş sonrası Osmanlı Devleti'nin dünya siyasetindeki durumunu, mağlup ve galip devletlerin yeni bir dünya düzenini hangi dış politika esaslarını dikkate alarak inşa etmeye çalıştıkları analiz edilmiştir.

1923'den itibaren Türkiye Cumhuriyeti, yeni dönemde başta komşuları olmak üzere Avrupa'daki gelişmelerle ilgilenmeye başlamış, uluslararası alanda yerini almak ve varlığını tüm dünya ülkelerine duyurmak amacıyla, dış politikasını belirlerken gerçekçi davranmıştır. Atatürk, cumhuriyetin temel ilkelerini ve dünyanın içinde bulunduğu durumu tahlil ederek bir yol haritası belirlemiştir. Aynı zamanda Türkiye'ye çağdaş bir yapı kazandırmak için birçok yeni girişimde bulunmuştur. Atatürk, Türkiye'nin uluslararası alanda tanınmasına imkân sağlayacak, güven ve istikrar ortamının oluşturulması için büyük çaba sarf etmiş, sosyal bir hukuk devleti olabilme yolunda aynı hedeflere ve ilkelere sahip ülkelerle dostluk ilişkilerini güçlendirmeyi hedeflemiştir. Atatürk, dış politikada askeri, siyasi ve ekonomik alanlarda bölgesel iş birliğine gidilmesi gerektiği düşüncesiyle çalışmalarını devam ettirmiştir. Bu dönemde Atatürk, geçmişin miras değerleri üzerine inşa ettiği Türkiye Cumhuriyeti'ni,

halkını koruyan, bugünün ihtiyaçlarına cevap veren, kendi ölümünden sonra da aksamadan devam edecek bir siyasi yapı üzerine kurmuştur. Aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti'nin en temel prensibinin “*Yurtta Barış, Dünyada Barış*” olduğunu, insanlığın ve medeniyetin refah içerisinde ilerlemesinde en esaslı etkenin bu ilke kabul edildiğini birçok kez dile getirmiştir. Atatürk, kendi misyonuna inanan, uzak geleceği görme yeteneğine sahip, toplum üzerinde büyük etki oluşturan bir liderdir. Bu özelliği ile Atatürk, siyasi liderliğini ilk günden itibaren hukuksal ve akılcı politikalar temelinde oluşturmuş, geniş ölçüdeki kapsamlı değişimler gerçekleştirmiştir. Atatürk'ün Türk devlet yapısıyla bağdaştırdığı Cumhuriyet yönetimi de, 1924 Anayasası'nda “*Türkiye Devleti bir Cumhuriyettir*” ibaresi ile yerini almıştır.

1930 sonrasında Türkiye açısından önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bunlardan ilki, 10 Kasım 1938'de Atatürk'ün vefat haberi olmuştur. Bu yaşanan olumsuz gelişme ile birlikte Türkiye'de yeni bir dönem başlamıştır. İsmet İnönü, 10 Kasım 1938'de Atatürk'ün hayata gözlerini kapatmasıyla TBMM tarafından Türkiye Cumhuriyeti'nin ikinci Cumhurbaşkanı olarak seçilmiş, CHP de değişmez genel başkan ve Milli Şef olmuştur. İnönü, Atatürk'ün ölümünden sonra hem ülke politikasında hem de parti politikasında Atatürk devrimlerinin koruyucusu olmuştur. İnönü, yeni kurulan bir ülkenin, zor şartlar altında bulunduğu bir dönemde devrim niteliğinde yenilikler yaparak ülkeyi çağdaştırmaya çalışmalarıyla oldukça büyük bir sorumluluk üstlenmiş ve bu sorumluluğu layığıyla yerine getirmeye çalışmıştır. Uzun yıllar boyunca Atatürk ile birlikte aynı hedefe hizmet etmiş olan İnönü, Atatürk'ün ölümü ile 1938-1950 yılları arasında siyasi olarak yalnız kalmıştır. İnönü, Atatürk'ün bıraktığı makamda bir milletin ve bir devletin sorumluluğunu üstlenmiş, aynı zamanda yaklaşan ikinci dünya harbinde Türkiye'yi savaş dışı bırakmak için takip ettiği dış politika analiz edilmiştir.

İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı'nın ilk yılları İDS yılları olduğu için takip edilen tüm ekonomik ve siyasi politikalar savaşın olumsuz etkilerinden uzak kalmak adına gerçekleşmiştir. 1 Eylül 1939 tarihinde Almanya'nın Polonya'yı işgal etmesiyle başlayan İDS'de Türkiye'nin halledeceği hiçbir davası bulunmuyordu. Bu dönemde takip edilen dış politika Türkiye'nin ulusal bağımsızlığını sağlamak ve büyük devletler arasında bir denge siyaseti izleyerek gelecek olası saldırılardan korunmak üzerine şekillenmiştir. Türkiye'nin sahip olduğu coğrafi konum onu hem bir Akdeniz hem de Balkan ülkesi olarak savaş alanı içerisinde bulunmasına sebep olmuştur. İnönü, Türkiye'nin savaş dışı kalması gayretinde ve zaruretinde ciddi çabalar sarf etmiş, en güçlü devletlerin isteklerine baskılarına göğüs geren bir dış politika takip ettiği gözlemlenmiştir.

İDS sırasında İsmet İnönü başkanlığındaki Türkiye'nin izlediği dış politika denge siyaseti ve tarafsızlık üzerine inşa edilmiştir. Türkiye'nin sahip olduğu jeopolitik konum onu hem bir Akdeniz, hem bir Balkan devleti olarak, dünyanın anlaşmazlık alanları ve bu alanların meseleleri içinde bulunmasına sebep olmuştur. Türkiye'nin jeopolitik önemi dolayısıyla hem Müttefik, hem de Mihver Devletler Türkiye'yi yanına çekmeye çalışmış, yoğun baskı altında bırakmıştır. İsmet İnönü bütün bu baskılara rağmen Türkiye'yi savaş dışında tutmayı başarmıştır. Aynı zamanda İnönü, savaş süresince Türkiye'nin güvenliğini sağlayacak müttefik anlaşmalarına yönelmiş ve bir denge politikası takip etmiştir. Türkiye'nin milli çıkarları doğrultusunda önemli girişimlerde bulunmuş, olası tehlikeleri bertaraf edebilmek amacıyla gerekli tedbirleri almayı da ihmal etmemiştir. 5 Mayıs 1945 yılında biten İDS'nin sonunda İnönü, bir sürpriz olarak karşısına çıkan SSCB'nin Türk topraklarını ve bağımsızlığımızı tehdit eden isteklerini kesinlikle reddetmiştir. Demokrasi dışında başka bir siyasal yapıyı kabul etmeyen İnönü, kararlı tutumu ile kısa sürede ihtilal teşebbüslerini bastırmıştır. İDS'nin bitmesiyle dünyada iki kutuplu bir düzen meydana gelmiş, ABD ve SSCB yeni dünyanın iki önemli aktörü olarak ortaya çıkmışlardır. Uluslararası arena da iki kutuplu bir yapı ortaya çıkmış ve savaş sonrası güçleri azalan Avrupalı devletler bu iki kutup etrafında yer almıştır. Türkiye, kuruluşundan itibaren batı yanlısı bir dış politika takip etmiş ve ABD yanında yer alarak dış politikasını şekillendirmiştir.

Dış politikanın oluşmasında uluslararası sistem ilk değerlendirilecek unsur olarak görülmüş ve bağımsız değişken konumunda değerlendirilmiştir. Dış politikada kabul edilen bu unsurların anlamlı veriler olabilmesi için birey düzeyindeki ara değişkenler tarafından analiz edilerek değerlendirilmesi gerekmektedir. İç politika ise bu noktada ara değişken olarak dış politikaya yön veren önemli bir aktördür. Neoklasik realizm, uluslararası sistemin değişen yapısal özelliklerinin yanı sıra devletin yapısal özelliklerine ve siyasal karar alıcıların özelliklerine de önemli bir rol yüklemiştir. Dış politika kararları alınırken mevcut seçenekler arasından en fazla fayda sağlayacağına inanılan karar ön plana çıkarılmıştır. Bu durum özellikle aynı veya farklı siyasal karar alıcının, farklı uluslararası koşullarda, aynı durumda kararları nasıl ve neden değiştirdiğine dair analiz yapılmasını kolaylaştırmaktadır.

BDS itibariyle devletlerin sistematik baskılarının net bir şekilde gözlemlendiği bir uluslararası ortamda Türkiye'nin bu baskıları hangi yöntemlerle dış politika stratejilerine aksettği neoklasik realizm çerçevesinde ele alınmıştır. Türkiye'nin sahip olduğu siyasal ve hukuksal sistem, özellikle dış politika konusunda yürütme erkinin daha geniş yetki ve hareket alanına sahip olmasını sağlamıştır. Bu bağlamda, lider dediğimiz yöneticilerin, diğer tüm

politika alanları gibi, dış politikada da kendi programlarını uygulamaya çalıştıkları fakat çeşitli faktörler sebebiyle zamanla zorluklarla karşılaşarak farklı tutumlar sergiledikleri görülmektedir. Bu lider bazen bir cumhurbaşkanı ya da başbakan gibi bir sivil, bazen ise askeri darbeden sonra iktidarı ele geçiren bir asker olmuş ve yönetici pozisyonuna geçmiştir. Mustafa Kemal Atatürk ve İsmet İnönü gibi liderler, hukuksal ve siyasi sistem penceresinden bakıldığında dış politikayı büyük ölçüde yönlendiren ve denetleyen bir konumda oldukları gözlemlenmiştir. Özellikle dış politika yapım sürecinde, liderlerin karar mekanizmalarında birçok faktörün etkili olduğu da ortaya konulmuştur. Atatürk'ün cumhurbaşkanlığı yaptığı dönemde uluslararası konjonktürü iyi tahlil ederek gerçekçi, pragmatist ve meşruiyete dikkat eden tutum ve davranışlar sergilemesi TDP tarihinde önemli bir başarıya imza atmasına vesile olmuştur. Nitekim İsmet İnönü de cumhuriyet tarihinin önemli aşamalarında siyasi, sosyal ve ekonomik anlamda atılan her adımda en ön safhalarda yer almış, Atatürk'ün ölümünden sonra ülke idaresinde tek söz sahibi olarak zirveye çıkmıştır. Türkiye'nin mevcut uluslararası sistemdeki konumu, Atatürk ve İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı yaptığı dönemler dikkate alınarak karar alma süreçlerinde etkili olan faktörler karşılıklı olarak analiz edilmiştir.

Bu dönemde Türkiye, uluslararası sisteme ayak uydurmaya çalışmış ve dış politika stratejisi olarak da demokratik değerleri benimsemiş olan Batı bloğuna yakın durmayı tercih etmiştir. İki dönemde de takip edilen dış politika; egemen ve bağımsız bir devlet olarak Türkiye'nin varlığının kabul edilmesi, diğer devletlerle eşit hak ve hürriyete sahip olduğunun bildirilmesi, milli menfaatlere dayalı olarak UI ortamındaki değişiklikler dâhilinde dış politikanın yürütülmesi ve komşularıyla dostluk ilişkilerinin geliştirilmeye çalışması üzerine şekillenmiştir.

Sonuç olarak, Birinci ve İDS sırasında tarafların ortaya çıkan zayıflıkları ve güçleri, savaşan tarafların savaş dışı kalmaları ve güç dengelerinin değişmesi, uluslararası sistemin durumu Türk dış politikasının belirlenmesinde oldukça önemli yer tutmuştur. Uluslararası sistemdeki aktörlerin rollerini ve güç dağılımını önemli ölçüde değiştiren bu savaşların sonuçlarını tüm dünya ülkeleri hissetmiştir. İDS sonrasında iki kutuplu dünya düzenine geçilmiş ve her ülke yakın durduğu kutbun değerlerini ve ilkelerini iç politika sistemlerine yansıtarak o kutbun şeklini almaya başlamıştır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Akşin, S. (2020). *Kısa Türkiye Tarihi*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Armaoğlu, F. (1999). *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi*. Alkım Yayınevi, İstanbul.
- Atatürk, M. K. (2005). *Nutuk*. Alfa Yayınları, İstanbul.
- Atay, F. R. (2009). *Çankaya*. Pozitif Yayıncılık, İstanbul.
- Aydemir, S. Ş. (2018). *İkinci Adam*. Remzi Kitapevi, İstanbul.
- Aydemir, Ş. S. (2019). *Tek Adam*. Remzi Kitapevi, İstanbul.
- Balcı, A. (2017). *Türkiye Dış Politikası İlkeler Aktörler ve Uygulamalar*. Alfa Yayınları, İstanbul.
- Büyükakıncı, E. (2009). *Kurtuluş Savaşı Dönemi Sovyetler Birliği ile İlişkiler (1919-1922)*. Platin Yayınları, Ankara.
- Esmer, Ş. A. ve Sander, O. (2014). *Olaylarla Türk Dış Politikası*. Siyasal Kitapevi, Ankara.
- Gönlübol, M. ve Sar, C. (2014). *Olaylarla Türk Dış Politikası*. Siyasal Kitapevi, Ankara.
- İnan, A. (2019). *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*. Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- Kal, N. (2010). *Atatürk-İnönü İlişkileri İlk Beraberlikten Sonuna Kadar*. Salmat Basım Yayıncılık, İstanbul.
- Meydan, S. (2017). *1923 Kuruluş Ayarlarına Dönmek*. İnkılap Kitapevi, İstanbul.
- Oran, B. (2019). *Türk Dış Politikası*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Ortaylı, İ. (2018). *Gazi Mustafa Kemal Atatürk*. Kronik Kitap, İstanbul.
- Sarı, İ. (2016). *Bütün Yönleriyle Mustafa Kemal Atatürk*. Nokta E-Book Publishing, Antalya.
- Şahin, İ. ve Müezzinoğlu, E. (2018). *Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası II*. İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul.
- T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı. (2013). *Osmanlı Belgelerinde Birinci Dünya Harbi*. İstanbul, 3.

Tuncer, H. (2011). *Atatürkçü Dış Politika*. Kaynak Yayınları, İstanbul.

Tuncer, H. (2012). *İsmet İnönü'nün Dış Politikası*. Kaynak Yayınları, İstanbul.

Makaleler

Armaoğlu, F. (1958). “İkinci Dünya Harbinde Türkiye”. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(2): 139-179.

Atabey, F. (2014). “Monterux Konferansı’ndan İkinci Dünya Harbine Türk-Sovyet İlişkileri”. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 4(4): 1-11.

Atagenç, İ. Ö. (2017). “İzmir İktisat Kongresi’nin Türk Dış Politikasının İnşasındaki Rolü”. *Kırıkkale Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Dergisi*, 6(5): 91-101.

Aydın, E. (2014). “Türkiye Büyük Millet Meclisi I. Yasama Dönemi (1920-1923) ve Dış Politika, Dış Politikanın Parlamenter Denetimi ile TBMM’nin Dış İlişkileri”. *Yasama Dergisi*, 28: 104-141.

Balevi, E. (2020). “Türk-İtalyan İlişkileri (1923-1945)”. *Yeditepe Üniversitesi Tarih Bölümü Araştırma Dergisi*, 4(7): 38-55.

Başaran, D. (2020). “Atatürk Dönemi Türk Dış Politikasında Savunmacı Realizm Anlayışı ve Üçüncü Dünyacılık”. *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1): 83-99.

Başarır, M. ve Boy, A. (2019). “İkinci Dünya Savaşı Esnasında İsmet İnönü’nün Meclis Konuşmalarının Basındaki Yankıları”. *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 5(2): 305-334.

Başıyigit, T. (2007). “Anılarda Mudanya Ateşkes Antlaşması”. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 6(14): 177-184.

Benhür, Ç. (2008). “1920’li Yıllarda Türk-Sovyet İlişkileri: Kronolojik Bir Çalışma”. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 24: 277-313.

Bilgiç, B. (2015). “Atatürk Döneminde Türk-Yunan İlişkileri (1923-1938)”. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 31(91): 1-27.

Bilgin, M. S. (2004). “Atatürk Döneminde Türkiye’nin Balkan Diplomasisi (1923-1930)”. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 20(60): 799-820.

Bilgin, M. S. (2016). “İki Savaş Arası Dönemde Türkiye’nin Ortadoğu Politikası”. *Gazi Akademik Bakış*, 9(18): 33-44.

- Bolat, M. (2006). “Genel Hatlarıyla Atatürk Dönemi Türkiye’nin İkili İlişkileri”. *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(1): 45-74.
- Boy, A. (2020). “Dostluktan Yol Ayrımının Başlangıcına Doğru Türk Rus İlişkileri (1923-1938)”. *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 6(3): 818-840.
- Budak, M. (1999). “I. Dünya Savaşı Sonrası Yeni Uluslararası Düzen Kurma Sürecinde Osmanlı Devleti’nin Tavrı, Paris Barış Konferansı’na Sunulan 23 Haziran 1919 Tarihli Muhtıra”. *Divan İlmi Araştırmaları*, 7: 191-215.
- Çaycı, A. (2002). “Gazi Mustafa Kemal Atatürk Milli Bağımsızlık ve Çağdaşlaşma Önderi”. *Atatürk Araştırma Merkezi*, 535: 99-156.
- Çelebi, M. (2015). “Atatürk Dönemi ve Sonrasında Türkiye-İtalya İlişkilerini Etkileyen Faktörler”. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 31(91): 109-113.
- Çelikkpala, M. (2019). “Bugüne Tarih Olarak Bakmak: Türkiye-Rusya İlişkilerinin Serencamı ve Geleceği”. *Ekonomi ve Dış Politika Araştırmaları Merkezi*, 5: 1-29.
- Değerli, E. (2008). “Türkiye’nin Balkan Ülkelerine Yakınlaşma Çabaları: Balkan Paktı”. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2): 115-134.
- Dilek, M. S. (2013). “Londra Konferansı’nda Ermeni Sorunu ve İngiltere’nin Tutumu (12 Şubat-10 Nisan1920)”. *Türk Araştırmaları Dergisi*, 8(7): 807-961.
- Dinç, S. (2008). “Atatürk Döneminde (1920-1938) Türk Dış Politikasında Gelişmelere Genel Bir Bakış; İkili ve Çok Uluslu İlişkiler”. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 1-30.
- Duran, H. ve Karaca, A. (2011). “Tek Parti Dönemi Türk-Arap İlişkileri”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(3): 203-216.
- Elçi, H. İ. (2021). “1938-1950 Dönemi Türkiye Siyasi Gelişmelerinin İç Politika ve Dış Politika Etkileşimi Bağlamında Analizi”. *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(1), 9-28.
- Emiroğlu, G. (2004). “Atatürk’ün ‘Milli Hâkimiyet’ Anlayışının Temel Vasıfları”. *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(1): 113-121.
- Ertoý, B. (2019). “Uluslararası İlişkilerde Realist Geleneğin Dönüşümü ve Neoklasik Realizm”. *Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi*, 1(1): 12-23.

- Erkmen, A. (2020). “Türkiye’nin NATO Üyeliği ve Üyeliğin TBMM’de Kabulü”. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(2): 1024-1049.
- Eroğlu, N. (2007). “Atatürk Dönemi İktisat Politikaları”. *Marmara Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(2): 63-73.
- Erşan, M. (2006). “Mustafa Kemal Atatürk’ün Batılılaşma Hakkındaki Düşünceleri”. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(3): 39-50.
- Ertan, T. F. (2016). “Sevr Ve Lozan Antlaşmaları Hakkında Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme”. *Atatürk Yolu Dergisi*, 58: 21-37.
- Eyicil, A. (2004). “Atatürk Devrinde Türkiye’nin Balkan Politikası”. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 20(59): 335-367.
- Feyzioğlu, T. (2018). “Atatürk ve Milliyetçilik”. *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi*, 95.
- Gönlübol, M. ve Kürkçüoğlu, Ö. (1985). “Atatürk Dönemi Türk Dış Politikasına Genel Bir Bakış”. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 1(2): 451-474.
- Gülboy, B. S. (2009). “Uluslararası Sistemin Evrimi Çerçevesinde Türk Dış Politikasını Yeniden Dönemlendirmek”. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 1(2): 34-36.
- Güllü, R. E. (2017). “Millî Mücadele’de Güney Cephesinde Kılıç Ali Bey’in Faaliyetleri”. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(2): 490-507.
- Haytoğlu, E. (1997). “Türkiye’de Demokratikleşme Süreci ve 1945’te Çok Partili Siyasi Hayata Geçişin Nedenleri (1908-1945)”. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(3): 48-56.
- Haytoğlu, E. (2013). “Atatürk’ün Dış Politika Anlayışında Gerçekçilik”. *Belgi Dergisi*, 5: 2-594.
- İlyas, A. ve Turan, O. (2012). “İnönü Dönemi Türk Dış Politikası”. *Atatürk Dergisi*, 1(1): 319-341.
- Kalelioğlu, O. (2017). “Mondros Mütarekesi’nden TBMM’nin Açılışına Kadar Gelişen Olaylarda Mustafa Kemal Paşa’nın Liderliği”. *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12: 21-36.
- Karademir, T. (2019). “ABD ve AB arasındaki Güvenlik Politikası: İş Birliğinden Çatışmaya Doğru”. *Mesleki ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1): 1-10.

- Kaştan, Y. (2013). “Sevr Barış Antlaşması’ndan Lozan Barış Antlaşması’na İstanbul ve Çanakkale Boğazları Meselesine Analitik Bakış”. *Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları*, 1: 112-122.
- Kaya, H. (2013). “Milli Mücadele ve Refet Paşa”. *Kara Harp Okulu Bilim Dergisi*, 23(2): 21-59.
- Kayran, M. ve Metintaş, M. Y. (2017). “Osmanlı Devleti’nin Dağılma Döneminde Türk Boğazları ve Lozan Boğazlar Sözleşmesi”. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Yakın Tarih Dergisi*, 1(2): 19-69.
- Kayran, M. ve Metintaş, Y. M. (2018). “Türk-Yunan İlişkileri (1878-1952)”. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Yakın Tarih Dergisi*, 1(3): 33-73.
- Kemal, C. (2007). “Birinci Dünya Savaşı ve Sonrasında Musul Meselesi”. Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, 10(40): 643-691.
- Kiraz, S. (2018). “Dış Politika Analizi Modeli Olarak Neoklasik Realizm: İkinci Dünya Savaşı Sırasındaki Türk Dış Politikasının Analizi”. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(2): 417-440.
- Kiraz, S. (2020). “Bir Dış Politika Analizi Yaklaşımı Olarak Neoklasik Realizmin İncelenmesi”. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(4): 666-682.
- Kobal, Y. (2015). “Milli Mücadelede İç Ayaklanmalar”. *Atatürk Yolu Dergisi*, 51: 40.
- Korkmazcan, S. (2017). “Atatürk’ün Dış Politika Anlayışının TBMM’nin İlk Dış Politika Kararları Üzerinden Değerlendirilmesi”. *Aydın İnsan ve Toplum Dergisi*, 2(4): 99-124.
- Köse, İ. (2015). “Yalta ve Potsdam Konferansları: Sovyetler Birliği’nin Türk Boğazlarında Egemenlik Paylaşım Talepleri”. *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 10(19): 241-276.
- Kurtuldu, S. (2021). “Atatürk ile İsmet İnönü: Dostluğun Ardındaki Anlaşmazlıklar”. *Söylenti Dergisi*, 1.
- Kürkçüoğlu, Ö. (1980). “Dış Politika Nedir? Türkiye’deki Dünü ve Bugünü”. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 35(1): 309-335.
- Memiş, Ş. (2020). “20. Yüzyıl Türkiye Ekonomisi Üzerine Kısa Bir Analiz (1923-2000)”. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 66: 263-284.

- Murat, T. (2016). “Askeri ve Siyasi Yönleriyle Mustafa Kemal Atatürk’ün İleri Görüşlülüğü”. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(1): 307-317.
- Mutlu, S. (2014). “Atatürk’ün Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Geçişte Rejim Stratejileri: Atatürk’ün TBMM Açılış Konuşmalarının İçerik Analizi”. *Atatürk Araştırma Dergisi*, 30(90): 83-114.
- Otaç, T. (2019). “İkinci Dünya Savaşı’nda Müttefik Konferansları ve Türkiye İçin Önemi”. *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 1(1): 97-126.
- Özbudun, E. (1986).”Siyasi Lider Olarak Atatürk”. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 2(6): 645-668.
- Özcan, S. (2019). “TBMM 1.Dönem Diyarbakır Mebusları ve Meclis’teki Çalışmaları”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(66): 403.
- Özdemir, N. (2007). “Atatürk’ün Bağımsızlık Anlayışı”. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(14): 191-201.
- Özgiray, A. (1994). “Türk-Fransız İlişkileri (1930-1938)”. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 9(1): 31-44.
- Palabıyık, S. M. (2010). “Sadabad Paktı (8 Temmuz 1937): İttifak Kuramları Açısından Bir İnceleme”. *Ortadoğu Etütleri Dergisi*, 2(3): 147-179.
- Salep, M. (2020). “Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde CHP’nin Siyasal Politikası Üzerine Bir Değerlendirme (1938-1950)”. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 9(2): 1092-1126.
- Sarıçoban, G. (2020). “İkinci Dünya Savaşı Döneminde (1939-1945) Türk Dış Politikası”. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24(4): 1755-1777.
- Sarınay, Y. (2000). “Atatürk’ten Günümüze Türk Dış Politikası Hakkında Genel Bir Değerlendirme”. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 16(48): 857-886.
- Semercioğlu, H. (2015). “Atatürk Döneminde İzlenen Bölgesel Güvenlik Politikası”. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Dergisi*, 16(2): 47-62.
- Şavklı, C. ve Aydın, T. (2019). “Mondros Mütarekesi’nin 7.Maddesine Göre Güney Bölgesinde Yapılan İşgaller Sırasında Uygulanan Fransız ve İngiliz Stratejileri”. *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları*, 2: 641.

- Tağmat, Ç. D. (2016). “Sevr Barış Antlaşması Sürecinde Eleftherios Venizelos: Görüşmeler, Konferanslar ve İmza”. *Avrasya incelemeleri Dergisi*, 5(2): 307-339.
- Talas, M. (2004). “Örnek Bir Dış Siyaset Modeli Olarak Atatürk’ün ‘Yurtta Barış, Dünyada Barış’ Politikası”. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 15: 339-354.
- Tokgöz, E. (2018). “Birinci Dünya Savaşı Sonrasında Dünya Ekonomisinde Değişen Dengeler”. *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(13): 7-28.
- Topal, C. (2018). “Türk-Rus İlişkileri ve Moskova Antlaşması”. *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 4(6): 313-330.
- Türkmen, Z. (2000). “30 Ekim 1918 Tarihli Mondros Ateşkes Antlaşmasına Göre Türk Ordusunun Kuruluş ve Kadrosuna Bir Bakış”. *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 11(11): 615-632.
- Uca, A. (2017). “Atatürk İlkeleri Türk Milletine Neler Kazandırdı”. *Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 19: 151-162.
- Uluslan, Ş. (2008). “Türkiye’nin Milletler Cemiyeti’ne (Cemiyet-i Akvam) Girişi”. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 7(16): 237-258.
- Umar, Ö. O. (2010). “Cumhuriyet Döneminde Atatürk’ün Ortadoğu Politikası (1923-1938)”. *Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Dergisi*, 6(2): 47-83.
- Umar, Ö. O. ve Yenisu, M. (2020). “Gizli Antlaşmalar Çerçevesinde San Romeo Konferansı’nda Ortadoğu’yu Şekillendirme Çabaları”. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 36(101): 29-70.
- Uyanık, N. (2008). “Atatürk’ün TBMM Açılış Konuşmaları Işığında Türk-Sovyet Siyasi İlişkilerinin Değerlendirilmesi (1923-1938)”. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 20: 133-147.
- Uzankaya, Ş. S. (2020). “Türkiye Ekonomisinde 1923-1977 Yılları Arasındaki Sanayi ve Kalkınma Planlarının Değerlendirilmesi”. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Prof. Dr. Sabri Orman Özel Sayısı*: 14-30.
- Uzun, H. (2004). “1919-1950 Yılları Arasında Türkiye-Yunanistan İlişkileri”. *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(2): 35-50.
- Ünal, B. (2012). “Balkan Paktı (1934) ve Dışarıdaki Yansımaları”. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(22): 65-84.

- Ünalp, R. F. (2020). “İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye’nin Savaş Dışı Kalma Politikaları ve Sonuçları”. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 1(45): 201-221.
- Ürekli, F. (2003). “Atatürk’ün Yakın Bölgesel Ülkelerle Olan Dış Siyasetinin Özellikleri”. *Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları*, 30: 211.
- Yamaç, M. (2016). “Çerkez Ethem Olayı”. *Trakya Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(2): 54-75.
- Yazıcı, N. (2011). “1926-1956 Dönemi Türk Dış Politikasında Musul Sorunu”. *Cumhuriyet Tarihi Araştırma Dergisi*, 7(14): 133-179.
- Yeşilbursa, G. E. ve Babaoğlu, R. (2016). “Atatürk-İnönü Ayrılığı ve Dersim Olayları”. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, c.58: 39-75.
- Yetim, F. (2006). “Atatürkçü Dış Politika Bağlamında 1919-1922 Dönemi Türk Dış Politikası”. *Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(3): 209.
- Yılmaz, E. (2012). “Laiklikle İlgili Maddelerin 1961 Anayasası’nda Yer Alış Süreci ve Müzakereleri”. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 7(2): 69.
- Yıldız, M. (2013). “Devlet İnşasında Başarı ve Kurumlara Talep: Türkiye’nin Afganistan’daki Rolü (2001-2011)”. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(2): 183-212.
- Yılmaz, M. (2015). “Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası (1919-1938)”. *Hacettepe Üniversitesi İnkılap Tarihi Enstitüsü Türk Tarihi Araştırmaları*, 9-11.
- Yılmaz, Y. A. (2021). “Milli Mücadele Dönemi ve Sonrasında Türkiye Cumhuriyeti’nin Ekonomi Politikasının İncelenmesi (1918-1930)”. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 25(2): 319-330.

Tezler

- Aydemir, N. F. (2007). *Balkanlarda İttifak Arayışı ve Türkiye Birinci Balkan İttifakı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Çomak, S. (2019). *İzmir’in İşgalinden Mudanya Mütarekesi’ne Kadar Batı Cephesindeki Siyasi ve Askeri Olaylar*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kastamonu.

- Ergüç, A. (2015). *1939-1945 Yılları Arasında İzlenen Türk Dış Politikası Ekseninde Türk-Yunan İlişkileri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Gültekin, D. (2017). *İki Dünya Savaşı Arası Dönem: ABD Dış Politikası İdealizm ve İzolasyonizm İlişkisi*. Yayınlanmamış Lisans Tezi. Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tekirdağ.
- Kara, P. (2010). *Türk-İran İlişkileri (1923-1960)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Pala, H. (2010). *İsmet İnönü Dönemi İktisat Politikaları (1938-1950)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.
- Sandıklı, A. (2007). *Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası Işığında Avrupa Birliği'ne Giriş Süreci*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul.
- Şirin, S. F. (2009). *Falih Rıfku Atay (1893-1950)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Tektosun, M. (2007). *Milli Mücadele Döneminde Doğu Cephesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır.
- Üçbaş, Ü. (2020). *Neoklasik Realizm ve Türkiye'de Dış Politikanın Süreçsel Analizi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yavuz, R. (2016). *Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan Sevr Barış Antlaşması'na Giden Süreçte Türk Diplomasisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılapları Tarihi Enstitüsü, İzmir.
- Yentürk, Y. (2016). *II. Dünya Savaşı Döneminde Türk Dış Politikası ve Denge Siyaseti*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yılmaz, G. G. (2019). *Milli Şef Dönemi Türk-Arap İlişkileri (1938-1950)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir.

Yılmaz, S. (2014). *Neoklasik Realizm ve Dış Politika: 1 Mart Tezkeresi Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.

İnternet Kaynakları

Aktaş, Y. ve Türkten, F. “*Genç Cumhuriyet’in ‘İkinci Adamı’: İsmet İnönü*”, Anadolu Ajansı, (24 Aralık 2019), s.1.

Türkiye Cumhuriyeti Resmi Gazetesi (1921). 1(2): 13, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.7.pd>

Sempozyum ve Bildiriler

Bulut, S. (2014). “Batı Cephesinde En Sıcak Yıl (1921): I. İnönü Savaşı’ndan Sakarya Savaşı’na”. III. Ulusal Sakarya Zaferi ve Haymana Sempozyumu, Haymana, 70.

Eyicil, A. (2018). “30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesi”. Mondros Mütarekesi’nin 100.Yılı: 1.Dünya Savaşı’nın Sonu Mütarekeler ve Barış Antlaşmaları Uluslararası Sempozyumu. 24-26 Ekim 2018, Kahramanmaraş, 42.

Türkmen, Z. (2014). “1914’den 2014’e 100’üncü Yılında Birinci Dünya Savaşı’nı Anlamak”. T.C. Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü-Uluslararası Sempozyum. 20-21 Kasım 2014, İstanbul, 15.

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve SOYADI	Şeyma Nur SELÇUK
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Mecidiye Anadolu Lisesi
Lisans Diploması	Ufuk Üniversitesi / İktisadi İdari Bilimler Fakültesi / Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler
Yabancı Dil / Diller	İngilizce